

РО «Український католицький університет УГКЦ»

Богословський факультет

Київська Трьохсвятительська Духовна Семінарія

Кваліфікаційна робота

на тему:

**Літургійно-духовне життя монастирів Студійського
Уставу у світлі поглядів Климентія Шептицького**

Виконав: студент 6 курсу

Рубаха Валент (Валентин) СУ

Керівник: ієрм. Бойко Юстин (Юрій) СУ

доктор богослов'я та патристичних наук

Київ-Княжичі – 2024 рік

Рубаха В. Я. Літургійно-духовне життя монастирів Студійського Уставу у світлі поглядів Климентія Шептицького: Магістерська робота: (041 «Богослов'я») / В. Я. Рубаха / Український Католицький Університет. Філософсько-богословський факультет. Кафедра богослов'я. Київська Трьохсвятительська духовна семінарія; Наук. кер. д-р. богослов'я та патристичних наук Бойко Ю. В. – Київ-Княжичі: КТДС, 2024. – 102 с.

Анотація. У цій роботі було досліджено погляди о. Климентія Шептицького стосовно літургійно-духовного життя монастирів Студійського Уставу. За допомогою біографічних джерел та послань о. Климентія вдалося проаналізувати і дослідити його винятковий підхід до літургійно-обрядової спадщини, яка невід'ємно поєднана із духовною формацією людини. У праці розглянуто бачення о. Климентієм Шептицьким духовного життя монаха-студита. Також у цій роботі особлива увага приділяється літургійним реформам, які розпочав митрополит Андрей Шептицький та підтримував і реалізовував у монастирях Студійського Уставу о. Климентій. Серед найважливіших його напрацювань – Літургійний Студійський Типікон та адаптація літургійно-молитовного життя до тогочасних викликів.

Ключові слова: духовна формація, літургійно-молитовне життя, обряд, літургійна реформа, УГКЦ, церковне правило, традиція, молитва.

Abstract. This paper explores the views of Fr. Klymentiy Sheptytsky on the liturgical and spiritual life of the monasteries of the Studite Order. With the help of biographical sources and epistles of Fr. Klymentiy, it was possible to analyze and explore his exceptional approach to the liturgical and ritual heritage, which is inextricably linked to the spiritual formation of a person. The work examines Fr. Klymentiy Sheptytsky's vision of the spiritual life of a Studite monk. The work also pays special attention to the liturgical reforms initiated by Metropolitan Andrey Sheptytsky and supported, implemented by Fr. Klymentiy. Among his most important achievements are the Studite Liturgical Typicon and the adaptation of liturgical life to the challenges of the time.

Keywords: spiritual formation, liturgical and prayer life, rite, liturgical reform, UGCC, church rule, tradition, prayer.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МОЛИТОВНО-ЛІТУРГІЙНА ФОРМАЦІЯ БЛАЖЕННОГО КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО	10
1.1. Біографічний нарис блаженного Климентія Шептицького	10
1.2. Духовне виховання у родині.....	24
1.3. Роль духовних провідників	30
1.4. Вплив бенедиктинської духовності.....	34
РОЗДІЛ 2. НАВЧАННЯ КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО ПРО МОЛИТВУ	40
2.1. Чим є молитва і яка її роль	40
2.2. Приватна і спільнотова молитва: характер, труднощі, виклики, плоди.	45
2.3. Роль духовних провідників у житті монаха-студита.....	52
2.4. Молитва і життя.....	58
РОЗДІЛ 3. ЛІТУРГІЙНЕ ЖИТТЯ У МОНАСТИРЯХ СТУДІЙСЬКОГО УСТАВУ ЗГІДНО НАВЧАННЯ ІГУМЕНА КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО ..	63
3.1 Формування моделі літургійного життя у монастирях Студійського Уставу на фоні міжвоєнних дискусій про обряд в середовищі УГКЦ.....	63
3.2. Питання літургійного Типкону монастирів Студійського Уставу: задум і реалізація	77
3.3. Церковне правило	85
3.4. Літургійна молитва: відмінна для різних категорій монахів.....	89
ВИСНОВОК	93
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	96

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ГКЦ – Греко-католицька Церква.

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

о. – отець.

св. свщмч. – святий священномученик

с. – село

Мт. – Євангеліє від Матея

Св. – святий

РПЦ – Російська Православна Церква

ВСТУП

Аскетичний рух, який сьогодні ми знаємо як монашество, супроводжує життя Церкви від її початків. У його основі лежить ідеал досконалого наслідування Ісуса Христа через відречення від світу, щоб послужити тому ж світу через молитовне заступництво, діла милосердя, а згодом, з розвитком інституційного монашого життя, через просвіту народу.

Усвідомлюючи важливе значення монашества, митрополит Андрей Шептицький у своїй пастирській діяльності ставив собі завданням оживити монаше життя в Українській Греко-Католицькій Церкві¹. Завдяки його старанням до України прийшло багато Чинів і Згромаджень латинського обряду, які утворили свої східні вітки, що стало важливим фактором подальшого розвитку Греко-Католицької Церкви в Україні.

Митрополит дуже добре розумів, що монашество зберігає та передає давні традиції і обряди, що є важливою складовою культурно-духовної ідентичності народу. Проте, мабуть, найбільше у монашестві він бачив дуже важливий поміст для справи єдності Христової Церкви, якій він присвятив ціле своє життя.

У 1898 році Митрополит Андрей відновив студійське чернецтво в Україні, обравши саме його, серед усіх монастирів, Чинів та Згромаджень, у справі єдності Церков. Це завдання він поставив перед монахами-студитами по усі часи, вписавши його у Типікон – головний документ, який регулює життя монастирів Студійського Уставу. Митрополит вважав, що через плекання духовно-літургійної спадщини, яка була притаманна Київському християнству з самих початків його офіційного становлення, можна приблизити нез'єднаних, особливо, коли мова йде про монаші середовища.

¹ Слід зазначити, що назва «Греко-Католицька Церква» походить з 1774 року. Її авторкою була імператриця Марія Тереза. З 1960 року в українській діаспорі більше починається вживати назва «Українська Католицька Церква», а з проголошенням незалежності України щораз популярнішою стає назва «Українська Греко-Католицька Церква». Ця остання назва прижилася для того, щоби відрізнити в одній і тій же країні католиків візантійського обряду від католиків латинського обряду. У офіційному статистичному віснику Апостольської Столиці *Annuario Pontificio* з 1912 року панує назва «Українська Католицька Церква візантійського обряду».

На початках відродження Студитів митрополит Андрей особисто опікувався їхнім розвитком. Згодом цю нішу взяв на себе його рідний брат Климентій Шептицький, який відіграв надважливу роль у подальшому розвитку та формуванні Студійського чернецтва як такого. Власне саме йому Студійське чернецтво завдячує свій розвиток у непростий міжвоєнний період, а також період в часі Другої Світової війни. Він також приготував монахів Студитів до переслідувань радянським окупаційним режимом і це допомогло їм пережити страшні лихоліття та передати ідею й дух чернецтва таким, яким його бачили брати Андрей і Климентій Шептицькі.

Проблематикою цієї наукової роботи є дослідження літургійно-духовного життя Студійського чернецтва через призму його бачення о. Климентієм Шептицьким. Хоча відновителем Студитів був митрополит Андрей Шептицький, та все ж формування Студійського чернецтва, його головних ідей та принципів заслуга його рідного брата Климентія. Слід звернути увагу на те, що отець Климентій був тогочасному середовищі більш відомим як громадський і церковний діяч. Будучи успішним політиком і менеджером, він залишає світське життя і вирішує вступити до монастиря. Це дозволило йому в майбутньому застосувати свій багатогранний досвід на благо Церкви і народу. Розуміючи тогочасні суспільно-політичні та літургійно-обрядові проблеми, о. Климентій намагається сам пізнавати, а опісля впроваджувати у монастирях Студійського Уставу, літургійний досвід Київської Церкви. Усі головні принципи літургійно-духовного життя у монастирях Студійського Уставу він починає реалізовувати на базі Свято-Успенської Унівської Лаври. Турбота о. Климентія охоплювала не тільки літургійно-обрядову площину, але майбутній розвиток студійського чернецтва, зважаючи на тогочасні виклики часу. Його ідея монашества виходить далеко поза латинське розуміння як Чину, якому притаманний якийсь один вид місійної діяльності. Він прагнув поєднати під ідеєю монастиря досить різноманітних людей, які любили і анахоретське життя, і спільнотове, а також і тих, котрі б хотіли стати місіонерами чи науковцями. Для нього монашество не полягало в егоцентричному відреченні від світу лиш

заради спасіння власної душі. Він вважав, що монашество – це не тільки відречення від світського життя, але відречення від світу для того, щоби послужити тому світу молитвою, словом, проповіддю. Монахи не повинні ховатися у своїх монастирях, а навпаки мають обов'язок бути зі своїм народом, не залишаючи його осторонь у важкі часи. Тим самим о. Климентій у своїх посланнях навчає та заохочує ченців до більш ревнішого монашого життя. Своїм власним життєвим прикладом о. Климентій продемонстрував, що монашество повинно приділяти увагу до суспільних проблем, допомагаючи, у їх вирішенні власною морально-духовною позицією та реальними діями. Можна побачити, що Студити під проводом о. Климентія прагнули відродити ідеали давнього українського монашества, але одночасно намагалися активно залучатися до харитативної і просвітницької діяльності, відтак, це дозволило студитам вистояти у важкі для них часи.

Головною **метою** даної праці є представити розвиток та головні принципи літургійно-молитовного функціонування монастирів Студійського Уставу саме так, як їх бачив Климентій Шептицький. Також важливим є об'єктивно представити його погляди стосовно духовної формації монаха-студита.

Завдання дипломної роботи:

1. Представити основні біографічні віхи життя о. Климентія Шептицького, які є важливими для розкриття головної теми дослідження.
2. Проаналізувати погляди отця Климентія щодо духовної формації у монастирях Студійського Уставу, звернувши увагу на спільнотову і особисту духовну формацію монаха-студита.
3. Представити історичний контекст відродження та розвитку монастирів Студійського Уставу митрополитом Андреем Шептицьким, з особливим акцентом на вклад у цю справу його рідного брата Климентія Шептицького.
4. Представити бачення отця Климентія щодо літургійного життя у монастирях Студійського Уставу.

Метод роботи. У дипломній роботі використано біографічний, історично-критичний, описовий та аналітично-критичний методи.

Гіпотеза дослідження. Через Студійське чернецтво о. Климентій бажав допомогти своєму братові митрополиту Андрею реалізувати одну з головних цілей його життя – приблизити єдність Христової Церкви. У сповненні поставленого завдання величезну роль відігравали монастирі. Головною метою їхньої праці у цьому екуменічному напрямку було добре упорядкована духовно-літургійне життя, яке б стало помостом єдності, саме тому, о. Климентій приділяв так багато часу цьому питанні.

Межі роботи. У цьому дослідженню проаналізовані часові межі з 1912 по 1947 роки. Обрані для аналізу часові проміжки пов'язані зі вступом Климентія Шептицького до монастиря Студитів до його арешту радянською владою, відповідно.

Актуальність. У час перемін надзвичайно важливим фактором для християн і Церкви в цілому є триматися вічних орієнтирів, якими є Слово Боже і Традиція Церкви. Духовно-літургійна спадщина о. Климентія Шептицького є одним з таких орієнтирів – він є близький нашому народові. За святість життя і вірність Христовій Церкві святий Папа Іван Павло II проголосив о. Климентія Шептицького блаженним Католицької Церкви. Приклад його життя і повчання стали принципом життя монахів Студитів у часи підпілля УГКЦ, а після виходу у 1989 році головним завданням було відновлення повноцінного функціонування нашої церкви, тому справа вивчення духовно-літургійної спадщини о. Климентія дещо відійшла на другий план. Згодом, після багатьох випробувань, монахи Студити почали вшановувати о. Климентія Шептицького не тільки як блаженного Католицької Церкви, але й досліджувати його спадщину. Досвід чернечого життя о. Климентія може служити прикладом для богопосвячених осіб, як поєднувати аскетичне життя з активним служінням.

Це дослідження є актуальним з огляду на пошук шляхів розвитку монашества УГКЦ в теперішній час. Відтак, вивчення поглядів о. Климентія може стати джерелом для переосмислення чернечого життя в сучасних умовах, зокрема його духовно-літургійної сторони. Досвід минулого у пошуку ідеалів майбутнього є безумовним і незаперечним.

Status quaestionis. Біографія блаженного священномученика Климентія Шептицького до недавнього часу не була детальніше досліджена. У 2019 році у світ виходить повна біографія о. Климентія Шептицького «Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студитів, Праведник народів світу, блаженний Католицької Церкви»² авторства д-ра Івана Матковського. Це напрацювання стало основою для дослідження постаті Климентія Шептицького.

Одним із основних джерел для аналізу поглядів о. Климентія слугували його послання та праці, які були видані в 2014 році у серії «Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні» упорядковані ієромонахом студитом Юстином Бойком. Також у цій праці було досліджено нормативно-правові аспекти функціонування студійських монастирів в Типіконі монахів Студійського Уставу³, співавтором якого є о. Климентій Шептицький. Для кращого розуміння внутрішнього життя монаха-студита було використано «Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складенні в Унівській Свято-Успенській Лаврі»⁴, які за припущеннями були складенні о. Климентієм Шептицьким. Додатково було досліджено архівні документи Постуляційного Центру Монастирів Студійського Уставу, зокрема листи митрополита Андрея Шептицького до свого брата Климентія у часі його перебування в Бенедиктинському монастирі в Бойроні (Німеччина) та типік Божественної Літургії в монастирях Студійського Уставу машинопис.

У середовищі Студитів першим з тих, хто почав досліджувати у науковий спосіб духовно-літургійну спадщину о. Климентія Шептицького після довгих років переслідування УГКЦ радянським режимом, був колишній Ігумен студитів д-р Севастіян Дмитрух. Цьому питанню він присвятив свою магістерську і докторську дисертацію. Обидві згодом вийшли друком у

² Див. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит.* Львів 2019.

³ Див. Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити, *Типікон*, Львів 1996.

⁴ Див. *Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складенні в Унівській Свято-Успенській Лаврі.* Львів 1992.

видавництві «Свічадо»: перша «Духовне формування монаха-студита: у світлі писань о. Климентія Шептицького»⁵, що вийшла друком у 1997 році та друга «Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу»⁶, опублікована у 2002 році. Ці два дослідження стали допоміжним матеріалом у написанні цієї наукової роботи.

Для аналізу літургійних дискусій, які були в середовищі УГКЦ, було досліджено мемуарні спогади сучасників о. Климентія Шептицького, зокрема праця Романа Скакуна «Життя в тіні великого Митрополита: брат Йосиф Гродський і його спогади»⁷ видана у 2020 році та о. Кирила Королевського «Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944)»⁸ та пастирські листи владики станіславівського Григорія Хомишина.

⁵ Див. Дмитрух С. *Духовне формування монаха студита. У світлі писань о. Климентія Шептицького*. Львів 1997.

⁶ Див. Дмитрух С. *Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу*. Львів 2002

⁷ Див. Скакун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*. Львів 2020.

⁸ Див. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*. Львів 2016.

РОЗДІЛ 1. МОЛИТОВНО-ЛІТУРГІЙНА ФОРМАЦІЯ БЛАЖЕННОГО КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

1.1. Біографічний нарис блаженного Климентія Шептицького

Народився блаженний Климентій (Казимир) Шептицький 17 листопада 1869 року у селі Прилбичі, Яворівського повіту на Львівщині у родині графа Івана (Яна) Канти та Софії з Фредрів Шептицьких. 9 квітня 1881 року Таїнство Сповіді та першого Святого Причастя прийняв з рук о. Мартина Узарського в костелі у селі Брухналь. Вдома отримав початкову освіту, вчився під керівництвом приватних вчителів та матері, яка навчала молитов та катехизму⁹.

Протягом 1882-1887 рр. Казимир здобув середню освіту в гімназії св. Анни в Кракові, де успішно склав іспит зрілості. Згодом студював право (1887-1888) у Ягеллонському університеті в Кракові. У 1888 р. продовжував вивчати право у Мюнхенському університеті Людвіга-Максимільяна та згодом навчався в Інституті політичних досліджень у Парижі¹⁰. Климентій (Казимир) Шептицький у свій студентський період не тільки здобуває знання, але також бере активну участь в студентській католицькій організації *Sodalicja Mariańska*, метою якої було поєднання християнського життя з освітнім процесом¹¹. Під час навчання у Парижі Казимир Шептицький стає членом Міжнародного Товариства соціальної економіки¹². У 1892 році здобуває ступінь доктора права у Ягеллонському університеті. Навчання у видатних європейських закладах не тільки давало знання, але і формувало світогляд Казимира Шептицького.

Після закінчення студій, Казимир Шептицький допомагає батькові з родинними маєтностями. Під час управління родинними наділами проявляє себе вдалим адміністратором, впорядковує майнові справи, прискорює економічний

⁹ Див. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 13

¹⁰ Див. Олександра К. *граф Казимир Шептицький – інтелектуал, зразковий господарник, депутат віденського парламенту (1869-1911)* // *Блаженний Климентій Шептицький. До 150-літнього ювілею*. Львів 2019, 11.

¹¹ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 129

¹² Пор. Так само, 122.

ріст родинного господарства. Для ефективнішої праці стосовно родинних маєтностей Казимир Шептицький створює свого роду посібник, який складається з чотирьох розділів¹³. У першому розділі він звернув увагу на господарські аспекти, включаючи робочі посади та економічний стан працівників¹⁴. У другому розділі він детально розглянув якість і обсяг ресурсів, а також розробив методи управління господарством¹⁵. Третій розділ включав в себе детальну інформацію про родинні матеріальні цінності, а у четвертому розділі він надавав конкретні поради з бджолярства, городництва, садівництва, додаючи зведений звіт про урожаї та прибутки¹⁶.

Упродовж тривалого періоду Казимир Шептицький присвячував багато часу для своєї хворої матері Софії Шептицькій, супроводжував її на лікування до оздоровчих центрів у різних країнах Європи. У своїх листах до невістки Ізабелли від 13 січня 1896 року, Софія Шептицька відзначала, наскільки ця турбота стала для нього головною справою у цей період: «Казик опікується мною, як нянька: читає, пильнує, поїть коньяком — то треба бачити, щоб зрозуміти, які в ньому цілі глибини лагідності та любови»¹⁷. На прохання матері Казимир допоміг їй освоїти українську мову, щоб могла читати послання свого сина, Митрополита Андрея, в оригіналі¹⁸. Збереглися багато листувань між Казимиром та Софією Шептицькими у яких віддзеркалюється особливе спілкування сина та матері.

Окрім догляду за матір'ю та управлінням родинним майном Казимир Шептицький бере активну участь у громадському та релігійному житті. 5 липня 1893 року Казимир Шептицький разом з батьком Яном Кантієм беруть участь у Католицькому віче, а вже 9 липня 1896 році Казимир виступає на II

¹³ Див. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*. Львів 2014, 67.

¹⁴ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 68.

¹⁵ Пор. Так само, 68.

¹⁶ Пор. Так само, 68.

¹⁷ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 158.

¹⁸ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 69.

Католицькому віче, яке відбулося у Львові. У своїй доповіді Казимир Шептицький звернув увагу на вирішенні суспільних проблем за допомогою християнських принципів, підкреслюючи значущість індивідуальної відповідальності та особистого внеску в поліпшення життя суспільства¹⁹.

У 1900 році Казимир Шептицький розпочинає свою політичну діяльність. Його обирають депутатом до Австрійського парламенту, також стає кандидатом до Державної Ради. Повноцінним членом Ради став після виборів у 1901 році. З того часу розпочинаються його публічні виступи з різних громадсько-політичних питань²⁰.

Казимир Шептицький активно виступав у парламенті за проведення реформи стосовно державного управління у царині лісового господарства. Особливу увагу він приділяв питанням щодо професійної галузевої освіти, зокрема у галузі лісового господарства. Він підтримував ініціативу надати студентам лісничих шкіл статус випускників університету. За його сприяння були проведені слухання в Крайовому відділі Галичини, під час яких прийнято рішення створити кафедру лісівництва на базі Львівської політехніки та підняти вступні вимоги для тих, хто бажає здобути цей фах²¹.

Казимир Шептицький абсолютно поглиблюється в своїй політичній діяльності, через що Софія Шептицька починає розуміти, що світські турботи вже захоплюють її сина, то ж вона вирішила просити в Бога про мудрість у важливому питанні – вибору дружини для нього. Мабуть, Софія Шептицька усвідомлювала, що Казимир опинився в таких обставинах, які можуть відвести його від покликання цілковитої посвяти Богу²². У листуванні до Софії Попель Софія Шептицька зазначала:

Про дружини для Стася й Казя калатаю до Господа Бога, але даремно. Ах, моя дорога, коли вжитися в ту велику Любов, яка нас тулить до Себе, як Мама первородне дитя до грудей, — таке всіляке калатання про інше, ніж про вірність, власне для тієї Любови

¹⁹ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 69.

²⁰ Див. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 14.

²¹ Див. Киричук О. *граф Казимир Шептицький – інтелектуал, зразковий господарник, депутат віденського парламенту (1869-1911) // Блаженний Климентій Шептицький. До 150-літнього ювілею*, 16.

²² Див. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 201.

здається безпосередньо річчю неделікатною, майже не дозволеною. Чи ж пригадати тих, яких кохається, Тому, Який більше від нас їх любить?... Це теж, хоч прагну людськи, щоби Бог їх усіх поблагословив, даючи закласти гнізда, в яких Він був би Паном. Однак кожна молитва, як гірський потічок у великій річці — закінчується благанням: «Аби Твоїми були щораз досконаліше»²³.

Такий розвиток політичної та господарської діяльності Казимира Шептицького можна розглядати, як значущий крок для проникнення та реалізації християнських ідей таких, як справедливість та відповідальність у тогочасному політикумі. Ще у 1897 році він створив організацію при католицькому русі, спрямовану на страхування працівників, які працюють у фільварках, а також робітників, що задіяні в сільському господарстві, враховуючи їхній вік і можливі нещасні випадки²⁴. Також потрібно підкреслити роль підтримки для батьків, особливо до батька Яна Кантія спрямований на компенсацію «втрати», викликаної вибором рідним братом Андреем (Романом) Шептицьким монашого життя²⁵. Адже ще після завершення навчання у Кракові, Казимир Шептицький мав намір вступити до монастиря, але батьки висловили іншу думку: замість вступу до монастиря вони запропонували йому здобути ступень доктора права²⁶.

Незважаючи на те, що перед Казимиром Шептицьким відкривалася успішна політична кар'єра, він ще більше відчував покликання до богопосвяченого життя. Згодом життєвий досвід у сфері політики та управління буде дуже корисним для церковної діяльності Казимира Шептицького. 17 квітня 1904 року помирає мама Казимира Шептицького Софія Шептицька. З 1907 року Казимир Шептицький зменшує свою активність у політичному житті та акцентується на управлінні сімейними справами. У 1911 році передає свій фільварок у Дев'ятниках племінникові Янові Шептицькому. Управління сімейними маєтностями та опіку за стареньким батьком Казимир Шептицький

²³ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 201.

²⁴ Див. Проців О. *Діяльність Казимира Шептицького в організації лісового господарства Галичини // До 150-літнього ювілею*. Львів 2019, 21.

²⁵ Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 14.

²⁶ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 129.

передає своєму рідному братові Леону. Покликання до богопсвятиного життя, яке переходило різні етапи в житті, у Казимира Шептицького вже дозріло і він готується вступити до монастиря²⁷.

З самого початку свого чернечого шляху Казимир рішуче вирішив слідувати прикладу свого старшого брата, Митрополита Андрея. Він визначився з рішенням вступити до монастиря Греко-Католицької Церкви та прийняти східній обряд. Це свідчить про те, що його духовні переконання виходили поза межі суто польської культури та церковності²⁸, навіть при тому, що батьки Казимира Шептицького особливо відзначалися в латинсько-польській культурі, все ж в сім'ї Шептицьких залишалася усвідомленість зв'язків і родової тяглості з русько-українським етносом²⁹.

Батько Казимира Шептицького, Ян Кантій Шептицький, вкладав в своїх дітей глибоке почуття приналежності та любові до свого роду, спонукаючи їх цінувати та захоплюватись своїми предками. У своїх спогадах Казимир Хлендовський розповідає про розкішне прикрашення кімнати генеалогічним деревом, що його спорядив Ян Кантій Шептицький: «Був надзвичайно гордий через наявність у своєму роді єпископів, на спокрєвненість із Красінськими, а через них, ясна річ, з італійським двором. Обвішав свою кімнату самими генеалогічними деревами так, що мені видавалось, що я перебуваю у стайні коней для перегонів»³⁰.

Для кращого ознайомлення з монашим життям Казимир Шептицький, на пораду свого брата Андрея Шептицького, перебуває деякий час у бенедиктинському монастирі в місті Бойроні (Німеччина) у якості гостя (як про це сам зазначає Казимир Шептицький)³¹. Хоча у спогадах сестри Ізи Софії (Терези Марії) Згромадження Францисканок Місіонерок Марії, похресниці

²⁷ Див. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 15.

²⁸ Див. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 87.

²⁹ Пор. Так само, 89.

³⁰ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 67.

³¹ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)* 92.

Казимира Шептицького, згадується, що на похороні батька Казимир вже був в монашому одязі³². Досвід життя у монастирі латинського обряду радше був стартовим етапом для продовження монашого життя, але вже в монастирі східного обряду.

Казимир Шептицький провів рік у бенедиктинському монастирі в Бойроні, щоб запізнатися з основами монашого життя. Після смерті батька у 1912 році вступає до монастиря Студитів³³, а згодом продовжує новіціят у Студійській Лаврі св. Йосифа Обручника у Камениці, яка знаходилася в Боснії. Її свого часу заснував Митрополит Андрей з метою духовної опіки українських емігрантів. Потрібно також зазначити, що Казимир Шептицький, ще до вступу до монастиря, фінансово підтримував його. У 1913 році він прийняв перший чернечий постриг, взявши собі за небесного покровителя святого Климента Римського, першого мученика-понтифіка, який загинув на теперішніх землях України в Херсонесі, у Криму. Відразу опісля розпочинає богословські студії в Інсбруку³⁴. Навчання проходить разом з Йосифом Сліпим, майбутнім ісповідником віри та провідником УГКЦ. Климентій Шептицький швидко завойовує довіру та авторитет серед братії монастиря, адже колишній граф та успішний політик із смиренням виконує доручений йому послух.

У Каменицькому монастирі Климентій Шептицький знайомиться з ієромонахом Леонтієм Фьодоровим – майбутнім Екзархом для католиків східного обряду в росії, який на той час знаходився на етапі пошуків власного покликання³⁵. Отець Леонтій Фьодоров відкриває для Климентія Шептицького ідеали східного чернецтва, допомагаючи в теорії та практиці краще зрозуміти візантійський обряд, східну духовність³⁶.

³² Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру*. *Архимандрит Студит*, 317.

³³ Пор. Так само, 318.

³⁴ Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 15.

³⁵ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)* 95.

³⁶ Пор. Так само, 95.

28 серпня 1915 року на свято Успіння Пресвятої Богородиці Климентій Шептицький був рукоположений на священника єпископом Діонізієм Няряді з Крижевець, а у 1917 році 22 грудня на свято Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці у присутності свого брата митрополита Андрея приймає малу схиму³⁷. За дорученням митрополита Андрея він піклується монастирською бібліотекою «Студіон» та стає наставником новиків – новоприбулих кандидатів до монастиря. Після закінчення навчання в Інсбруку в 1918 році о. Климентій Шептицький стає настоятелем Лаври святого Антонія Печерського у селі Скинлів, що біля Львова.

У 1917 році зусиллями громадськості було створено товариство «Захист ім. Митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові»³⁸. Ініціаторами цього проекту були о. Тит Войнаровський, о. Василя Лациняк та галицька громадськість, яка хотіла у такий спосіб висловити вдячність за повернення митрополита із заслання³⁹. Основною метою фонду стало надання допомоги дітям-сиротам, які втратили свої сім'ї під час Першої Світової та україно-польської війн, у їхньому повноцінному розвитку та готовності до майбутнього⁴⁰. Також о. Климентій стає одним із засновників цього товариства. Він також розпочинає організацію для сиріт при монастирі св. свщмч. Йосафата відомим як «Студіон». Додатково відомо, що при монастирі вже був притулок для поранених Січових Стрільців. Також у цьому ж притулку, тимчасово проживав перед своєю смертю Іван Франко, якого часто провідував о. Климентій⁴¹.

Лавру святого Антонія Печерського Студійського Уставу, що у Сквилові, було зруйновано у лихоліття україно-польської війни 1918-1919 років. Митрополит Андрей Шептицький вирішує передати монахам-студитам

³⁷ Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 16.

³⁸ Фонд ім. Митрополита Андрея гр. Шептицького для українських сиріт. // zbruc.eu (10.11.2023).

³⁹ Бойко Ю. *Невідомий «Заповіт» митрополита Андрея Шептицького від 17 квітня 1928 року* // ugcc.lviv.ua (10.11.2023).

⁴⁰ Пор. Бойко Ю. *Невідомий «Заповіт» митрополита Андрея Шептицького від 17 квітня 1928 року*, (10.11.2023).

⁴¹ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 359.

колишній давній монастир в Уневі, який був резиденцією галицьких митрополитів. У цьому монастирі до 1919 року проживали отці редемтористи, які згодом переселилися до Львова. Отець Климентій проводить реконструкцію Унівського монастиря та його адаптацію для потреб монастирського життя. Основною своєю місією о. Климентій Шептицький вважав продовження ідеї, розпочатої митрополитом Андреем, щодо відродження давнього чернецтва в Українській Греко-Католицькій Церкві в основі правил Святих Отців та виховання нового покоління чернецтва на засадах моральної дисципліни і жертвовності⁴². Отцю Климентію було надзвичайно важливо виховувати монахів в рамках здорової духовності. Для цього він провадив з ними дуже багато духовних конференцій, зустрічей, писав різні настанови, частина з яких збереглися в журналі «Ясна Путь», що був призначений виключно для внутрішнього використання монахів, протягом 1935-1939 років⁴³.

Згодом починається розвиток та заснування монастирів Студійського Уставу по різних куточках Галичини. Так у 1921 році в селі Зарваниця на Тернопільщині о. Климентій засновує дочірній монастир Унева,⁴⁴ який згодом мав набути статусу Лаври. Метою заснування монастиря у відпустовому місці Зарваниця, де знаходиться чудотворна ікона Божої Матері було духовно-просвітницька діяльність монахів-студитів та душпастирська опіка над прочанами цього святого місця.

На день Успіння Пресвятої Богородиці, 28 серпня 1925 року, митрополит Андрей видав грамоту про заснування Святоуспенської Лаври за Студійським Уставом в Уневі. Після цього відбулося канонічне обрання та офіційне затвердження о. Климентія Шептицького на посаду ігумена Унівської Лаври⁴⁵.

У 1927 році Митрополит Андрей та о. Климентій прийняли рішення про створення у Львові Студійської Лаври. 1 травня того ж року Митрополит Андрій

⁴² Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 16.

⁴³ Пор. Так само, 17.

⁴⁴ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 373.

⁴⁵ Пор. Так само, 384.

Шептицький видав грамоту, офіційно засновуючи Студійську Лавру, яку назвали Свято-Іванівською в честь святого Івана Хрестителя, який став її покровителем⁴⁶. У грамоті митрополит Андрей зобов'язував монахів-студитів окрім літургійно-духовного життя також опікуватися дітьми сиротами: «Вкладаємо сим на Лавру у Львові обов'язок удержувати захист для хлопців сиріт, відповідні для них школи, в яких би сироти діставали потрібні їм науки»⁴⁷.

У 1930 році до Свято-Іванівської Лаври перевезено давню бойківську церкву із с. Кривки, яка стала центральним храмом обителі. Краса народного мистецтва, яка відображалась у цій старовинній бойківській церкві ставала символом українства та самоідентифікацією українців у тодішньому польському Львові.

У 1935 році отримавши в дар земельну ділянку від жертводавців Іллі та Іванни Кукурудз у селі Дора, що біля Яремча, о. Климентій Шептицький засновує студійську обитель, обираючи покровителем монастиря святого пророка Іллю. Головним завданням ченців був не тільки духовний провід гуцулів, але і також освітня діяльність. При монастирі святого пророка Іллі у Дорі діяла кравецька, швейна і столярна майстерні, що дозволяло місцевим юнакам безоплатно здобути фах⁴⁸.

Ігумен Климентій Шептицький активно розбудовує місійні станиці на тих теренах, де найбільша тривала денационалізація місцевого українського населення – Полісся, Підляшшя, Лемківщина⁴⁹. Брати Шептицькі вбачали головною метою монахів-студитів не тільки відновлення традиційного східного чернецтва в Східній Галичині, але щоб східна українська обрядовість стали

⁴⁶ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 391.

⁴⁷ Рубаха В. *Роль та місія Свято-Іванівської Лаври у контексті відновленого Студійського чернецтва* // justyn-study.com (14.10.2023).

⁴⁸ Пор. Мицько І. *Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.)*. Львів 1998, 98.

⁴⁹ Див. Чернописька В. *Відродження монастирів Студійського Уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912-1939 рр.)*. [PDF], 276.

інструментом ідентифікації українців⁵⁰. На Підляшші студити навчали української мови зрусифікованих місцевих українців⁵¹.

Також о. Климентій Шептицький не залишає без своєї опіки сиріт, які виховувалися при студійських монастирях в Уневі та у Львові. Обдарованих сиріт монастир фінансував освіту в гімназіях та вищих навчальних закладах, менш здібна молодь також мала можливість отримати підтримку та вступати до професійних навчальних бурс, щоб отримати певний фах, який в майбутньому міг забезпечити прожиток⁵².

Клир Галицької митрополії розглядав о. Климентія Шептицького як кандидата на єпископа-помічника Львівської Архієпархії з правом наступництва на митрополичий престол. У травні 1928 року вище духовенство Львівської митрополії Церкви написало листа до Апостольської Стлолиці, а також до Конгрегації Східних Церков, у якому просило Папу Пія XI номінувати ігумена Климентія Шептицького єпископом та офіційно визнати його адміністративні повноваження в митрополії⁵³. Однак, сам о. Климентій категорично виступив проти такої ініціативи, побоюючись того, щоби їх обох з братом Андреем не осудили у непотизмі. 14 жовтня 1928 року Митрополит Андрей Шептицький звернувся до Папи Пія XI листом, в якому просив його особисто рекомендувати кандидатуру на посаду єпископа-помічника, щоб не занадто звертати увагу на односторонню думку його дорадників⁵⁴.

Одним з яскравих прикладів того чому саму тогочасне духовенства вбачало у о. Климентію найбільш вірогідну кандидатура на Львівський престіл є лист о. Йосифа Сліпого, тодішнього ректора Львівської духовної семінарії, до Митрополита Андрея Шептицького від 2 листопада 1928 року⁵⁵. У ньому автор

⁵⁰ Див. Чернописька В. *Відродження монастирів Студійського Уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912-1939 рр.)*, 276.

⁵¹ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 426.

⁵² Пор. Чернописька В. *Відродження монастирів Студійського Уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912-1939 рр.)*, 278.

⁵³ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 399.

⁵⁴ Пор. Так само, 401.

⁵⁵ Пор. Бойко Ю. *отець Климентій Шептицький кандидат на єпископа-помічника Львівської Архієпархії // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 58.

приділяє увагу зовнішнім та внутрішнім викликам, що стоять перед Галицькою Митрополією⁵⁶. Зовнішні виклики включають напружену політичну ситуацію, в якій Церква повинна визначити свою позицію, а стосовно внутрішніх викликів особливо небезпечними є розбіжності серед духовенства в справах обрядових і політичних⁵⁷. Через призму цих аргументів відповідним кандидатом на єпископа-помічника о. Йосиф Сліпий бачить тільки о. Климентія Шептицького, який може продовжити ідею Митрополита Андрея⁵⁸.

На неодноразові прохання клиру Львівської архієпархії митрополит Андрей та о. Климентій відповідали негативно. Для о. Климентія головною метою був розвиток студійського чернецтва та його діяльність на славу Божу і користь народу. Львівська архієпархія отримала єпископа-помічника з правом наступництва на митрополичий престол аж 22 грудня 1939 року – ним став о. Йосиф Сліпий, якого таємно хіротонізував за дозволом Святішого Престолу митрополит Андрей Шептицький⁵⁹.

Протягом 1936-1937 років ігумен Климентій Шептицький, виконуючи завдання Конгрегації Східних Церков, спільно з митрополитом Андреем розробив Типікон для монахів студійського уставу. Цей Типікон весною 1937 року був переданий до Риму для затвердження Конгрегації, проте через Другу Світову війну та переслідування УГКЦ цей процес не вдалося завершити⁶⁰.

Ігумен Климентій Шептицький, окрім клопіткої праці для розвитку студійського чернецтва та харитативної діяльності, приділяє багато часу піклуванню над хворим братом митрополитом Андреем. Він допомагав йому в душпастирській діяльності, але при цьому часто залишався в тіні митрополита⁶¹. Він бере участь в церковній діяльності, пише багато доповідей на різні теми, піклується збереженням і розвитком українського сакрального мистецтва, а також разом із митрополитом Андреем прикладає багато зусиль для розвитку

⁵⁶ Пор. Бойко Ю. *отець Климентій Шептицький кандидат на єпископа-помічника Львівської Архієпархії*, 58.

⁵⁷ Пор. Так само, 58.

⁵⁸ Пор. Так само, 58.

⁵⁹ Пор. Так само, 59.

⁶⁰ Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 17.

⁶¹ Пор. Так само, 17.

Пласту⁶². Серед духовенства о. Климентій користувався великим авторитетом та пошаною.

Літом 1939 року з благословення митрополита Андрея (грамота надана від 17.02.1939)⁶³ ігумен Климентій Шептицький відкриває та очолює Український Католицький Інститут церковного з'єднання ім. Митрополита Йосифа Велямина Рутського⁶⁴. Головною ідеєю цього інституту о. Климентій бачив право українців на самостійну Церкву, підпорядковану Апостольському Престолу⁶⁵, і закликав до гармонійного поєднання традицій Сходу та католицького універсалізму⁶⁶. Ігумен Климентій прагнув до екуменічного порозуміння та об'єднання Східних і Західних традицій у єдиній Церкві⁶⁷ та подолання конфесійних незгод, які століттями ділили українське суспільство.

У вересні 1939 року Європу охоплює Друга Світова війна. Згідно з пактом Молотова-Ріббентропа гітлерівська Німеччина спільно з комуністичною росією розділяють Польщу. Митрополит Андрей Шептицький розуміє, що настають глобальні зміни в політичній Європі. Зважаючи на це, він використовує можливість, яку надав йому ще Папа Пій X у 1908 році – мова йде про надзвичайні повноваження для місійної праці в росії⁶⁸. Відтак, митрополит ділить всі території, які є в складі Радянського Союзу на екзархати⁶⁹. У 1939 році митрополит Андрей поставляє о. Климентія Шептицького екзархом Греко-Католицької Церкви росії та Сибіру.

Ігумен Климентій стратегічно підходив до майбутньої місійної роботи на Сході. Основним напрямком стало створення спеціального російського катехизму, який мав вирішити важливі богословські питання, що розділяли

⁶² Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького)*, 18.

⁶³ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 174.

⁶⁴ Пор. Так само, 174.

⁶⁵ Пор. Так само, 174.

⁶⁶ Шептицький К. *За церковну єдність / ігумен Климентій (Шептицький) // Мета*. – 2 липня 1939, 23.

⁶⁷ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 177.

⁶⁸ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 473.

⁶⁹ Пор. Так само, 474.

Західну та Східну Церкви, та надання теоретичної підтримки місійно-унійній діяльності⁷⁰. Проте, він так і не зміг реалізувати це служіння через Другу Світову війну та переслідування ГКЦ⁷¹.

У період першої окупації Східної Галичини Радянським Союзом (1939-1941) нова влада на перших порах не застосовувала радикальних репресивних дій. Робила це для того, щоб не провокувати населення Галичини. Для початку комуністичний режим займався пропагандиською антирелігійною кампанією для зменшення впливу Церкви на суспільні сфери, обмежував економічні умови ГКЦ Галичини, а щойно згодом використовував задіяв на повну потугу криваві репресивні дії проти духовенства, інтелігенції та свідомого селянства.

Протягом осені 1939 року в Уневі «нова влада» провела конфіскацію монастирських угідь, пасовищ та лісів⁷². Бібліотеку «Студіон» перевлаштована в лікарню⁷³, не вдалося в цілісності зберегти книгозбірню, багато цінних книг та наукових матеріалів було переміщено до інших книгосховищ де вони розпорошились, або ж викрадено до Києва, Москви та Санкт-Петербургу⁷⁴.

Розуміючи, що Церкву очікують переслідування ігумен Климентій пише до студійської братії своє «Посліднє слово» у якому розглядає можливість свого вивезення з Галичини, а також зі смиренням, покаєнням очікує свою мученицьку смерть. Так само, у цьому посланні о. Климентій закликає ченців до кращого життя, більшої ревності, самозречення, молитви та любові до Бога і ближнього⁷⁵.

У червні 1941 року Німеччина розпочинає війну з Радянським Союзом, німецькі війська входять в Східну Галичину – один режим змінюється на інший. Митрополит Андрей та ігумен Климентій відіграли ключову роль у порятунку євреїв від нацистських репресій. Вони організували координаційну групу

⁷⁰ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 181.

⁷¹ Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 18.

⁷² Пор. Мицько І. *Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.)*, 102.

⁷³ Див. Пишкович М. *Історія Свято-Успенської Лаври та студійського монашества*. Львів 2005, 78.

⁷⁴ Див. Кривенко М. *Бібліотека «Студіону» у Львові // Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія [онлайн]*. Київ, Львів: НТШ, 2015 //encyclopedia.com.ua (16.11.2023).

⁷⁵ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 482.

порятунку, яка взаємодіяла з єврейською спільнотою. До цієї групи входили також монахи-студити, які брали активну участь в акціях порятунку євреїв. Завдання братів Шептицьких не виконувалася примусово, а мотивувалася глибокою християнською вірою⁷⁶. Саме Ігумен Климентій очолив цю групу⁷⁷.

Ризикуючи власним життям, о. Климентій організував порятунок єврейських дітей в монастирських сиротинцях, видаючи їм фіктивні метрики про хрещення. Частину дітей він переховував в Унівській та Свято-Іванівській Лаврах, представляючи їх як сиріт чи послушників⁷⁸. Загалом, монахами Студитами під керівництвом о. Климентія було врятовано понад 200 єврейських дітей⁷⁹. У 1996 році о. Климентія Шептицького визнано «Праведником світу».

У літі 1944 року німецькі війська відступають із Заходу України і Червона Армія вдруге займає Галичину. 1 листопада 1944 року помирає праведний митрополит Андрей Шептицький, його наступником стає митрополит Йосиф Сліпий. 12 листопада 1944 року митрополит Йосиф іменує ігумена Климентія Шептицького архимандритом студійських монастирів⁸⁰. Розуміючи, що з другим приходом Радянської влади студійське чернецтво зазнає ще більших переслідувань, о. Климентій у березні 1945 року пише своє послання до братів в монашестві «Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу», у якому зазначає, що найнебезпечніше зло приховується під виглядом чогось доброго та святого, і воно намагається обманути багатьох. Також висловлює думку, що монах повинен стреміти до святості через віру, молитву та покірну працю⁸¹.

Весною 1945 року було арештоване вище духовенство ГКЦ, а з 8-10 березня 1946 відбувся Львівський псевдособор, на якому було ліквідовано ГКЦ. Фактично після ліквідації ГКЦ о. Климентій Шептицький очолює духовенство

⁷⁶ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 552.

⁷⁷ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 185.

⁷⁸ Пор. Так само, 187.

⁷⁹ Кравчук А. *Соціальне вчення і діяльність Митрополита Андрея Шептицького під час німецької окупації // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1941- 1944 рр.* Київ 2003, 256.

⁸⁰ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 573.

⁸¹ Пор. Так само, 585.

та надає йому настанови, щоб не вестися на обманливі пропозиції радянської влади та вірно триматися єдності з Католицькою Церквою.

5 червня 1947 року отець Климентій був арештований за звинуваченням в діяльності проти радянської влади, зокрема за поширення буклету «Пам'ятка з Унева», що вийшла друком у 1937 році, у якій йдеться про те, що більшовики прагнуть ліквідувати роль Церкви та викоринити віру Бога, що існує в народі⁸². Також о. Климентія звинувачували у взаємодії з Ватиканом. Причина – листи отця до Риму, в яких згадувалося про гоніння Греко-Католицької Церкви в Україні⁸³. 21 січня 1948 року йому було винесено вирок «зрада Батьківщини», який передбачав 8 років виправно-трудових таборів та конфіскацію майна⁸⁴. У той же час радянська влада ліквідує студійське монашество – ченці переходять до підпільної діяльності.

1 травня 1951 року у Володимирській в'язниці Архимандрит Климентій Шептицький помер як ісповідник віри. Він тримався своїх християнських і монаших переконань до останнього дня свого життя. У найважчий період для своєї Церкви і народу він гідно та мужньо відстоював християнські цінності тим самим свідомо наражаючи себе на небезпеку. 21 червня 2001 року під час свого візиту до України Папа Іван Павло II проголошує блаженними 27 новомучеників УГКЦ, серед яких є блаженний священномученик Климентій Шептицький Архимандрит Унівський.

1.2. Духовне виховання у родині

Спільне сімейне життя Софії та Яна Шептицького було побудоване на взаємній повазі та глибокій вірі до Бога. Софія Шептицька особисто займалася формуванням своїх дітей. Вона безпосередньо навчала своїх синів іноземних мов, музики та малювання, проте, головний акцент у вихованні спрямовувала на

⁸² Пор. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 22.

⁸³ Пор. Так само, 22.

⁸⁴ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 606.

релігійний розвиток, будуючи їхні духовні переконання на основі християнських цінностей⁸⁵. Виховання матері у християнському дусі відіграло важливу роль у розвитку характеру та життєвих ідеалів юного Казимира. Під впливом своїх духовних надбань Софія Шептицька володіла унікальним талантом мови спілкування, що взаємодіяв в нероздільний спосіб, об'єднуючи її спосіб мислення та емоційний стан в одне. Цей непохитний метод показався в інтенсивній любові до Бога, де спосіб життя людини в душі її духовних уявлень вирішувався на першому плані⁸⁶. Це можна помітити у її афоризмі після смерті другого сина Юрія: «Коли Бог подасть Хрест людині доброї волі, — Хрест людину підносить, а не людина несе Хрест»⁸⁷.

Мати, Софія Шептицька, була повністю пройнята бажанням служити Богу і тим самим виховувати своїх дітей в душі християнської моралі. Її постава виявлялася в рішучості слідувати за християнськими ідеалами, у глибокому розумінні життєвих цінностей та постійному прагненні до духовного зростання. 8 грудня 1872 року Ян та Софія Шептицькі разом з дітьми переселяються до новозбудованого будинку в Прилбичах. Будівництво цього будинку тривало з народження Казимира⁸⁸. У цей день вона урочисто дарує своїм дітям образки Діви Марії Непорочного Зачаття, у яких на пам'ять залишає свої слова:

Моїм дітям на пам'ять про посвячення нового дому в Прилбичах і перенесення нашого до нього в день Непорочного Зачаття Діви Марії 8 грудня 1872 року. Нехай наші діти пам'ятають, що цей дім, який щойно таким трудом викінчений, швидше пропаде і в ту ж мить нехай буде знищений — ніж коли-небудь він мав би стати обителлю гріха — скоріш смерть, аніж гріх — нехай Ласка Божа викарбує назавжди це у серцях — найкоханіші мої діти. Софія Шептицька⁸⁹.

Вона виражає бажання, щоб їхній дім завжди лишався місцем, де панує добро і віра, а Боже благословення залишалось з їхньою родиною. Також Софія Шептицька наголошує, що для неї важливіше смерть, ніж допуск гріха у їхньому

⁸⁵ Український мученик ХХ ст. о. Климентій Шептицький // до 150-річчя від дня народження. Львів 2020, 4.

⁸⁶ Пор. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 57.

⁸⁷ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 71.

⁸⁸ Пор. Так само, 63.

⁸⁹ Так само, 63.

домі. У листі від 15 червня 1881 року до сина Казимира вона вражає своєю теплотою та глибиною материнських почуттів:

Моя найдорожча дитино. Не можу Тобі казати, з якою нетерпеливістю чекала на Твої листи і якими вони були ніжними і приємними для мене. Щоб Ти це зрозумів, мій любий сину, треба, щоб Ти здав собі справу, наскільки мало-помалу все те, що було колись бажанням, надією, запалом, молодістю і ніжністю у моєму серці, — все це сконцентрувалося в єдину мету, велику і тяжку, як зливки золота: Вас виховати для Господа, смиренними і маленькими перед Ним, навчити підводитися після поразки, упокорюватися і дякувати після перемоги. Ось чому, дорога моя дитино, хоч віддалена тілом від Тебе, вся моя душа, все моє серце, весь мій дух залишився біля Тебе, немає й хвилини дня, коли Ти не міг би сказати як цілковиту правду: «Мама біля мене з Ісусом Христом лише для мене одного — я в серці Христа, і в думці, в серці Мама, ніби я один у світі», і не буде й тіні перебільшення в цій думці перемоги⁹⁰.

Це показує велику відданість Софії Шептицької покликанню материнства. Її любов до дітей не обмежувалася просто материнською ніжністю, але вона розглядала це як своєрідну місію, що була їй доручена Богом. Усвідомлення, що виховання дітей є частиною Божої волі, дозволяло їй легше приймати виклики та труднощі. Вона не просто добре виховувала своїх дітей, але тим самим поєднувала свою материнську любов із вірою і покірною перед волею Божою.

У 1881 році Софія Шептицька тяжко захворіла. Передчуваючи власну смерть, вона написати свої настанови окремими листами до кожного сина⁹¹. У листі до Казимира вона наголошує, що син отримав від Бога багато благ і закликає його не забувати про те, що від кожного, кому даровано багато, очікується велика відповідальність⁹². Звертаючись до його розуму і серця, вона вказує на важливість чистоти і відданості Богу, що дозволить йому віднайти себе та із мудрістю переносити різні виклики у житті. Тобто, шукаючи Бога, він знайде себе, а у пошуках себе – віднайде Бога. Подоба людини до Бога в пошуках одного чи другого призводить до однієї істини:

Урочисто благословляю Тебе сьогодні як дитину — і в найпізніші літа, які дасть Тобі Бог — пам'ятай про мої слова: оберігай душу, розум і серце Твоє, пам'ятай, що навіть якщо часом і припадуть порохом землі, тим неминучим порохом на дорозі життя, аби він, лежачи, ніколи не перетворювався на бруд — чистити і чистити, вдосконалювати і вдосконалювати — і вперед, і вгору! Бог з Тобою, моє дороге бідацтво, якого і скарби,

⁹⁰ Шептицький Я. *Отець Климентій Шептицький. Життєпис на підставі архівних матеріалів родини Шептицьких*. Львів 1996, 17.

⁹¹ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 74.

⁹² Пор. Шептицький Я. *Отець Климентій Шептицький. Життєпис на підставі архівних матеріалів родини Шептицьких*, 19.

і біди хотіла б тим листом огорнути, отулити, щоб усе безпечно пройшло дорогою життя і дісталось в Господні руки⁹³.

Софія Шептицька одужала і прожила ще двадцять років, але її настанова до Казимира матиме велике значення для нього у подальшому житті⁹⁴.

Покликання до богопосвяченого життя відчуває один із старших синів Софії – Роман Шептицький. Він ухвалює рішення вступити до василіянського монастиря та перейти до східного обряду. Цей вибір сильно вражає сім'ю Шептицьких, бо греко-католицька Церква для них асоціювалась з русинами-українцями⁹⁵. Роман серед братів мав великий авторитет і таким радикальним, водночас, місійним вибором, впливає на світогляд свого молодшого брата Казимира. Батько Ян Кантії Шептицький висловив протест проти наміру свого сина вступити у монастир східного обряду, адже мав великі надії на Романа в політичній та громадській сфері. Він також побоювався, що синові буде важко злитися з русько-українським суспільством та повернутися до свого руського коріння з середовища «gente Ruthenus, natione Polonus»⁹⁶. Для польської ж громадськості це рішення буде не зрозумілим. Софія Шептицька пригадала своєму чоловікові, що він раніше висловлював бажання, щоб один з їхніх синів став уніатським священиком:

Це було взимі 1862 року. Ми верталися саннями присмерком з далекої прогулянки та говорили про сподівану нашу першу дитину. Пам'ятаю, як у віддалі палахкотіли прилбицькі світла, коли ми перелітали через Чолгинські луки, коли мій чоловік відізався: «Якщо матиму кількох синів, хотів би, щоб один із них став уніатським священиком. На ці слова я скрикнула, ніби переді мною відкрилася якась прірва. А він продовжував далі: «А це тому, щоби міг стати єпископом і зреформувати руське духовенство»⁹⁷.

Свідомість глибоких зв'язків з українським етносом у Яна Кантія Шептицького визначалася безпосередньою близькістю до української культури. Сімейна галерея картин із зображенням предків Шептицьких, які були відомими

⁹³ Шептицький Я. *Отець Климентій Шептицький. Життєпис на підставі архівних матеріалів родини Шептицьких*, 19-20.

⁹⁴ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 76.

⁹⁵ Див. Так само, 83.

⁹⁶ Див. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*. Рим 2006, 43.

⁹⁷ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 85.

церковними діячами в Унійній Церкві, мало велике значення у формуванні свідомості дітей про власне коріння. Часто на великі свята родина Шептицьких відвідувала богослужіння в греко-католицькій церкві в Прилбичах. У 1871 році Ян Кантій був одним із тих політиків, які підписали подання, що отримало підтримку Галицького крайового сейму і стосувалося введення русько-української мови в навчальну програму гімназій у Львові⁹⁸. Варто також згадати, що підчас гоніння російською імперією греко-католиків Холмщини Ян Кантій приймає в себе двох греко-католицьких священників – о. Станіслава Лонцького та о. Панасинського. Останній навчав його дітей⁹⁹. Беручи до уваги такі аспекти, можна краще зрозуміти мотивацію Романа, а згодом і Казимира Шептицьких, вступити до монастирів Греко-католицької Церкви.

Слід зауважити, що Софія з Фредрів Шептицька на відміну від чоловіка, була польського походження. Вона представляла собою ультрамонтанський тип релігійності, який був ініційований Папою Григорієм XVI та набув популярності серед галицьких католицько-аристократичних колах¹⁰⁰. Деякою мірою дана течія виникла, як реакція Католицької Церкви на процес секуляризації¹⁰¹. У першій половині XIX ст. виникає суперечність між крайнім раціоналізмом, антирелігійним просвіщенням та романтичним емоціоналізмом, що впливало зі змін в суспільно-політичному житті європейських держав¹⁰². Це стало підставою для виникнення ультрамонтанства. Основні ідеї цієї течії є визнання найвищої влади Папи в Церкві, його непомильність, централізація структури Церкви з акцентом на Ватикані¹⁰³. На початку розвитку ультрамонтанського напрямку в Польщі основною метою прихильників даного напрямку було відновлення незалежності країни, при цьому інтереси Церкви визначалися, як другорядні¹⁰⁴. Втім через певний час деякі польські прибічники

⁹⁸ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 61.

⁹⁹ Пор. Так само, 62.

¹⁰⁰ Пор. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, 39-40.

¹⁰¹ Див. Так само, 40.

¹⁰² Пор. Так само, 40.

¹⁰³ Див. Так само, 40.

¹⁰⁴ Див. Так само, 40.

ультрамонтанства на перше місце ставили Католицьку Церкву, а сподівання на державну незалежність було покладено на Божий промисел¹⁰⁵.

Софія Шептицька виховувала своїх дітей у цьому дусі без надмірних польсько-патріотичних ідей, натомість сприяла розвитку любові до Бога та Вселенської Церкви¹⁰⁶.

Юний Казимир Шептицький також відчував покликання до богопосвяченого життя і цим переживанням ділиться з матір'ю. У листі від 7 листопада 1887 року до сина Казимира Софія Шептицька наголошує на важливості пізнання світу та людей у світлі любові, а також в наполегливій праці, пошуку правди й науки. Воля Божа, за її словами, полягає в тому, щоб підкорити свій дух, серце і душу вправам, що розвивають духовні сили та вдосконалюють характер. Вона закликає сина довіритись Богу, бо тільки Він знає краще про нас, ніж ми самі. Софія Шептицька наголошує, що голос Божий потрібно терпеливо очікувати і не тривожитись Його мовчанням¹⁰⁷.

Ян Кантій та Софія Шептицькі відігравали ключову роль у житті Казимира, а в майбутньому блаженного священномученика Архимандрита Климентія, особливо в царині формування його характеру та поглядів на світ. Їхнє батьківство базувалося на християнських цінностях, що і визначало основи їхньої сімейної етики. Батько Ян сприяв формуванню сина через приклад наполегливої праці та політичну свідомість. На початку життєвий шлях Казимира абсолютно збігався із діяльністю Яна Кантія, що свідчило про те, що батько ще з дитинства передав йому свій управлінський досвід та пам'ять про приналежність до давнього русинського роду¹⁰⁸. Софія Шептицька виховувала свого сина в дусі глибокої довіри до Бога та в любові до ближніх. Таким чином Ян та Софія Шептицькі створили атмосферу, де Казимир міг розвивати своє покликання та життєві ідеали на основі цінностей, переданих йому батьками.

¹⁰⁵ Див. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, 40.

¹⁰⁶ Пор. Так само, 41-42.

¹⁰⁷ Пор. Шептицький Я. *Отець Климентій Шептицький. Життєпис на підставі архівних матеріалів родини Шептицьких*, 33-35.

¹⁰⁸ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 66.

1.3. Роль духовних провідників

Важливо звернути увагу на роль духовних провідників, які сприяли формуванню поглядів юного Казимира Шептицького. Таїнство хрещення Казимиру уділив отець Мартин Узарський, який був понад 30 років парохом римо-католицької парафії у селі Брухналі до якої також належали і Прилбичі, де проживала сім'я Шептицьких¹⁰⁹. Отець Мартин був близьким другом та духовним наставником для Шептицьких. У листі Софії Шептицької до сина Казимира датованим 26 травня 1888 року вона розповідає, що Ян Кантій, перебуваючи у Римі разом із сином Романом, передав їй інсигнію прелата для отця Мартина Узарського¹¹⁰.

Додатковою духовною підтримкою для сім'ї Шептицький був отець Генрик Скшинський, син Констанції з Фредрів Скшинської, старшої сестри Олександра Фредра батька Софії з Фредрів Шептицької¹¹¹. Молодий Казимир у листі до мами Софії Шептицької описує момент першої зустрічі з о. Генриком Скшинським, яка відбулася в Перемишлі в цукерні Шольца після одного з екзаменів у 1880 або 1881 році¹¹². Він пише, що о. Генрик справив на нього велике враження, а кожна їхня зустріч залишає приємні та добрі емоції – чи то в неформальній бесіді, чи в серйозній розмові¹¹³. Отець Генрик був духовним другом та наставником для Романа та Казимира Шептицьких. У юнацьких роках у Кракові, вони знаходили в особі о. Генрика Скшинського свого провідника, який знайомив їх з місцевим християнським духом, а також за його порадами брати Шептицькі розпочали свою наукову активність¹¹⁴.

Коли Роман Шептицький повідомляє родину про свій вибір вступити до василіянського монастиря та перейти до східного обряду, о. Генрик один із

¹⁰⁹ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 59.

¹¹⁰ Див. Так само, 109.

¹¹¹ Манькут О. *Софія з Фредрів Шептицька*. Львів 2015, 33.

¹¹² Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 72-73.

¹¹³ Див. Так само, 73.

¹¹⁴ Див. Так само, 215.

перших захищає його намір перед Софією Шептицькою. Він вважає, що вибір Романа не є звичайним, але вищим і почеснішим шляхом – добре знаючи його він зовсім не здивований цьому рішенню¹¹⁵. Отець Генрик Скшинський був єзуїтом. Через нього у 1880 році родина Шептицьких знайомиться з отцем-єзуїтом Генріком Яцковським, під час лікування в Кракові важко хворого старшого сина Юрія¹¹⁶.

Отець Генрик Яцковський був визначною постаттю в Добромильській реформі отців Василіян та відзначався великою симпатією до української культури. Він вільно спілкувався українською мовою, заохочував духовенство ГКЦ до переосмислення та відновлення народних традицій та унікальної спадщини українського східного обряду. У період гоніння російською владою греко-католиків Холмщини о. Генрик Яцковський провадив там місійну діяльність, опікувався та духовно підтримував переслідуваних за віру, за що і був засуджений російським урядом на вісімнадцять місяців. Після звільнення з ув'язнення повертається до Кракова, а згодом і до Львова. За посередництвом о. Генріха Скшинського, о. Яцковський знайомиться з родиною Шептицьких, для яких стає другом, сповідником та духовним наставником. Казимир, у листі до брата Станіслава від 28 березня 1881 року, розповідає, що отець Яцковський готує його до першого Святого Причастя і в п'ятницю 1 квітня 1881 року він має відбути першу святу сповідь¹¹⁷. У віці 12 років Казимир Шептицький 10 квітня 1881 року з рук о. Генрика Яцковського приймає Святе Таїнство Євхаристії. Софія Шептицька у листі до Ванди зі Скшинських Островської, в описі про урочисте Святе Причастя Казимира, передає свої особливі відчуття «кращого світу і Божої ласки, і те що юний Казимир цілий день і досі зберігає у собі якийсь сердечний промінь»¹¹⁸.

¹¹⁵ Див. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 85.

¹¹⁶ Пор. Так само, 73.

¹¹⁷ Шептицький К. *Станіславові Шептицькому – Рим via Аbruццо // Листи до рідного брата Станіслава графа Шептицького та родини 1881-1945 рр.* Львів 2017, 17.

¹¹⁸ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 74.

У період розпізнання Романом Шептицьким свого покликання до богопосвяченого життя о. Яцковський фактично відіграє одну з ключових ролей у його духовному супроводі. Літом 1883 року Роман Шептицький відвідує реколекції о. Генріха Яцковського у Старому Селі. Натхнений ними він остаточно вирішує вступити до василіянського монастиря¹¹⁹. Отець Яцковський був провінціалом єзуїтів в Галичині та одним із реформаторів василіян, які на той час переживали складні часи і потребували оновлення. Він також прекрасно розумів настрої української інтелігенції Галичини, яка тільки почала формуватися, і в якій одразу виникають виклики – внутрішні поділи, що призводили до конфлікту в українському суспільстві¹²⁰. Отець Генріх Яцковський наголошує на різні та крайні тенденції вірних ГКЦ Галичини. Він зазначає, що одні на фоні польсько-українських непорозумінь, під впливом москвофільської ідеї та «вірою предків», вбачають в оновленні Унійної Церкви від латинських нашарувань та збереження східного обряду, але тим самим часто схиляються до російської схизми, що у результаті касує всяку різницю між Унійною Церквою та православною¹²¹. Інші ревні противники москвофільства та православ'я, то ж бажають зберегти традиції католицької віри, але вони інстинктивно роблять Церкву заручницею або інструментом національних ідей, що нівелює головну її місію. Також отець Яцковський виділяє третю групу, які щиро віддані своїй вірі, цінують її над усе, оберігають традиції, мову. Він наголошує, що серед них є ті, хто залишається в стані певної інерції, занурені в тяжку працю для забезпечення себе та своїх рідних¹²². Багато з них, зазначає о. Яцковський, майже забувають про свої духовні обов'язки, але, незважаючи на це, віра в їхньому серці не померла, а лише заснула¹²³. Можна припускати, що погляди о. Генріха Яцковського на унікальний та глобальний вимір ГКЦ у справі єднання, вплинули не тільки на

¹¹⁹ Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 83.

¹²⁰ Jaskowski H. *Bazylianie i reforma dobromilska*, Kraków 1884, 17.

¹²¹ Jaskowski H. *Bazylianie i reforma dobromilska*, 18.

¹²² Див. Так само, 20.

¹²³ Див. Так само, 20.

Романа, але і мали суттєве значення у формуванні бачення Казимиром багатства та ексклюзивності Унійної Церкви і східного обряду.

У листі о. Генріха Яцковського до Яна Кантія Шепитицького у якому він висловлюється стосовно покликання Романа, отець зазначає, що це покликання є дуже цінним та походить від Бога. Він наголошує, що не має наміру втручатися у вирішення цього питання, але вважає, що зі сторони батька є потрібним підтримувати та плекати покликання Романа у цьому дорослому та відповідальному рішенні¹²⁴. Отець Генріх Яцковський просить, щоб батьки ретельно та совісно вивчали покликання Романа, тим самим вони повинні бути готовими до певної жертви, яку, на його думку, Бог може вимагати від них. Він також обіцяє молитися до Бога за благословення та мудре рішення у цьому питанні¹²⁵. Все ж таки, Ян Кантій Шептицький дасть згоду на вступ Романа до василіянського монастиря, але з умовою, що він завершить навчальні студії.

У 1887 році юний Казимир бере участь у Католицьких Днях, що відбуваються в Німеччині у місті Трір, прибувши туди разом з о. Стефаном Павліцьким з польського ордену змартвихвстанців, які у той період мали за мету приготування католицького духовенства для місійної роботи на східних територіях Речі Посполитої¹²⁶. Отець Стефан Павліцький з 1882 року був професором в Ягеллонському університеті в Кракові¹²⁷. Можна припускати, що у період навчання Казимира у Ягеллонському університеті він міг мати духовний супровід о. Стефана Павліцького, але про це не має достатніх відомостей. Лиш у листі Софії Шептицької до Казимира за 19 листопада 1887 року вона радить, що йому буде добре під духовним наставництвом о. Павліцького, але Казимир, як і Роман, не скористалися його супроводом¹²⁸.

З часом Софія Шептицька через призму покликання Романа (Андрея) буде проводити паралель з покликанням Казимира. У листі Софії до сина Леона від

¹²⁴ Див. Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Спогади*, [PDF], 23-24.

¹²⁵ Див. Так само, 23-24.

¹²⁶ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 94-95.

¹²⁷ Так само, 95.

¹²⁸ Так само, 104.

13 січня 1894 року, вона зазначає, що для кращого розпізнання покликання Казимиру потрібний духовний наставник. Вона вбачає в цьому велику важливість, оскільки знаходить співзвучність проблеми покликання Казимира з тією, з якою раніше стикнувся Роман. Через призму досвіду покликання Романа, Софія Шептицька радить Казимиру щоб він ділився своїми питаннями та думками із своїм старшим братом. Також, на її думку, у духовному проводі йому буде краще під наставництвом о. Генріха Яцковського¹²⁹.

У Добромилівському монастирі о. Генріх Яцковський часто проводить реколекції, які відвідував Казимир Шептицький. У 1895 році після відбутих реколекцій у Добромилі Казимир повідомляє свою матір про те, що твердо виразив впевненість у своєму рішенні вступити до монастиря, але наразі чекає більш сприятливого часу для цього¹³⁰. Можна стверджувати, що о. Генріх Яцковський мав певний вплив на світогляд Казимира Шептицького, передаючи йому головні ідеї та цінності Східної української традиції, а, можливо, навіть глибоку і далекоглядну місію Греко-Католицької Церкви України.

1.4. Вплив бенедиктинської духовності

Після смерті матері у 1904 році Казимир Шептицький врешті реалізовує своє покликання і готується вступити до монастиря студитів, але, за порадою свого брата Андрея Шептицького, у 1911 році проходить новіціят у бенедиктинському монастирі у місті Бойроні, що в Німеччині. Відновлене Студійське чернецтво на той час дуже потребувало добрих духовних провідників, які б мали солідну формацію та могли відроджувати східну монашу традицію у світлі нових викликів¹³¹. Митрополит Андрей вважав, що підтримки в цьому питанні потрібно слід шукати у давніх бенедиктинських монастирів. Перед вступом до василіянського монастиря та переходом до східного обряду, митрополит Андрей

¹²⁹ Див. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 149-152.

¹³⁰ Пор. Так само, 156.

¹³¹ Див. Шептицький А. *Пастирські послання 1918-1939 рр. // Відновлення слов'янського чернецтва*. Т. II. Львів 2009, 650.

Шептицький проживав у бенедиктинському монастирі у Монте Кассіно¹³². У одному листів до матері він розповідає, що активно вивчає правила святого Бенедикта, читає історію та життя цього чину¹³³. Він висловлював своє щире враження від великої історії бенедиктинців та численних святих, які до них належали. У нього навіть з'явилася думка залишитись у цьому монастирі, але все ж таки розумів, що його покликання належить до східного монашества. Ось фрагмент з його листа, який про це свідчить:

Це минуле, що може дивувати й імпонувати історикам; мене особисто воно не захоплює настільки, щоби я мав охоту вступити до того Чина; не тому, щоби я не подивлявся його, або не любив, а тому, що сам Чин належить так, як і кожна нація, чи родина – до Бога й не може відіграти якоїсь окремої ролі й не матиме спеціального значення в день Страшного Суду. На Страшному Суді прийдеться відповідати тільки за себе особисто, хто був у самому собі. З усіх цих думок, з якими ділюся з Вами бачите, що я — далеко від світського шуму и не витрачаю часу, а це допомагає мені зосереджуватися в собі, щоби краще пізнати Божий шлях та щоби краще зрозуміти Божу волю¹³⁴.

Бенедиктинці були засновані на Заході святим Бенедиктом ще до розколу Церкви, тому їхній стиль життя був співзвучний з монашеством Сходу. Вони успішно зберегли багатовікові традиції пов'язані з давнім чернецьким способом життя¹³⁵. Митрополит Андрей вважав, що бенедиктинці, завдяки своїй довговічній традиції і досвіду, можуть забезпечити і виховати духовних провідників, приготувати добрі покликання для християнського Сходу¹³⁶.

У одному із своїх послань, роздумуючи над місією українського чернецтва у контексті місії усїєї Католицької Церкви, митрополит Андрей Шептицький пише:

Ми маємо східну лавру, яка поставила би перед собою цю мету, але, щоби її досягнути, щоби розвинутися, ба навіть організуватися, їй самій потрібна допомога ченців із Заходу. Східні католицькі ченці, котрим доводиться з труднощами відновлювати чернечі традиції, перервані віками занепаду, простягають руки до братів на Заході та просять у них допомоги, без якої Східним не відродитись. І ці рядки також пише східний чернець. Так, нам, на Сході, потрібні Бенедиктинці; нам потрібні східні монастирі Ордену Святого Венедикта¹³⁷.

¹³² Пор. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, 48-49.

¹³³ Пор. Так само, 49.

¹³⁴ Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького*. Вінніпег-Торонто 1965, 107-108.

¹³⁵ Пор. Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького*, 115-116.

¹³⁶ Пор. Шептицький А. *Пастирські послання 1918-1939 рр. // Відновлення слов'янського чернецтва*, 653.

¹³⁷ Так само, 653.

Митрополит Андрей у статті «Відновлення слов'янського чернецтва» висловлює думку, що монахи святого Бенедикта могли б відіграти ключову роль у відродженні монашества Східних Церков. Його аргументація підкреслює необхідність сприяння бенедиктинців у розвитку і відновленню християнського Сходу, які завдяки своїй збереженій давній традиції, можуть передати досвід спільнотного життя.

У листі від 18 грудня 1911 року до свого брата Казимира, який тоді вже проходив новіціат у бенедиктинців в Бойроні, митрополит Андрей повідомляє, що домовився без всіляких перешкод з Абатом стосовно прийняття Студитів на курси до коледжу св. Ансельма¹³⁸, але, на жаль, достеменно невідомо чи ця домовленість була реалізована. Відомо, що митрополит у 1921 році Андрей Шептицький мав зустріч з Дом Ламбертом Бодуеном, бельгійським монахом бенедиктинського ордену, професором богослов'я, в Колегії св. Ансельма в Римі¹³⁹. Після зустрічі з митрополитом Андреем, Дом Ламберт натхнений його ідеєю у 1925 році разом з ним розробив статут, який регламентував організаційні принципи для монастирів первісного монашого чину, дотримуючись правил Отців¹⁴⁰. Метою зустрічі, Митрополит Андрей вбачав створення центрального монастиря «Студіон» у Римі, але співпраця з Ламбертом Бодуеном була перервана в силу непростих історичних обставин¹⁴¹.

Зважаючи на вище викладене, можна проаналізувати чому митрополит Андрей вирішив послати свого брата Казимира проходити початкову формацію у бенедиктинців – з метою використання їхньої традиції та досвіду для сприяння відродженню східного чернецтва в Галичині. Митрополит сподівався, що через цю співпрацю можна буде зачерпнути основні ідеї спільнотного життя бенедиктинців та відновити чернецтво ГКЦ відповідно до східних традицій.

¹³⁸ *Листи митрополита Андрія Шептицького до брата Климентія Шептицького*. Постуляційний Центр Монастирів Студійського Уставу (машинопис).

¹³⁹ Див. Склена І. *Кирило Королівський та дом Ламбер Бодуен: дві візії єдності Церкви на початку ХХ століття: «уніонізм» vs «єкуменізм»* 26.05.2018. // risu.ua (30.01.2024)

¹⁴⁰ Пор. Склена І. *«Кирило Королівський та дом Ламбер Бодуен: дві візії єдності Церкви на початку ХХ століття: «уніонізм» vs «єкуменізм»*.

¹⁴¹ Пор. Так само.

Монастир у Бойроні у часі перебування Казимира Шептицького був дуже великим і нараховував близько 400 монахів¹⁴². Він мав величезні розміри і відігравав важливу роль у релігійному, освітньому та соціокультурному житті того часу. Бенедиктинський монастир у Бойроні користувався особливою доброю славою, повагою та визнанням серед місцевих ченців. Ця добра репутація була заслугою, завдяки активному духовному та благодійному служінню монастиря.

Збереглися листування митрополита Андрея Шептицького з його рідним братом Казимиром з періоду його початкового новіціату в Бойроні. З нього, зокрема, довідуємося, що у 1911 році Папа Пій XII з нагоди аудієнції, на якій приймав митрополита Андрея, поцікавився долею його брата. Довідавшись, що він вибрав монаший спосіб життя, поблагословив проходження духовної формації Казимира у бенедиктинському монастирі, дуже високо оцінив стиль життя Бенедиктинців¹⁴³.

Митрополит Андрей рекомендував Казимиру ознайомлюватися з творами Отців та правилами, які пов'язані із загальним духовним та монашим життям, що були популярними серед бенедиктинців¹⁴⁴. Також митрополит Андрей наголошує Казимиру, що новіціят має все необхідне для того, щоб він став добрим монахом. Випробування можуть сприяти його розвитку та стати стимулом для просування вперед у духовному житті та прийнятті викликів. Він радить Казимиру брати участь у капітулах, принаймні у деяких з них, для того, щоб на новіціяті він міг ознайомитися з усіма звичаями та традиціями монастирської спільноти.

У листі митрополита Андрея до брата Казимира, який датується 17 січня 1912 року йдеться про те, що Аббат запропонував свою допомогу в кодифікації Конституцій для Студитів, тобто Типікону¹⁴⁵. Митрополит ділиться з Аббатом своїм задумом довірити керування студитами саме Казимиру. Також

¹⁴² Пор. Галадза Д. *Світ потребує молитви*. Інтерв'ю з Блаженнішим Любомиром про монаше життя в діаспорі УГКЦ, Патріархат ч. 3 (травень – червень 2017), 7.

¹⁴³ Пор. *Листи митрополита Андрея Шептицького до брата Климента Шептицького*, 22.12.1911 (машинопис).

¹⁴⁴ Пор. Так само, лист 15.12.1911 (машинопис).

¹⁴⁵ Пор. Так само, лист 17.01.1912 (машинопис).

Митрополит обговорює з Казимиром питання строгості життя та вказує на те, що в Львівському монастирі студитів монахи спрямовані на інтелектуальну працю і правила життя там не менш строгі, ніж в бенедиктинських монастирях загалом¹⁴⁶.

Окрім проходження новіціату у бенедиктинців, Казимир Шептицький досліджує твори Святих Отців, зокрема, правила Василя Великого та Теодора Студита. Митрополит вказує Казимиру, що устами св. Теодора Студита не є «правилами» у звичайному розумінні, але є кодифікацією звичаїв монастиря¹⁴⁷. Він також надає рекомендації братові стосовно пильного ведення каталогу книг, пов'язаних з історією західного та східного монашества, Візантією, Літургією, монастирями, східною патрологією та іншими темами¹⁴⁸, для того щоб у майбутньому збагатити бібліотеку студитів. Митрополит закликає брата вести бібліографію не лише прочитаного, але й побаченого чи знайденого, та готовий оплатити книги, які Казимир придбає. У Бойронському монастирі Казимир Шептицький досліджує життя і устами святого Теодора Студита. У листі від 2 лютого 1913 року митрополит Андрей просить Казимира надіслати копію його роботи стосовно Св. Теодора Студита¹⁴⁹.

Перебуваючи на початковій формації у бенедиктинців Казимир Шептицький ознайомився з великою спадщиною західного монашества – це відіграло важливу роль у його духовному та освітньому формуванні. Адже через деякий час саме Казимиру, а в майбутньому ігумену Климентію, доведеться взяти на себе провід Студитами. Можна простежити, що основною ідеєю митрополита Андрея та Климентія Шептицьких полягає в тому, що християнські традиції, як східні, так і західні, можуть доповнювати, а не суперечити одна одній. Головною концепцією Студійського чернецтва вони вбачали ідею

¹⁴⁶ Пор. *Листи митрополита Андрея Шептицького до брата Климентія Шептицького*. лист 22.12.1911 (машинопис).

¹⁴⁷ Пор. Так само, лист 29.07.1912 (машинопис).

¹⁴⁸ Пор. Так само, лист 17.01.1912 (машинопис).

¹⁴⁹ Пор. Так само, лист 02.02.1913 (машинопис).

взаємодоповнення східної та західної християнської спадщини¹⁵⁰, а не повний поворот в одну з крайностей.

¹⁵⁰ Пор. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, 113.

РОЗДІЛ 2. НАВЧАННЯ КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО ПРО МОЛИТВУ

2.1. Чим є молитва і яка її роль

Молитва є не від'ємним та необхідним елементом в житті християнина. Для монаха молитва становить основу його життя, спрямовуючи на шлях самоусвідомлення, покаяння, відданості та відкритості на Божу волю. У духовному житті молитва забезпечує зв'язок людини з Богом і дарує їй душевну силу. Бог приймає молитву не за її тривалість або кількість сказаних слів, а за справжність нашої любові до Нього. Це заклик до внутрішньої трансформації та покаяння, яке відбувається у чистоті серці¹. Молитва – це дихання душі та інтимне спілкуванням творіння з Творцем². Святий Теодор Студит вчить, що коли ми відчуваємо спокусу до пожадливих насолод або інших злих дій, кращою зброєю є молитва, благання, сльози, зітхання і сердечна скруха перед Богом³. Таким чином, він підкреслює, що молитва і покаяння є засобами, які допомагають встоятися від диявольських спокус і очистити душу.

У своєму пролозі до монаших правил святий Бенедикт наголошує, що перед початком будь-якої доброї справи потрібно найнаполегливіше молитися і благати Бога, щоб він допоміг нам завершити справу або діло. Він підкреслює, що молитва є основою цілого життя, вказуючи на її важливість для отримання Божого благословення: «Отже, насамперед, коли ти починаєш будь-яку добру справу, яку маєш зробити, з найнаполегливішою молитвою благай, щоб Він міг її провадити до кінця; щоб Той, Хто вже зволив зарахувати нас до числа Своїх дітей, ніколи не був ображений злими вчинками з нашого боку»⁴.

¹ *The Holy Rule of St. Benedic*. Translated by Rev. Boniface Verheyen, OSB of St. Benedict's Abbey, [PDF] Atchison, Kansas 1949, 27.

² Див. Дмитрух С. *Духовне формування монаха студити. У світлі писань о. Климентія Шептицького*, Львів 1997, 39.

³ Св. Теодор Студит. *Повчання монахам*, Тернопіль 2012, 422.

⁴ Пор. *The Holy Rule of St. Benedic*. [PDF] Atchison, Kansas, 1949, 2.

Аналогічну думку можна побачити в о. Климентія Шептицького у його Посланні до студійських монастирів на Поліссі, у якому він закликає монахів зосередитися передусім на молитві. Ігумен Климентій наголошує, що молитва є основою монашого життя, а вся душпастирська праця походить від неї. Монахи мають бути прикладом для людей, які шукають Бога та віддано проводити час у молитві. Отець Климентій закликає співбратів пам'ятати, що основна мета їхнього призначення у монастирі перш за все привертати людей до Бога через молитовне життя:

У тамтих сторонах лише тоді можна надіятися, що з Вашої праці буде Богу слава, а людям і Вашим власним душам користь, коли Ви будете у своїм монастирку передусім багато і добре молитися. Нарід потребує знов там бачити людей, що моляться, що на те живуть, щоби Бога шукати та з Ним у молитві перебувати. Тому, пам'ятайте, не тому там ідете, щоби там господарити або ремеслом заробляти, або ремесла інших вчити, а, перед-усім, щоби приміром власного та спільного життя людей знов до Бога потягнути (потягати). Там-то все з праць: чи господарча, чи реміснича, чи навіть душпастирська, — то лише додаток; основа всього — то Ваше власне монаше життя, а в тім житті — Ваша добра молитва⁵.

Святий Бенедикт Нурсійський говорить, що молитва має сенс і є вислухана Богом тоді, коли сповнена в чистоті серця⁶. Він остерігає від показової молитви, яка не приносить користі, а радше лиш розвиває гордість. Також св. Теодор Студит наголошує, що чистота душі є передумовою для того, щоб сам Христос міг проживати в серці людини, оскільки там, де є чистота, там і присутній Христос⁷. Отець Климентій Шептицький у своєму Посланні до монахів «Воля Божа – це святість наша» вказує на важливість чистоти серця. Він нагадує співбратам, що лише ті, у кого чисте серце, можуть дійсно споглядати Бога⁸. Чистота серця стає передумовою ефективної молитви і спілкування з Богом. Також зазначається, що бруд нашого серця може забруднити й нашу молитву. Цей бруд виникає від духовної лінивості, недбалості та втрати світла Духа Істини⁹. Втрата цього світла призводить до темряви серця і втрати зв'язку з

⁵ Шептицький К. *Послання отця Климентія, ігумена Свято-Успенської Лаври в Уневі, для монастирів на Поліссі* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*, Львів 2014 35.

⁶ Пор. The Holy Rule of St. Benedic, 27.

⁷ Пор. Св. Теодор Студит. *Повчання монахам*, Тернопіль, 385.

⁸ Шептицький К. *Воля Божа – це святість наша*. // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 46.

⁹ Пор. Шептицький К. *Воля Божа – це святість наша*, 46.

Богом, тому о. Климентій закликай бути стійкими у молитві: «Мусимо хоронитись перед недбальством у молитві! — В тій цілі мусимо день-в-день просити в своїх молитвах про добру молитву. В молитвах ми мусимо горнутись до Бога і Його чистоти. Ми мусимо жити життям безнастанної молитви.»¹⁰

Ігумен Климентій добре знав твори святих Отців, адже разом із своїм братом митрополитом Андреем працювали над Типіконом та «Нашими Звичаями» для монахів студитів. Саме о. Климентій був автором більшої частини Типікону та Наших Звичаїв, бо митрополит Андрей більшість свого часу приділяв своєму архієрейському служінню на Львівській митрополичій кафедрі¹¹. Повчання святих Отців стосовно молитви ігумен Климентій реалізовував не тільки у Типіконі, але й із власного досвіду знав велику її роль.

Для о. Климентія молитва являється не тільки розмовою з Богом, інструментом боротьби проти спокус та духовним вдосконаленням, але і проханням за своїх рідних. У листі до свого брата Станіслава він пише, що для нього кожна молитва є можливістю згадати тих, хто для нього є близьким і дорогим¹². Молитва у розумінні о. Климентія є способом звернутися до Бога з проханням про благополуччя, захист і благословення для своїх близьких та дорогих людей. Для нього молитва є також вираженням турботи та любові до інших.

У своєму «Наставленні Авви-Архимандрита новопоставленому ігуменові», яке було написане в часі очікувань переслідування Греко-католицької Церкви, о. Климентій підкреслює всеохоплюючий і вселенський вимір молитви. Він розвиває багатогранність молитви від індивідуальної, чистої і покайної, до молитви за весь світ. Він чудово розуміє, що Церкву та його співбратів, і весь український народ, чекає переслідування комуністичної росії. У цьому наставленні о. Климентій в особливий спосіб звертається до всього духовенства та закликає не забувати про важливість молитви за спокій у світі, за

¹⁰ Шептицький К. *Слово до братів // Исторично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 52.

¹¹ Пор. Дмитрух С. *Духовне формування монаха студити. У світлі писань о. Климентія Шептицького*, 40.

¹² Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 315.

розвиток святих Церков, за єднання всіх людей та за мудре керівництво для народу¹³. У цій складній ситуації він закликає монахів залишатися міцними й вірними. В цьому контексті цитує молитву з псалмів: «Боже, дай мені сили витривати, і духом Владичним утверди мене», просячи Бога бути поруч у найважчих моментах життя¹⁴.

Для о. Климентія Шептицького молитва у час випробувань є способом вираження віри, надії і любові. Він закликає щодня повторювати молитву «Ісусе скріпи мою віру» для того, щоб зміцнити віру в щоденному житті, а в часи лихоліть вона допоможе уникнути розчарувань і несподіваних труднощів¹⁵. Завдяки молитві християнин відкриває для себе Бога і з цього пізнання випливає віра в те, що Він не залишає у біді своїх дітей. Віра в Божу обітницю породжує надію, яка покладається на вічну любов Творця. Отець Климентій вважає, що любов є надприродним даром, за який потрібно весь час молитися до Бога такими словами: «Господи, умножи в нас любов»¹⁶. Нова заповідь любові дарована Ісусом Христом вимагає від християн пожертви цілого себе, матеріальних ресурсів, часу, сил та навіть власного життя, якщо це необхідно в ім'я правди і добра¹⁷. Це втілення ідеалу любові, що ілюструє Христову безмежну любов до людства. Тим самим, ігумен Климентій вказує монахам жити згідно з цією заповіддю любові, яка відображає божественну любов Бога.

У «Наших Звичаях» в XIII розділі стосовно сповіді та справи совісті о. Климентій Шептицький заохочує співбратів до іспиту своєї совісті стосовно молитви. Він подає питання, завдяки яким монахи повинні оцінити, наскільки активно і зосереджено вони моляться, чи вони відчують спільність з Богом та чи підносять свою душу до Нього під час молитви. Ігумен Климентій заохочує співбратів молитися за свій «внутрішній духовний розвиток, за виправлення

¹³ Шептицький К. *Наставлення Авви-Архимандрита новопоставленому ігуменові // Исторично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 120.

¹⁴ Шептицький К. *Із літопису Львівської Студитської обителі св. Священномученика Йосафата» // Исторично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні», Львів 2014, 89.*

¹⁵ Шептицький К. *Віра, Надія, Любов // Исторично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*, Львів 2014, 112.

¹⁶ Пор. Шептицький К. *Віра, Надія, Любов*, 117.

¹⁷ Пор. Так само 117.

своїх вад і промахів, та за краще наслідування Христа в покорі, послуху та любові»¹⁸.

Отець Климентій мав глибоке розуміння молитви, яке відображалось в його духовній практиці, як монаха. Повчаючи своїх співбратів він показав молитву не тільки, як обов'язок, але й як особливий і неповторний спосіб єднання людини з Богом. Він розглядав молитву як інтимне спілкування з Богом, яке обдаровується мудрістю, силою, тим самим наповнюючи душу спокоєм. У монашому житті о. Климентій покладав особливий акцент на постійну молитву і споглядання, які допомагали йому зосередитися на духовному житті та зберігати внутрішній мир. Однією з ключових рис його молитви була щира і глибока відданість та покора перед Божою волею. Молитва для о. Климентія у часі випробувань ставала джерелом сили. Він був прикладом своїм співбратам, демонструючи, як молитва може стати опорою в складних часах, може зберігати внутрішній мир та рішучість у вірі.

Климентій заохочує братів бути постійно в молитві у всіх аспектах їхнього життя. Кожна хвилина життя повинна бути спрямована на славу Божу, від їжі та пиття до праці та відпочинку¹⁹. Молитва не повинна бути окремою справою, що стоїть за щоденними заняттями, але має стати невід'ємною частиною життя. Навіть під час виконання повсякденних обов'язків монах може освячуватися молитвою²⁰. Таким чином, молитва перестає бути простою практикою, але стає способом життя монаха.

¹⁸ *Наші Звичаї, Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі.* Львів 1992, 103.

¹⁹ Шептицький К. *Під Новий Рік // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні.* Львів 2014, 43.

²⁰ Пор. Шептицький К. *Під Новий Рік*, 43.

2.2. Приватна і спільнотова молитва: характер, труднощі, виклики, плоди.

Для богопосвяченої особи молитва відіграє надзвичайно важливу роль у її духовному рості. Молитва для монаха є тією силою, що надає внутрішню рівновагу на непростій дорозі життя. Вона допомагає поглиблювати стосунки з Богом, відчувати Його присутність у всіх аспектах життя. У монастирській кенівії молитва має дві форми – приватну та спільну.

Стосовно приватної молитви кожний монах має власну практику, яка являє собою неповторний досвід спілкування з Богом. Часто у творах святих Отців особисту молитву називають келійною. Келія у монастирській обителі це не тільки місце відпочинку та особистого простору, але й святиня духовного зосередження. У келії монах може проводити час саморефлексії, розважання над Святим Писанням, інтелектуального розвитку, що сприяє його духовному зростанню у вірі.

У Правилах Студійських монастирів патріярха Олексія подається окреме зобов'язання монахам, так зване «Келійне правило»²¹. Дане правило о. Климентій додає до «Типікону» в якому вказується: «Для братів, які зовсім не мають можливості брати участі в якому-небудь спільному Правилі, Ігумен призначає на той час «келійне правило», яке кожний чернець на самоті у своїй келії відмовляє»²². У 301 пункті «Типікону» о. Климентій нагадує братам:

У часі винятково пильних польових робіт для всіх братів, або постійно для деяких, що їм їхні обов'язки не дозволяють бути на звичайнім Церковнім Правилі через пору, в якій воно правиться, чи через те, що задовго триває, Ігумен може установити правило св. Пахомія або правило Дванадцяти псалмів, яке, за свідченням св. Касіяна, має ту велику прикмету, що залишає між кожним псалмом хвилину часу на тиху внутрішню молитву кожного брата зокрема і поєднує в собі прикмети спільної молитви і молитви в усамітненні²³.

«Келійне правило» патріярха Олексія о. Климентій радить використовувати тим монахам, які не можуть бути присутніми на спільних

²¹ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 223.

²² Так само, 69.

²³ Так само, 69.

богослужіннях через різні обставини²⁴. Це правило замінює для монаха спільну молитву, дозволяючи йому помолитися в келії у вільний від обов'язків час. Отець Климентій не тільки подає «Келійне правило» для братів, які не можуть бути на спільних богослужіннях, але також на розсуд ігумена чи настоятеля подає правило святого Пахомія або правило дванадцяти псалмів. Пропонуючи дані молитви, о. Климентій старається дотримуватися східної молитовної практики.

Молитва святого Пахомія або як її ще називають «Ісусовою молитвою» є дуже давньою і стала найбільш відомою в період ісихазму. У наукових колах побутує думка, що вона поширилась на території України завдяки перекладу збірки духовних повчань «Добротолюбіє» преподобним Паїсієм Величковським²⁵. Однак, це загальноприйнятне твердження заперечує ієрм. Ніканор Єзерський у своїй докторській праці «Руське чернецтво в XI столітті: його виникнення і розвиток під впливом чернечих традицій Єгипту й Палестини». Опираючись на «Несторів літопис» та «Києво-Печерський патерик» зазначає, що київські монахи, сучасники Теодосія Печерського, вже використовували практику Ісусової молитви²⁶. Сама молитва є короткою, має покаяльний характер, і полягає в частому повторенні для того, щоб зосередити свій розум і серце на імені Ісуса. Повторюючи цю молитву, монах відволікається від зовнішніх думок та старається зосередитись суто на молитві. У давнішому Типіконі 1906 року для монахів Студитів Лаври святого Антонія Печерського, митрополит Андрей радить «під час праці залишатися постійно зосередженими та часто підносити своє серце до Бога безперервно повторювати молитву, передану від святих Отців: «Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас»²⁷.

У Типіконі та інших творах о. Климентія Шептицького не згадуються якісь особливі правила чи норми, як саме молитися чи яку саме молитву як

²⁴ Пор. Дмитрух С. *Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу*, 79.

²⁵ Карпінець М. *Сила Ісусової молитви*. Слово №1 (77), // dds.edu.ua (10.02.2024).

²⁶ Єзерський Н. *Руське чернецтво в XI столітті: його виникнення і розвиток під впливом чернечих традицій Єгипту й Палестини*. Львів 2023, 285.

²⁷ Типікони. Т I / Редкол.: ерм. Венедикт та ін. [PDF] Львів 2007, 44.

приватну²⁸. Ігумен Климентій це питання залишає на власний розсуд своїм співбратам. Окремі зауваги о. Климентій дає у своєму Посланні до студійських монастирів на Поліссі, у якому він радить не вживати у молитві латинську коронку, а замінити її на монаші чотки²⁹, але це більш пов'язано із місійною працею Студитів серед православних громад Полісся для того, щоб не виникали різні релігійні та політичні закиди.

У Великому Типіконі, звертаючись до уставів, які були запроваджені святим Теодозієм Печерським у Києво-Печерському монастирі, о. Климентій підкреслює важливість приватної молитви та келійного правила для монахів. Він зауважує, що кожен монах має відвідувати свою келію, де він може зосередитися на молитві до Всемогутнього Бога та розважанню над Святим Письмом³⁰.

Під час перебування у Володимирській тюрмі о. Климентій Шептицький не полишає молитовне життя. За свідченням Йосифа Кладочного, архімандрит Климентій сприймав своє ув'язнення як частину свого чернечого життя³¹. Він залишався вірним своїм принципам навіть у тюремній камері так само, як і в монастирській келії: «Для мене тюремна камера – це монаша келія. Живу так, як жив би в монастирі. Тішуся тим, що можу багато молитися, що можу все те переносити та жертвувати себе Господу Богу»³² Також за спогадами Р. Новосад, о. Климентій навіть у в'язниці вів молитовне життя³³.

Протягом дня отець молився, декілька разів: ранком, перед їдою, після їди, перед сном, а в часі говіння повністю відключався від усього, що діялося в камері, і просив не затівати звичайних дискусій на громадсько-політичні теми, просив усіх молитися [...] По неділях отець подумки прочитував літургію [...] В умовах суворого режиму відправляти Службу Божу було неможливо³⁴.

²⁸ Пор. Дмитрух С. *Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу*, 79.

²⁹ Пор. Шептицький К. *Послання отця Климентія, ігумена Свято-Успенської Лаври в Уневі, для монастирів на Поліссі // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 40.

³⁰ Пор. Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 65-66.

³¹ Кладочний Й. *Остання зустріч з о. архімандритом Климентієм Шептицьким // Рукопис, Постуляційний центр беатифікації і канонізації святих УГКЦ у місті Львові*. Цит. за: Чернописька В. *Останній період життя Архимандрита Климентія Шептицького (1947-1951)* [PDF], 298.

³² Кладочний Й. А. *Остання зустріч з о. архімандритом Климентієм Шептицьким* Цит. за: Чернописька В. *Останній період життя Архимандрита Климентія Шептицького (1947-1951)*, 298.

³³ Пор. Новосад Р. *Зустріч і спільне перебування з архимандритом Климентієм Шептицьким в камері внутрішньої тюрми МГБ у Києві в 1948 р.*, Тем. Збір., Вип. 9, 77. Цит. за: Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 23.

³⁴ Новосад Р. *Зустріч і спільне перебування з архимандритом Климентієм Шептицьким в камері внутрішньої тюрми МГБ у Києві в 1948 р.* Тем. Збір., Вип. 9, 77. Цит. за: Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького)*, 23

До монастиря вступали особи з різних верств суспільства і кожний мав власний досвід молитви. Помилковим є вважати, що у відновленому студійському монашестві всі монахи у приватній молитві використовували лиш східні молитовні практики. Греко-католицька Церква у Галичині була в центрі між Заходом і Сходом християнського світу. З однієї сторони це було ексклюзивністю Унійної Церкви у Галичині, а з другої призводило до певних поділів серед українських галичан, як у політичній площині так і в релігійній. У першій половині XIX та на початку XX століть Галичина перебувала між двома сферами впливу – з однієї сторони російського православ'я, яке було інструментом політики панславізму імперіалістичної росії, з іншої – польської культури, яка представляла латинську традицію Католицької Церкви. У результаті греко-католики Галичини опинялися у складному полі культурних та релігійних впливів.

У період панування Речі Посполитої в Галичині значний вплив мала римо-католицька Церква. Це відзначалось тим, що поступово Унійна Церква вбирала в себе різні молитовні та обрядові практики латинської Церкви. У Галичині серед вірних греко-католицької Церкви поширювалися різні набожності такі як дев'ятниці, молитва на вервиці, адорації та ін. Молитовні практики римо-католицької Церкви легко вкорінилися серед українців – від селянина до міської знаті. Проте, це не відбувалося із відкиданням східної традиції на користь західної, а скоріше спостерігався їхній синтез³⁵. Це спричиняло різноманіття у молитовних практиках та духовних традиціях серед греко-католиків.

Політика москвофільства у Галичині в першій половині XIX та на початку XX століть призводила до замішань серед греко-католицьких парафій. Прикладом цього є перехід парафії села Гнилички до православ'я із закликом «очищення церковного обряду»³⁶. Подія настільки була резонансною, що

³⁵ Якубовський М. *Унійна Церква в Речі Посполиті*, 01.02.2024. // novapolshcha.pl (11.02.2024).

³⁶ Кісь Н. *Русофільство (москвофільство)*. // lia.lvivcenter.org (11.02.2024)

митрополит Йосиф Сембратович під тиском австрійського уряду залишив митрополичий престол³⁷.

Перебуваючи у складі Польщі, а згодом в Австро-Угорській імперії, українці Галичини були в пошуку самоідентичності. Це прагнення використовувала московія різними обманами на тему «єдиного народу і віри» та підмінами понять. Це спричиняло до непорозумінь як серед духовенства, так і серед вірян греко-католицької Церкви. Одні були прибічниками очищення обряду настільки, що впадали у крайність і вважали, що єдиним виходом з цієї ситуації буде перехід в православ'я, інші плекали «патріотизм та мовно-культурний консерватизм, а також лояльність до династії Габсбургів та Греко-католицької Церкви»³⁸.

Москвофіли прагнули зменшити вплив Греко-Католицької Церкви на українців-галичан через страх, що саме вона буде тією рушійною силою, яка зможе піднести і згуртувати народ. Митрополит Андрей усвідомлюючи спраглисть народу до самоідентифікації, розумів, що саме УГКЦ є одним із стержнів ідентичності українців Галичини³⁹. Він відновив студійське чернецтво в Галичині з метою оновити Церкву і пригадати їй справжні витoki монашества в Україні, тим самим відкрити народу його саmобутність і пригадати власну історію. Ідея відновлення давнього студійського чернецтва полягала у поверненні до витоків того первинного східного монашества, яке започаткували в Україні святі Антоній та Теодосій Печерські.

Ігумен Климентій Шептицький також наголошує на важливості спільної молитви для монахів у своїх вказівках в Типіконі. Він підкреслює, що спільна молитва, здійснювана в ході Церковного Правила, є найціннішим видом спільної молитви для монахів. Вона сприяє формуванню спільноти, у якій кожен монах відчуває себе частиною цілого та отримує підтримкою в духовному зростанні. Спільна молитва має бути виконана з уважністю, побожністю та точністю, а її

³⁷ Пор. Кісь Н. *Русофільство (москвофільство)*, (11.02.2024)

³⁸ Кісь Н. *Русофільство (москвофільство)*, (11.02.2024).

³⁹ Герич А. *Культура Галичини – культура релігійна*, 06.04.2018 // zbruc.eu (11.02.2024)

святість має відображати внутрішній зміст молитви⁴⁰. Крім того, о. Климентій зауважує, що участь у спільній молитві є обов'язковою для всіх монахів, які мають можливість брати в ній участь. Відсутність на спільній молитві через лінивість або недбалість є важким порушенням обов'язку і може призвести до втрати покликання⁴¹.

Для о. Климентія Шептицького візантійсько-українського обряд повинен дотримуватися з необхідністю та повагою. Він вважає, що для монахів, які служать за візантійсько-українським обрядом, важливо розуміти та відчувати глибину та духовність кожного обрядового дійства. У Типіконі в 298 пункті вказується, що в монастирях студійського Уставу по можливості потрібно відправляти ціле літургійне добове коло з дотриманням правил літургійного Типікону.

Цього правила дотримуються в Унівській Лаврі та по всіх монастирях Студитів, де по можливості відправляється ціле Церковне Правило з дотриманням у всьому візантійсько-українського обряду по давньому Студійському Уставі. Скорочувати можна тільки катизми і канон на Утрені, усуваючи повторення, комбінуючи канони, у разі, якщо їх є більше. Кожну частину Правила відправляється у відповідний час. Час перший припадає одразу після Утрені, а Час дев'ятий перед самою Вечірньою⁴².

Третій та Дев'ятий час моляться окремо призначенні на це брати, у зв'язку з тим, що багато братів були активно задіяні до праці, для того щоб забезпечити функціонування монастиря. Полуношницю брати моляться по черзі усі брати⁴³. У малих спільнотах полуношниця повинна служитися хоча б три рази в тиждень. Монахів, які мають проблеми із здоров'ям о. Климентій звільняє від Церковного Правила, але зобов'язує приватно молитися Ісусову молитву або келійне правило. Також о. Климентій радить не молитися особистих молитов під час спільного Церковного Правила, а бути зосередженим на спільній молитві.

⁴⁰ Пор. Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 68.

⁴¹ Пор. Так само, 68.

⁴² Пор. Так само, 68.

⁴³ Пор. Так само, 68.

Ігумену Климентію важливо, щоб брати, які призначені для хорового співу під час Богослужінь, усвідомлювали святість і величність своєї служби. Вони мають дотримуватися тиші та спокою, уникати будь-яких розмов чи жартів, а також мають «творити єдине спільне тіло і дух»⁴⁴. Спів повинен бути гармонійним та спокійним. У «Наших Звичаях» вказано, «якщо до хору вкрадається надмірна крикливість, коли то окремі хористи намагаються перекричати один одного, тоді пропадає поважна і побожна милозвучність»⁴⁵. Отець Климентій нагадує монахам, що головна мета хорового співу полягає в тому, щоб всі у співі були єдиними, і брат, який володіє добрим голосом не повинен ним хвалитися, а разом з братами підносити молитву до Бога⁴⁶.

Для того, щоб брати не були розсіяними на спільній молитві о. Климентій Шептицький у «Наших Звичаях» пропонує наступні поради:

1. Перед спільною молитвою просити у Бога, щоб він дарував ласку доброї молитви;
2. Монахи повинні звертати увагу на особу, до якої звертається дана молитва, (Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий, Пресвята Богородиця, святі), і уявляти, що ця особа стоїть перед ними⁴⁷.
3. Перед кожною частиною молитви вказати свій намір або мету, для якої монахи вимовляють цю молитву. Наприклад:
 - Утренья: як подяку Господу Богу;
 - Перший час – надолуження за свої або чужі провини та прохання про прощення;
 - Під час Вечірні молитви – за благословення для себе та інших;
 - Під час Повечір'я та Полуношниці – за душі в чистилищі, за вмираючих, за тих, хто не розкаявся у своїх гріхах, за іновірців та за єдність Церкви і навернення єретиків⁴⁸.

⁴⁴ Пор. Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 69.

⁴⁵ *Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 41.

⁴⁶ Пор. Так само, 41.

⁴⁷ Пор. Так само, 43.

⁴⁸ Так само, 43.

Отець Климентій Шептицький підкреслює значення спільної молитви та Церковне Правило, яке він порівнює з величезним «ділом Божим», що перевершує всі земні турботи⁴⁹:

Якщо завжди будемо пам'ятати вище згадані зауваження та будемо точно їх дотримуватись, якщо в нашій серці і в наших думках буде глибоко записано, що спільна молитва Церковного Правил — це справді «діло Боже», діло понад усіма ділами людськими, що їх можна було б Божими назвати, то зрозуміємо, що у молитві ми стоїмо перед престолом Всевишнього і разом з ангелами і святими, разом з Обручницею Христовою – Церквою Бога прославляємо, Бога просимо про ласку для себе і для інших, одним словом, звертаймось і говоримо до самого Бога «про всіх і про все»⁵⁰.

Спільна молитва для монахів це не лише зовнішній акт служіння, але і спосіб об'єднати серця і душі в одному пориві. Важливість внутрішньої концентрації та щирості у молитві перед Богом вказує на те, що молитва не повинна стати лише формальним обрядом, але має бути виразом глибокого звернення душі до Бога⁵¹. Отцю Климентію дуже важливо, щоб думки і почуття братів завжди були спрямовані до Бога. «Думку і серце – каже він - постійно звертаймо і підносім до Бога, а тоді само собою станеться, що достойно, уважно і побожно будемо брати участь у тих величних молитвах»⁵². Він радить братам дотримуватися вказівок щодо спільної молитви для того, щоб побороти легковажність і лінивість. Отець Климентій пише: «Пам'ятаймо, що коли будемо зважати на все те, що тут написано і точно придержуватися усіх вказівок, то Церковне Правило станеться для нас джерелом заслуги і освячення»⁵³.

2.3. Роль духовних провідників у житті монаха-студита

У своєму посланні «Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу» о. Климентій Шептицький розкриває тему священства. Священники у монастирі в першу чергу є духовними провідниками у монашій спільноті. Однак, з плином часу, Ігумен спостеріг, що монахи почали прагнути священства не так задля

⁴⁹ Пор. *Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 42.

⁵⁰ Так само, 42.

⁵¹ Пор. Дмитрух. Севастіян. *Духовне формування монаха студити. У світлі писань о. Климентія Шептицького*, 43.

⁵² *Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 42.

⁵³ Так само, 42.

покликання, як задля того, щоби бути провідниками серед монашої братії. З огляду на це, він пише до них окреме Послання, у якому акцентує на тому, що священство є Таїнством, через яке Бог дарує священнику духовну владу. «Запевняю вас: усе те, що зв'яжете на землі, буде зв'язане на небі; і все те, що розв'яжете на землі, буде розв'язане на небі» (Мт. 18,18)⁵⁴.

Ігумен Климентій застерігає, що священство не має бути об'єктом людських амбіцій чи корисливості, а повинно сприйматися, як обов'язок, який вимагає великої відповідальності. Якщо людина відчуває покликання до священства і розглядає це як тягар, але з вірою, любов'ю приймає його та з упевненістю від Бога – вона буде здатна нести цю відповідальність завдяки Його ласці⁵⁵.

Богослов'я розрізняє т. з. «*gratia gratis data*» і «*gratia gratum faciens*». Перша зістає дана не в користь приймаючого, а в користь інших осіб, що їм він має служити; друга зістає дана в користь того, що її приймає, — і вона робить його милішим перед Богом. Перший рід — рід ласки — є у своїй істоті менше досконалим, чим другий, а це для того, що сам через себе не все звершує й освячує того, що той дар приймає. Кожний поступ, напр., у покорі, послуші, убожестві, чистоті, молитві підносить душу вгору, зближає, більш лучить із Богом, а через те душа набирає, і чимраз то більше, внутрішньої вартості, бо стає чимраз то досконалішим образом Самого Бога⁵⁶.

Отець Климентій підкреслює, що душпастирство є служінням самому Богові, а через це і людям. У згаданому Посланні за приклад доброго священства подає святого Йоана Золотоустого. Маючи високий рівень освіти, св. Йоан Золотоустий ставив перед собою дуже високі вимоги щодо духовного служіння, але він також мав страх та відповідальність перед Богом, людьми та своєю совістю⁵⁷. Він зазначає, що святий бачив у священстві не почесність, а радше відповідальне служіння, яке прийняв з послуху⁵⁸. Відповідно у монастирях священство приймають монахи з послуху, а не за власним бажанням.

⁵⁴ Святе Письмо Старого та Нового Завіту. / перекл. о. Хоменко І. Львів 2018, 29.

⁵⁵ Шептицький К. *Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 103.

⁵⁶ Шептицький К. *Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу*, 102.

⁵⁷ Так само, 103.

⁵⁸ Так само, 103.

Автор Послання застерігає своїх співбратів від спроб робити кар'єру в священстві, що не відповідає духу монашого життя «такий монах у самім зародку робить неможливим, щоб священничий чин близький йому до Господа Бога, а, навпаки, задля любові до власної честі наражується на віддалення від Господа Бога, бо рішається на діло, що Богові не є до вподоби»⁵⁹. Приймаючи Тайну священства з послуху за згодою проводу спільноти, чернець може знайти в цьому опору та відкрити для себе Божу волю.

Для о. Климентія священство тісно пов'язане із душпастирським обов'язком. Посилаючись на святого Йоана Золотоустого, він зазначає, що душпастирський труд вимагає повної посвяти заради повіреної Богом йому пастви, «бо пастир, котрому є повірена жура так багатьох душ, мусить сам їх так всесторонньо обмірковувати та звернути цілу увагу на те, щоб вразлива людська душа, яка так легко западає в різного роду недуги, не зістала зведена з правдивої дороги спасення»⁶⁰. Душпастирі повинні інтелектуально та духовно розвиватися для того, щоб розуміти виклики часу та знати духовні потреби своєї пастви. Найбільшою трудністю для душпастиря о. Климентій вважає боротьбу проти диявола. Він зазначає, що без молитви та Божої допомоги є неможливо отримати перемогу над спокусами. Боротьба диявола проти священника є набагато жорстокішою ніж із простими вірними. Оскільки священник є посередником між Богом і людиною, він передає благовість Євангелія, зміцнює віру та через таїнства освячує життя вірних, тому «диявол, хоч, правда, нападає на всіх християн, але найбільше і з запеклістю, як скажений, кидається на пастирів Церкви, бо коли убиває вівці, уменшує стадо, але коли відбере пастиря, ціле стадо гине, — і меншим трудом більшу заподіє шкоду, в одній душі нищить цілість»⁶¹.

Попри всі перестороги о. Климентій закликає не впадати у відчай для тих, хто став на дорогу священства. Він вважає, що відповідальність за дар священства повинна мотивувати недбалих душпастирів, а добрих пастирів, які

⁵⁹ Шептицький К. *Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу*, 102.

⁶⁰ Так само, 105.

⁶¹ Так само, 105-106.

свідомі свого покликання, повинна скріплювати винагорода за добрий труд «отже, нема причин, щоб душпастир занадто страхався, якщо Богом покликаний і відповідно приготувався до того уряду»⁶². Отець Климентій пояснює, що основна риса справжнього священика-душпастиря, який може зреалізувати своє покликання з гідністю, полягає в безкорисливій любові, яка готова на всі жертви, навіть на жертву власного життя, з метою спасіння душ інших. Він приводить в приклад жертву Ісуса Христа, який демонструє цю найвищу форму любові через свою смерть на хресті за спасіння всього світу.

У Посланні «До всіх монастирів й домів, що в них живуть наші браття іноки по Студійському Уставі»⁶³ о. Климентій звертається до монашої спільноти із закликом молитися за добрих священиків і настоятелів. Він підкреслює важливість цього, тому що священики і настоятелі відіграють ключову роль у духовному житті спільноти. Вони повинні бути прикладом для інших іноків, розвиваючи глибоку побожність, чесноту і відданість Богові шляхом молитви, аскези і відречення від світського життя⁶⁴. Головним моментом є те, що ці молитви також повинні бути підсилені власним подвигом жертви, здатністю терпіти прикрощі і труднощі⁶⁵.

Сутність духовного батьківства тісно переплітається із Ісусовою спасительною місією, що на думку святого Теодора Студита є христоцентричною⁶⁶. У Типіконі в III главі у пункті Духовні отці та сповідники (духовники) о. Климентій посилаючись, на святого Василія, дає настанови співбратам щодо духовного супроводу:

Кожний монах вибирає собі з розвагою і застановою з-поміж Старців духовного провідника, якому має: підчинятися, виявляти всі тайни свого серця у чистій простоті без всякого крутіства і хитрості, якому наче самому Христові має завжди говорити всю правду, нічого не робити по своїй волі та в нічому йому не суперечити⁶⁷.

⁶² Шептицький К. *Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу*, 107.

⁶³ Див. Шептицький К. *До всіх монастирів й домів, що в них живуть наші браття іноки по Студійському Уставі // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 71.

⁶⁴ Шептицький К. *До всіх монастирів й домів, що в них живуть наші браття іноки по Студійському Уставі*, 72.

⁶⁵ Пор. Так само, 72.

⁶⁶ Алексійчук В. *Настоятель як духовний отець: Дослідження у світлі творів преп. Теодора Студита (759-826)*. Львів 2009, 83.

⁶⁷ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 61.

Ігумен Климентій розглядає важливість духовного провідника для монаха, який повинен обрати його самостійно. На думку о. Климента, монах має віддати свою душу на підтримку і наставництво своєму духовному провідникові, довіряти йому всі потаємні думки свого серця, говорити правду із чистою простотою, і слухати його поради, навіть якщо вони протирічать його власній волі⁶⁸.

У Студійському Типіконі о. Климентій дає монахам настанову із закликом дотримуватися основних правил монашого життя, зокрема, знайти постійного духовного провідника та сповідника. За його словами, монах, що постійно шукає нових сповідників, розходиться з основними цінностями монашого життя. Таке ставлення може призвести до не щирого визнання своїх провин перед духівником. Потреба часткої зміни сповідників свідчить про сором та боязнь перед постійним духівником:

Хто стидається визнавати свої провини перед своїм духовним провідником і шукає чужих сповідників, то, звичайно, не стидається і тих провин наново допускатися, бо він зі свого жалю за гріхи усуває те, що в ньому суттєве, тобто зовнішнє і внутрішнє засоромлення при визнанні гріхів. А де жаль за гріхи недобрий, там і поправи немає⁶⁹.

У Типіконі вказується, що брати не мають обов'язку сповідатися в Ігумена або в настоятеля монастиря. Також зазначається, що Ігумен чи настоятелі не можуть вимагати у братів, щоб вони сповідалися в них. Проте, вони мають право приймати у братів так звану справу совісті для того, щоб визначити їхні духовні потреби⁷⁰. Справа совісті не є сповіддю і не зобов'язує говорити свої гріхи, а радше дозволяє у загальних поняттях представити стан своєї душі Ігумену, щоб він міг орієнтуватися в духовному житті співбрата.

Ігумен чи Настоятель не повинні обмежуватися лиш тільки адміністративною діяльністю монастиря, бо тим самим ризикують втратити свою духовну відповідальність перед Богом за братів, що не відповідає традиціям східних монастирів, або вченню святих отців⁷¹. Влада настоятеля не

⁶⁸ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 61.

⁶⁹ Так само, 62.

⁷⁰ Пор. Так само, 62.

⁷¹ Пор. Так само, 62.

повинна бути деспотичною, яка в результаті призводить до серйозних проблем. Якщо настоятель використовує владу заради власної вигоди, а не для спільного блага, то це порушує єдність спільноти⁷². Отець Климентій у звіті до Апостольського Візитатора (1923) називає головною проблемою для ефективного керівництва настоятелів – брак інтелектуальності та моральних якостей⁷³, що призводить до непорозумінь між братами і настоятелями. Він пише: «Часто виникає брак зовнішнього порядку або ворожнеча між братами, між навчальними відділами, а від того терпить братська любов»⁷⁴.

Ігумен Климентій вважає, що священники під час сповіді повинні надавати поради і наставлення братам як покращити своє духовне життя. Вони повинні повчати як краще молитися, а також підтримувати їх у боротьбі зі спокусами своєю молитвою та сміливим прикладом віри. Сповідники мають сприяти духовному розвитку архаріїв і молодих схимників, оскільки «у них боротьба буває тяжка, а власний досвід менший»⁷⁵.

Стосовно новиків о. Климентій радить їм зробити генеральну сповідь перед початком чернечого життя та брати до уваги поради сповідника. Також сповідники повинні особливо підтримувати тих, хто хворий душею і у кого душа ще потребує одужання⁷⁶. Ієромонахам відведена роль оберігачів душ монашої спільноти. Отець Климентій пригадує, що вони мають активно боротися за святість життя, більше ніж інші:

Вони, у першу чергу, є саме тою сіллю, про яку говорить Ісус, яка має хоронити від зіпсуття і гниття. Вони є тим містом, положеним на горі, що його всі бачуть, вони є світлом високо поставленим, що має освітлювати все, що є в хаті. Не дай Боже, щоб між нами були такі ієромонахи, що словом навчали б Божих доріг, а самі тими дорогами не ходили⁷⁷.

⁷² Шептицький К. *Всіх ієромонахів і монахів, а дуже близьких і дорогих братів по Христі, що стараються служити Богові в іночестві по Студійському Уставу здоровлю усяким добром у Господі нашим Ісусі Христі! // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 85.

⁷³ Пор. Дмитрух С. *Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу*, 41.

⁷⁴ Так само, 42.

⁷⁵ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 63.

⁷⁶ Пор. Так само, 63.

⁷⁷ Так само, 63.

Велику роль у розвитку монашої спільноти о. Климентій вбачає у вихованні новиків та архаріїв від яких залежить майбутнє монастирів⁷⁸. Цю справу Ігумен доручає наставнику новиків, який формує здорову духовність монахів-початківців. Наставник новиків допомагає чернечій молоді розуміти та відчувати ритм монашого життя. Також важливою частиною його роботи є виховання у душі любові до українського східного обряду та спільнотової молитви, «вчитиме новиків відкривати у наших церковних молитвах надзвичайне богословське і філософське багатство, духовну аскетичну глибину та літературні і мистецькі цінності, які в них криються»⁷⁹. Формація ченця в душі євангельської радості та переданню святих Отців, наставник початківців повинен плекати у повірених йому ченців братерську любов та взаємну повагу, розвиваючи їхню здатність дбати про духовний та фізичний стан один одного. У своєму посланні «Посліднє слово» о. Климентій закликає приділяти більше уваги молитви й праці у виховній справі новіціату, ніж це було раніше⁸⁰.

2.4. Молитва і життя

Найбільш повний опис стосовно життя молитви у студійських монастирях можна побачити в Типіконі. У частині другій «Про монашу родину і тих, що нею управляють. Життя монашої родини в загальному» в главі IV, параграф IV детально описується значення життя молитви і характер у чернечій громаді. Молитва для монаха це не звичний повсякденний акт, а перш за все пізнання Бога у результаті чого молитва стає стовпом підтримки та впевненості у власному покликанні. Можна легко зауважити, що центральним аспектом молитовного життя, згідно задуму авторів Типікону, є Пресвята Євхаристія. Отець Климентій наголошує на важливості плекання монахами євхаристійного культу:

Культ Євхаристії має стати для кожного монаха, зокрема і для цілої нашої чернечої родини, духовним сонцем, що просвітлює наше внутрішнє життя, огріває його, оживляє

⁷⁸ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 130.

⁷⁹ Так само, 131.

⁸⁰ Шептицький К. *Посліднє слово // Исторично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 95.

його і притягає до себе. Культ Євхаристії має у нас бути нерозривним і тотожним з культом Безкровної Жертви Ісуса Христа, яку щодня на нашому престолі у св. Літургії Богові приносимо. Жертва Служби Божої і Літургія Преждеосвящених Дарів є у Східній Церкві однаковим зовнішнім суспільним виявом Євхаристійного Богочитання. Під час кожної Служби Божої дістаємо благословення Найсвятішими Тайнами, тобто благословення самого Ісуса Христа, що саме тоді довершує свою жертву. Христос благословить нас тоді на жертву нашого життя. Тому саме Службу Божу маємо вважати за сам вінець щоденного Церковного Богослуження, маємо всіми засобами старатися, щоб ця найвища, найсвятіша відправа Богочитання завжди достойно, побожно та з любов'ю у нас відправлялася⁸¹.

Ігумен Климентій зазначає, що Церква пригадує про важливість Євхаристії, але в Типіконі вказується, що ніхто не має обов'язку приймати її щоденно⁸². Аргументуючи, що людина, яка дійсно розуміє величину та значення святого Причастя, може вирішити утриматися від Євхаристії через відчуття недостойності перед Христом⁸³. Це може відбуватися, зокрема, під час Великого Посту, що відповідає традиції Східної Церкви. Така практика здержування може бути доброю та корисною, оскільки вона допомагає підтримувати дух покаєння, повагу до Ісуса Христа, який присутній у безкровній жертві, а також розвиває голод і спрагу душі до Нього, що з благоговійністю наближує людину до Бога.

Водночас о. Климентій підкреслює, що монах який довший час не приймає Святого Причастя не з відчуття недостойності, а радше з легковажності, може стати душевно холодним і байдужим⁸⁴. Гідно приступати до святого Причастя можна лише тоді, коли людина має чистий і щирий намір. Наприклад, не слід робити це лише зі звички або для людського ока, для того щоб не викликати підозри у братів та справляти враження як доброї і побожної людини. Автор Типікону підкреслює, що гарний намір має означати, що ченці приступають до Ісуса у святій Євхаристії, тому що бажають бути близько до Нього. Це має бути подібно до того, як хворий приходить до лікаря або як грішник до Спасителя – з великою любов'ю та бажанням отримати від Нього спасіння⁸⁵.

⁸¹ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 74.

⁸² Пор. Так само, 71.

⁸³ Пор. *Наші Звичаї, Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 106.

⁸⁴ Пор. Так само, 107.

⁸⁵ Пор. Так само, 105.

Приймання Євхаристії у стані важкого гріха для о. Климентія є подібним до зради Юди. На його думку, наслідком цього є приймання святого Причастя без належного усвідомлення та приготування. Також він нагадує, що у практиці Східної Церкви передбачалося, що за тяжкі провини накладалася покута, яка полягала у позбавленні святого Причастя на деякий час заради кращої поправи життя каятника. Для тих хто відчуває, що святе Причастя стає звичайною справою, і з побожності до тіла і крові Христової, вирішує на один або два дні відмовитися від цієї святої Тайни, о. Климентій радить не боятися такого рішення: «Може це зробити на те, щоби тим більше тужити за Ісусом, тим гарячіше Його бажати і тим більшим голодом і спрагою прийняти Його на другий день»⁸⁶.

У Типіконі говориться, що після прийняття Євхаристії монахам потрібно виділити відповідний час для подячної молитви: «Хай кожний монах старається якнайдостойніше дякувати Ісусові за сьогоднішнє св. Причастя і приготуватися до нього на наступний день святістю свого життя, ревністю у нищенні у собі зла і в набуванні чеснот, а у випадку потреби, то і св. Сповіддю»⁸⁷.

Для ченця через Таїнство Євхаристії важливо пізнавати жертву Ісуса Христа, яка стане для нього усвідомленням власної самопожертви у повсякденному чернечому житті, а особливо в часи випробувань: «Силу до цього будемо черпати з Христової Жертви і будемо терпіти разом з терплячим, приниженим Ісусом, щоб добре почитати Тайну Його любові»⁸⁸.

Стосовно життя молитви о. Климентій зазначає, що святе Причастя у житті кожного християнина є провідником в духовних змаганнях - завдяки Євхаристії серце очищується від плям гріха⁸⁹. Євхаристія уособлює присутність Ісуса в спільноті вірних, тому це вимагає більшої пошани до цієї святої Тайни. Отець Климентій у Типіконі каже, що культ Євхаристії повинен заохочувати братів до належної зовнішньої поведінки та зросту духовної свідомості, а саме:

⁸⁶ *Наші Звичаї, Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 107.

⁸⁷ Р.Г. т. ХСІХ, кол. 1721-АВ. Цит. за: Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 224.

⁸⁸ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 74.

⁸⁹ Пор. Так само, 74.

1. Перемагати байдужість та достойно віддавати шану, яка належить Богу.
2. Перед святою Євхаристією щиро давати поклін.
3. Зі страхом і трепетом входити до святилища, в якому у святім кивоті знаходяться Святі Дари.
4. Пригадувати, що вічне світло (постійно палаюча лампада перед кивотом) символізує безперервне спілкування та вічну любов Ісуса до всього людства.
5. У часі Богослужінь підносити свою душу до Бога⁹⁰.

У «Наших Звичаях» о. Климентій згадує, що у східній християнській традиції свята Євхаристія знаходиться на престолі у святилищі храму та є закритою у кивоті: «Східня Церква не радо виводить Ісуса з Його укриття, бо Він хоче бути «утаєний», так, щоб не око тіла нашого, але око віри і любові нашої Його досягало»⁹¹.

Вихований у латинській традиції о. Климентій мав велику набожність до святої Євхаристії, але, вже будучи ченцем східного обряду, він хоче показати братам, що сенс почитання святих Дарів той самий як Заході так і на Сході, просто вони мають різні форми пошани. Ігумен Климентій пригадує монахам-студитам, що у храмі постійно присутній Ісус у євхаристійному вигляді в кивоті, цим закликаючи до побожного перебування на спільній молитві у храмі:

Тому у Східній Церкві все так уладжено, щоб усі Богослужбові дії, що відносяться до св. Жертви, були відправлювані з такою точністю, старанністю, увагою і побожністю, щоб усі присутні були до глибини душі перейняті важністю і святістю хвилини, і щоб серця усіх були вщерть наповнені враженням, що це діється щось дійсно дуже великого і Божого у своїй тайні⁹².

Для о. Климентія Євхаристія має центральне значення молитовного життя людини. Саме людина є кульмінацією всіх молитовних практик та обрядів, які ведуть до одного – єдності з Богом, «тому, що джерелом, осередком і ціллю наших молитов є з'єднання нашої душі з Ісусом, що перебуває серед нас у Найсвятішій Тайні Євхаристії»⁹³.

Свята Євхаристія на переконання о. Климентія є серцем духовного життя та сили. Прийняття святого Причастя є моментом, коли монах занурюється в унікальне місце Бога та споглядає обличчям до обличчя Христа. Для о.

⁹⁰ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 74.

⁹¹ *Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 46.

⁹² Так само, 46.

⁹³ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 73.

Климентія це не просто обряд, а радше духовна реальність та зустріч із живим Христом. Кожного разу це нове занурення в таємницю віри і кожного разу це відновлення зв'язку з Богом, відчуття Його надзвичайної близькості. У святій Тайні Євхаристії він переживав ту єдність з Христом, яка була для нього сенсом його буття.

Євхаристія на думку о. Климентія є взаємним даруванням. Ісус жертвує себе заради спасіння людини, а людина, приймаючи з вірою цей дар, жертвує себе Богу, отримуючи силу і відчуття внутрішнього спокою. У Святій Євхаристії особа оновлюється, маючи можливість зі свіжими силами продовжувати боротьбу за істину і справедливість. Прикладом цієї сили і стійкої боротьби є земний шлях о. Климентія Шептицького.

РОЗДІЛ 3. ЛІТУРГІЙНЕ ЖИТТЯ У МОНАСТИРЯХ СТУДІЙСЬКОГО УСТАВУ ЗГІДНО НАВЧАННЯ ІГУМЕНА КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

3.1 Формування моделі літургійного життя у монастирях Студійського Уставу на фоні міжвоєнних дискусій про обряд в середовищі УГКЦ

Праведний митрополит Андрей Шептицький плекав ідею відновлення давнього чернечого життя, яке принесли до України святі Антоній та Теодосій Печерські. Головний його задум стосовно відновлення студійського чернецтва полягав не тільки в поверненні до джерел та власної ідентичності, але також це було ключем діалогу з Церквами Володимирового хрещення. Під проводом братів Шептицьких відновлене студійське чернецтво спричинилося до оновлення візантійсько-українського характеру Греко-Католицької Церкви.

Вони усвідомлювали, що наслідком московського поневолення Києва, що був колискою православної цивілізації, є релігійна деградація та редукції Київського митрополичого престолу до рангу єпархії¹. Як наслідок, Київська церковна традиція стала використовуватися Москвою як інструмент політичного домінування над всіма українськими територіями². Цей процес призвів до серйозного викривлення та змін традиційної культурно-релігійної спадщини Київського християнства.

Окрім цього, митрополит Андрей усвідомлював різні виклики та проблеми у внутрішньому житті Унійної Церкви, особливо надмірні латинські нашарування в східному обряді, що призводило до різних закидів і непорозумінь серед власного духовенства, яке поділялося на дві течії – московське православ'я та польський католицизм. У результаті другі часто звинувачували перших в русофільських наративах, а перші у пролатинській позиції. Також праведний

¹ Пор. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, 102.

² Пор. Так само, 102.

митрополит Андрей розумів, що оновлення і більша візантинізація обряду буде доброю запорукою в місійній справі єдності Західного та Східного християнства.

Митрополит Андрей плекав задум Київського патріархату, який мав об'єднати «Русь з Русю» та стати мостом діалогу між Римом та Константинополем без впливу російського цезарепапізму³. Тому він вбачав, що найкращим варіантом для розвитку справи єднання Унійній Церкві є поступове повернення до власної традиції. Проте, не потрібно відмовлятися від багатства Католицької Церкви заради місійного аспекту, тобто створення східної вітки чернечих чинів латинської Церкви, які могли стати новим подихом для Греко-католицької Церкви.

Митрополит Андрей Шептицький, починаючи свою службу на митрополичому престолі, намагався відновити східну традицію у Греко-Католицькій Церкві, яка з часом увібрала в себе деякі елементи латинського обряду. Ці кроки були спрямовані не тільки в оновленні візантійської ідентичності в Унійній Церкві, але також мало стати процесом діалогу між Католицькою і Православною Церквами.

Ще до свого вступу до василіянського монастиря він вирушає до Київ та росії. Перебуваючи в Києві він відвідує провідні товариства української інтелігенції⁴, зокрема знайомиться з професором Володимиром Антоновичем⁵. Зустріч із видатним істориком та етнографом справила тоді на молодого Романа Шептицького велике захоплення: «Між іншими я познайомився з проф. Антоновичем, дуже вченим істориком і дуже цікавою людиною»⁶.

У Києві митрополит побачив нестримний рух інтелігенції до пізнання своєї культури та самоідентифікації себе як українців, а не малоросів, що багато років насаджував російський царизм. Часто галичани ідентифікували себе як русини, у той час як термін «українець» був більш поширеними на території

³ Пор. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії*, 102.

⁴ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 98.

⁵ Лончина Г. *Требник митрополита Андрея Шептицького (Львів 1925-1926): Спроба літургійної віднови*. Львів 2014, 36.

⁶ Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Спогади*, [PDF], 99.

Надніпрянщини⁷. З часом у своїй релігійно-культурній діяльності митрополит приділяв велику увагу підтримці розвитку національної свідомості, зокрема відкриття Національного музею в Львові, мистецьких шкіл, фінансових стипендій для обдарованої молоді та багато іншого.

У 1887 році у Москві він зустрічається з філософом Володимиром Соловйовом, який був прихильником єдності Церков. У період свого заслання до росії (1914-1917) митрополит Андрей ще більше відкрив для себе проблематику християнського Сходу⁸. Це стало нагодою для нього знайти у питанні обряду ті спільні точки, які дозволяли б краще поглиблювати діалог з православними Церквами. Він намагався реалізувати дві головні ідеї: перша – створити фундамент щодо майбутньої незалежності України, друга – завдяки унікальності Греко-Католицької Церкви повернути Східну Церкву до єдності з Католицьким світом.

У поглядах братів Шептицьких можна простежити певну еволюцію бачення стосовно очищення візантійсько-українського обряду⁹, яке кардинально відрізнялося від прибічників крайнього візантинізму, що, часто під впливом москви, інструменталізувалось задля політичних маніпуляцій та нарративів. Ідея обрядової реформи для Шептицьких мала два значення. Перше – вдосконалити та оновити ГКЦ на основі обрядової та літургійної традиції, щоб відродити духовно-національну ідею українського народу, адже у період бездержавності України ГКЦ в Галичині виконувала завдання національного просвітництва та самоідентичності українців, що запобігало їхньої асиміляції з поляками. Друге – вони вбачали велику місію ГКЦ у наверненні росії до лона Католицької Церкви, але це не означало, що очищення обряду має мати за взірець нашарований обряд російського православ'я, а радше повернення до давньої Київської церковної традиції.

⁷ Пор. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*, 98.

⁸ Пор. Лончина Г. *Требник митрополита Андрея Шептицького (Львів 1925-1926): Спроба літургійної віднови*, 36.

⁹ Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 392.

Брати Шептицькі чітко розуміли, що без повернення РПЦ до Унії з Католицькою Церквою подальший діалог з іншими православними Церквами, які перебували під впливом Москви, буде не вдалим. Вони також усвідомлювали, що РПЦ у своїй зовнішній політиці не діє самостійно, а радше представляє суто імперіалістичні інтереси своєї держави замість того, щоб слідувати Христовій заповіді, щоб всі були одно.

Шептицькі вважали, що питання очищення обряду дозволить принаймні створити фундаменту для подальшого діалогу між Католицькою та православними Церквами. Їхнє бачення полягало у тому, що саме східний обряд мав стати початком діалогу із православними Церквами у справі єдності. Українська Греко-Католицька Церква мала стати прикладом для нез'єднаних братів православних, що можна перебувати в єдності з Апостольським Престолом і, попри це, у повноті зберігати власну ідентичність. Проблему латинського гібридизму у східному обряді митрополит Андрея вважав загрозою апостоляту серед православних¹⁰. Також варто зазначити, що митрополит Андрей Шептицький не був настільки радикальним у справі обряду. Він вважав, що деякі набожності, які були запозичені від латинського обряду та полюблені народом, завдяки яким вірні ГКЦ ототожнювали себе з Католицьким світом, не слід радикально забороняти.

Вагомим фактором у розвитку Церкви митрополит Андрей вважав оновлення чернечого життя. У своєму Пастирському посланні до духовенства «Зближаються часи» митрополит висвітлює кризу монашества, яка є в Греко-Католицькій Церкві. Він закликає духовенство більш усердніше працювати з молоддю, відкривати для неї різні форми пошуку святості:

Най кожде покоління нашого клира видасть кількох людей, щоби ціле життя посвятили для Бога і науки лишень, а в короткім часі зросте наша Церков в силу, котрою зможемо віддати великі услуги справі, до якої ми покликані. А в другім ряді звертаюся до всіх Вас, всеч[есні] о[тці], що маєте нагоду над молодіжею шкіль середніх працювати; говоріть молодим часто о тих двох ідеалах християнського життя, о ідеалах святости і о ідеалі науки, і звертайте особлившу увагу на тих, о которих можете думати, що могли б зних бути великі святі або великі учені¹¹.

¹⁰ Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 394.

¹¹ Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр., 1907 р., листопада 26 (ст. ст.: листопада 13), Львів // *Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства Зближаються часи...* Т. II. Львів 2007. 647.

Митрополит Андрей говорить про необхідність того, щоб душпастирі, пояснювали вірним сенс євангельських рад. Вони мають закликати тих, хто має покликання до служіння Господу, долучитися до євангельської досконалості. Він підкреслює необхідність поширення серед вірних знань про чернече життя, що сприятиме збільшенню числа монаших покликань. Митрополит вважав, що зі зростанням кількості монаших покликань буде легше виконувати місію просвіщення народу, а також це стане ключем у справі єдності.

У листі до кардиналів Конгрегації у справах Східних Церков від 6 лютого 1921 року, Митрополит описував свої спостереження щодо чернечого життя у його митрополії. Він зауважує, що Добромильська монастирська спільнота, де він раніше виконував обов'язки магістра новиків, а згодом ігумена львівського монастиря, після реформи не відповідала усім потребам народу¹². Ця спільнота, за його словами, була орієнтована більше на ієромонахів, ніж на братів - тобто головний акцент ставився на освіті, що в подальшому відкривало великий горизонт для місійної діяльності. Тим самим малоосвіченій побожній сільській молоді було проблематично вступити до василіянського монастиря без відповідної освіти.¹³

Перебуваючи в Василіянських монастирях та справуючи обов'язки магістра новиків в Добромильській обителі (1893-1896), а потім львівського ігумена (1896-1898), переконався я, що Добромильська конгрегація не відповідає всім покликанням, з якими мається до діла в нашій народі. Бо та конгрегація, установа після норми конгрегації законної клерикальної, не приймає молодців, що не знають ні ремесла, ні науки. Хлібороб рільник або зовсім не буває допущений, або наколи задля особливих причин буде і прийнятим — то часто тратить покликання, бо не знаходить в монастири життя достроєного до свого стану; по монастирях плекається науку і ремесло — а звичайна праця ручна, іменно рільництво, виконується світськими робітниками, хоч найбільша часть нашого народу займається рільництвом, і виключно спосібна до праці того рода. Як єпископ, вважаю се за мій обов'язок, старатися, щоби мій нарід міг лекше іти за радами Євангелія¹⁴.

Слід зазначити, що на той період в ГКЦ василіяни були єдиним чернечим інститутом. Після Добромильської реформи, Василіянський чин своє головне

¹² Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 309.

¹³ Пор. Так само, 309.

¹⁴ Шептицький К. *Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*. Львів 2014, 133.

завдання вбачав у місійно-просвітницькій діяльності народу, що було доволі успішним. Василіяни добре розуміли тенденції та виклики українського суспільства і «завжди були прихильниками української ідеї не лише з особистих переконань, а й тому, що бачили в ній противагу схизматичним ідеям»¹⁵. Тому деякі василіяни вважали, що потрібно більше схилитися до гібридизмів в обряді, бо це буде запорукою вирішення провізантійської проблематики, тим самим зменшуючи вплив схизматичних наративів та русофільських рухів. Проте, як зазначає о. Кирило Королевський, серед молодого покоління василіян підтримувалася певна терпимість до літургійного оновлення, а деякі навіть підтримували обрядову реформу¹⁶.

У своїх спогадах про митрополита Андрея, він пригадує позицію василіянської чернечої молоді. Він пише: «Я чув про це приблизно такі слова: «Наші попередники не мали часу вчитися, але ми його мали і чудово знаємо, звідки походять усі ті зміни: коли будемо трохи старшими, зробимо так, щоб із тим усім покінчити»¹⁷.

Митрополит Андрей прагнув оновити чернече життя в Галичині у первинному його стані. Василіянський чин увібрав у себе багато латинських обрядових форм – у цьому митрополит вбачав проблему – в надмірних гібридизмах в обряді і в житті Унійної Церкви, що може стати каменем спотикання у діалозі з православними Церквами, які можуть закинути, що унія Східних Церков з Католицькою Церквою є небезпекою для збереження їхнього обряду. Тим самим брати Шептицькі вбачали необхідність у поверненні Церкви до своїх витоків, що було знаком того часу в період різних поневірянь і лихоліть, які переживав український народ. Вони розуміли, що для українця обряд має велику роль. Попри те, що українські землі перебували у складі інших держав, обряд для українця ототожнювався з його національністю.

Ідея відновлення давнього студійського чернецтва в Галичині підкреслювала не тільки суто екуменічну позицію митрополита Андрея.

¹⁵ Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 390.

¹⁶ Пор. Так само, 401.

¹⁷ Так само, 401.

Першочергово студійське чернецтво мало стати пробудженням національної пам'яті та пригадати історичну тяглість Унійної Церкви ще від часів України-Руси, а також, що вона є спадкоємницею Київської Церкви, а не якимось політичним утворенням, як часто вважали деякі шовіністи¹⁸.

Відновлене студійське чернецтво мало стати духовно-культурним рушієм для самоідентифікації Церкви та народу в розумінні їхньої окремоті перебуваючи на перетині Західної та Східної цивілізацій¹⁹. Брати Шептицькі окрім духовно-національної ідеї мали за мету зробити чернече життя доступнішим для всіх тих хто готовий жити за євангельськими радами і плекати традиції візантійсько-українського обряду на благо Церкви та на користь люду Божого. Також митрополит Андрей вважав, що студійське чернецтво має бути місіонером діалогу для християнського Сходу:

Заняття в Лаврах і монастирях нехай будуть спрямовані до того, щоби монахи нашого братства у всім служили Христовій Обручниці, католицькій Церкві, і були готові піднятися всяких трудів, якими могли би послужити великій справі Христа — після обставин часу і місця. Тому ж, що в наших часах на Сході дуже много овець, котрі не є з тої вівчарні, а яких треба при-вести, щоби був один пастир і одно стадо — всі праці будуть звернені до діла злуки нез'єдинених Восточних зі св. Римською Столицею. Нехай буде метою братів всіми своїми трудами унію сю підготовити або осягнути, не устаючи рівночасно горячо о се Бога просити, в усіх молитвах, жертвах та наміренях²⁰.

У 1898-1899 роках кілька молодих юнаків зібралися на фільварку Кристинопільського монастиря в отців Василян, де під духовним керівництвом тоді отця Андрея Шептицького почали жити молитовним життям, зберігаючи євангельські обіти чистоти, убожества та послуху²¹. Згодом у 1901-1902 роках, аналогічна громада сформувалася в Олеську, де молоді хлопці також прагнули до духовного життя через молитву, працю та відданість євангельським радам²². Під час відвідування Олеська митрополитом Андреем, їм було надано підтримку,

¹⁸ Мартинюк Т. *Відновлення Студійського чернецтва слугою Божим митрополитом Андреем і блаж. свцмуч. Климентієм // Студійське монашество: Матеріали конференції*. Львів 2008, 44.

¹⁹ Пор. Мартинюк Т. *Відновлення Студійського чернецтва слугою Божим митрополитом Андреем і блаж. свцмуч. Климентієм*, 44

²⁰ Шептицький К. *Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції*, 139.

²¹ Так само, 134.

²² Пор. Так само, 135.

тим самим з цих двох громад було відновлено давнє Студійське чернецтво у Галичині²³.

Митрополит Андрей Шептицький розумів, що заснування нових чернечих чинів є прерогативою Апостольського Престолу, тому, щоб уникнути заборони на створення нових чернечих чинів, він відновлює давнє чернече життя за Студійським Уставом, яке раніше вже існувало в Україні²⁴. Це було зроблено для того, щоб уникнути протистояння римських владних структур і одночасно забезпечити сприяння відновленню чернечого життя за візантійсько-українськими традиціями²⁵.

Довго виплекана ідея стала реальністю – митрополит подарував молодій чернечій спільноті значну земельну ділянку у селі Скнилів, яка стала основою для подальшого розвитку першої Лаври Студійського Уставу, що за покровителя мала святого Антонія Печерського. Монастир будувався за аналогією східного типу монастирської обителі, складаючись з окремих дерев'яних келій, що утворювали єдиний комплекс²⁶.

Після Першої Світової війни та україно-польської війни Лавра святого Антонія Печерського була зруйнована. Саме тоді митрополит Андрей вирішує, що новою головною лаврою для Студитів буде колишня митрополіча резиденція в Уневі. Окрім традиційного монастицизму²⁷ та додержання східного обряду, завданням для студитів була підтримка народу у тих місцях, де була найбільша цьому потрібність. Для прикладу: душпастирська опіка українських емігрантів в Боснії, місійна праця на Поліссі та Лемківщині, виховання сиріт, підтримка сакрального мистецтва, науково-просвітницька діяльність.

У реалізації відновлення Студійського чернецтва та літургійної реформи в Греко-католицькій Церкві, брати Шептицькі зустрічалися з немалим опором в тогочасному богословському церковному середовищі. Його представляли

²³ Пор. Шептицький К. *Митрополит Андрей і обновлення східної чернечої традиції*, 135.

²⁴ Скаун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*, 90.

²⁵ Пор. Так само, 90.

²⁶ Небесняк Є. *Митрополит Андрей. Обширне популярне видання про галицького митрополита Слугу Божого Андрея Шептицького (1865-1944)*. Рим- Львів 2003, 208.

²⁷ Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 311.

передовсім професори, які викладали у Львівській Богословській Академії, а також церковні ієрархи.

Серед останніх, на перше місце виходить постать єпископа Станіславівського Григорія Хомишина. Газета «Нова Зоря» є яскравим віддзеркаленням тогочасних дискусій навколо того як повинен виглядати питомий обряд Греко-Католицької Церкви в Україні. На превеликий жаль, більшість дискусій містили немало особистих звинувачень, однак, сьогодні вони є надзвичайно цінними для розуміння ситуації з формуванням життя в УГКЦ у міжвоєнному періоді. Очевидно, що формат цієї праці не передбачає докладного аналізу вищезгаданих джерел, проте, можна звернути хоча б коротку увагу на погляди так званого антивізантиністичного руху владики Григорія Хомишина.

Побоювання Станіславівського єпископа щодо очищення візантійсько-українського від латинських гібридизмів митрополитом Андреем були підкріпленні вже попередніми ініціативами «очищення обряду», яке часто сприймалося як щось схизматичне, що може призвести до підсилення москвофільського руху в колах греко-католицького духовенства.

Дії митрополита Андрея стосовно очищення обряду та відновлення студійського чернецтва не до кінця були зрозумілі і деяким василіянам. Вони помилково відчували, що всі ці дії митрополита були спрямовані проти них²⁸. Насправді владику Андрей не мав за мету перешкоджати василіянам або на противагу їм відновлювати студитів²⁹. Все ж в результаті це все одно спричинило збільшення їхньої недовіри до нього³⁰.

Це непорозуміння призвело до того, що деякі василіяни виявили симпатію до єпископа станіславівського Григорія Хомишина з його пролатинською позицією і своїм баченням розвитку Церкви. Владика Григорій прекрасно розумів, що цей конфлікт буде йому на користь і допоможе блокувати

²⁸ Пор. Скакун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*, 91.

²⁹ Пор. Так само, 91.

³⁰ Пор. Так само, 91.

провізантійський наративів митрополита Андрея. У результаті Митрополит отримав опозицію з двох сторін³¹.

Помилковим є вважати непорозуміння між митрополитом Андреем і владикою Григорієм конфліктом. Це радше різниця у поглядах щодо розуміння напрямків реформи ГКЦ³². Владика Григорій Хомишин вважав, що посилена візантинізація ГКЦ буде слугувати більшим конфліктам серед духовенства, орієнталістів та окциденталістів. У своєму розумінні владика Григорій саме поняття візантійський обряд не підтримує, вважаючи, що доцільнішим буде назва греко-католицький обряд. Для нього саме слово «візантія» ототожнювалася із Візантійською імперією і її політикою цезеропапізму.

Владика Григорій стверджував, що «візантийство, з котрого ми зродилися і зросли, не витворило у нас правдивого авторитету як також його пошани і послуху для него, а zarazом не відродило внутрішнього духовного життя і не збудило висших цілей»³³. Проблема Візантії полягала у її розриві зв'язку з Католицькою Церквою³⁴. Він розвиває думку те, що було недоцільним відкидати вектор руху до Західної Церкви, а прийняття християнства з Константинополя стало для українського народу помилковим рішенням, що надалі «відбивається на історії нашого народу»³⁵. З цього можна побачити, що означав термін «візантинізм» для єпископа Григорія.

У літургійно-обрядових реформах митрополита Андрея Шептицького владика Григорій вбачав проблемою те, що народ не сприймає радикальне повернення до чистої східної традиції. У своєму пастирському листі до клиру Станіславівської єпархії, в якому головна тема була про візантійство, владика наголошує, що не можна скасувати надбання ГКЦ навіть, якщо вони цілком запозиченні з латинського обряду, адже завдяки набожностям, які практикує

³¹ Пор. Скакун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*, 91.

³² Пор. Герман С. *Андрей Шептицький і чотири історичні епохи*, 29.10.2020. // zbruc.eu (28.03.2024).

³³ Хомишин Гр. *Пастирський лист до людей доброї волі про політичне положення українського народу в польській державі*. Станіславів 1931, 3.

³⁴ Див. Стрешій О. *Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадського діяча*, Івано-Франківськ 2006, 33.

³⁵ Хомишин Гр. *Пастирський лист до людей доброї волі про політичне положення українського народу в польській державі*, 4.

народ, вважає себе частиною Католицької Церкви. Для прикладу він подає таку подію:

Один священик тут. провінції обрядовець «чистого типу» усунув все з парохіяльної церкви, що нагадувало «латиньство», також усунув давний олтар, а поставив звичайний стіл, чи паку. Вірні зносили се з прикростію. По нім прийшов другий священик, однак не «реформований» після «чистого типу». З початку не знав що робити. Вкінці відважився і вночі давний олтар витягнув з шопи і поставив в церкві так як було перше, а відтак правив Богослуженє по нашому, правив суплікацію при виставленю Найсв. Тайн. А що на се вірні? Вони з радости розплакалися. Ось чого бажає душа людска!³⁶

На думку владики Григорія дотримання політики повного очищення обряду, згодом може привести до різних непорозумінь та конфліктів серед вірних. Він також критикує та вказує на необґрунтованість твердження, що очищення обряду буде запорукою діалогу із православними Церквами. Владика вважає, що для апостоляту серед православних можна тимчасово використовувати очищення обряду, але це повинно стосуватися територій, де є більша домінація православних. Однак, ця концепція не повинна використовуватися для цілої ГКЦ, а лиш для місійної праці серед православних³⁷.

Для владики Григорія питання обряду не є єдиною запорукою у справі єдності з православними: «Не обрядом тільки довершуєсь навершенє до правдивої віри, але головно благодатно Божою, а та уділяєсь молитвою, трудом і жертвою. Наверненє тільки задля обряду, є звичайно поверховне і дуже сумнівне»³⁸. Всі змагання митрополита Андрея щодо очищення обряду та навершенні християнського сходу через обряд, владика Григорій критикував та представляв їх як утопічні. Він підтверджував це тим, що багато тих, хто підтримував позицію поверненні обряду до його чистоти сходу, все ж таки з часом відходили від Католицької Церкви та приймали православ'я.

³⁶ Хомишин Гр. *Пастирський лист до клира єпархії Станіславівської про византійство*. Станіславів 1931, 33.

³⁷ Див. Хомишин Гр. *Пастирський лист до клира єпархії Станіславівської про византійство*, 33-34.

³⁸ Так само, 34.

Як приклад, владика Григорій вказував на монаха-бенедиктинця о. Лева Жіллі³⁹, який натхненний ідеєю сходу з часом переходить до монахів-студитів в Галичині. Він намагається вчити студитів чистоті східного обряду, але самі студити його не сприймали⁴⁰. Можна припускати, що конфлікт міг створитися через надмірні обрядові захоплення о. Лева на основі російсько-синодального обряду. Це в результаті призвело до непорозумінь між о. Левом та студитами⁴¹, тому отець Лев Жіллі повертається до Франції та на початку 1928 року переходить до закордонної російської православної Церкви.

Такі дії о. Лева вдарили по репутації митрополита Андрея і стали приводом для подальшої його критики зі сторони окциденталістів, у тому числі їхніх зауваг до Риму з побоюванням поширенню схизми в ГКЦ. У своїх спогадах брат Йосиф Гродський ЧСВВ, який на той час був особистим секретарем Андрея Шептицького, пригадував, що політика візантизації митрополита у деякій мірі лякала Апостольську Столицю у тому, що це, на їхню думку, могло призвести до того, що митрополит Андрей сам буде готовий перейти на православ'я і тим самим поведе за собою вірних, все ж, як зазначає сам автор, побоювання у Римі були перебільшенням⁴². На його думку, надмірна візантизація насправду може стати підґрунтям поширенню схизматичних та москвофільських рухів серед духовенства, а прихильники цих рухів лиш чекають нагоди, щоб проявитися про різних єпархіях ГКЦ⁴³.

Владика Григорій Хомишин вважав, що саме завдяки Католицькій Церкві вдасться подолати духовну анархію в українському народі⁴⁴. Водночас, він вірив, що запорукою успішного розвитку Греко-Католицької Церкви в Галичині є реформа за прикладом Західної Церкви, взявши за основу її канони.

У травні 1923 року митрополит Андрей Шептицький отримав листа від Конгрегації Східних Церков, у якому Апостольський Престол підтримує ідею

³⁹ Пор. Герман С. *Андрей Шептицький і чотири історичні епохи*, 29.10.2020. <https://zbruc.eu/node/101218> (01.04. 2024)

⁴⁰ Див. Скакун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*, 97.

⁴¹ Пор. Так само, 93.

⁴² Пор. Так само, 221-222.

⁴³ Пор. Так само, 222.

⁴⁴ Пор. Єтрешій О. *Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадського діяча*, 33.

відновлення студійського чернецтва у Галичині, а також дозволяє дотримуватися у цілковитій повноті східного обряду⁴⁵. Це дозволило зберігати чистоту обряду без урахувань постанов Замоїського синоду:⁴⁶

Тому Священна Конгрегація вповні одобряє сю гадку Вашого Високопреосвященства, щоби новоповертаючій інституції дати у всім східний характер, уникаючи впровадження до неї норм, взятих з подібних інституцій латинських, чи то вони відносяться до заховання обітів, чи то до внутрішньої дисципліни і організацій спільного життя, чи то до залежності ріжних Лавр від влади Єпископа. Рівнож є волею Святої Конгрегації, щоби монахи Студити так щодо відправлювання хору, як і щодо відправи Служби Божої Рукописна копія листа Конгрегації для справ Східної Церкви до Митрополита Андрея у справі монахів Студитів заховували в цілій ненарушимости візантійський обряд, усуваючи всі зміни і новости, які увійшли в обряд, уживаний Українцями, не виключаючи і тих змін, які в який небуть спосіб усталено Замоїським Синодом⁴⁷.

Після офіційної публікації цього листа у «Львівських Архиепархіальних відомостях» на адресу митрополита Андрея Шептицького та Студитів почала надходити критика. Її авторами були єпископи Григорій Хомишин та Йосафат Коциловський⁴⁸. Отець Кирило Королевський згадує про реакцію владики Григорія на цей лист. Він пише, що єпископ Хомишин піддавав сумніву правдивість листа через те, що в ньому не було вказано точної дати, натомість лист від Конгрегації Східних Церков мав вихідний номер протоколу та був підписаний секретарем кардиналом Таччі та його ассесором Ісаєю Пападопульосом⁴⁹. З часом були спроби вилучити цей лист, але через сприяння о. Кирила Королевського, який попередив митрополита і отця Климентія про цю справу, плани було зруйновано, а інцидент був врегульований⁵⁰.

На думку о. Кирила Королевського, єпископ Перемишльський Йосафат Коциловський не був крайнім окциденталістом⁵¹. Його зауваги і критика більше стосувалася того, що не потрібно йти проти затверджених канонів Замоїського

⁴⁵ Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 394.

⁴⁶ Див. Так само, 394.

⁴⁷ *Свята Конгрегація для справ Східної Церкви Рим, в маю 1923 року. В справі монахів Студитів*. Цит. за: Типікони. Т I. / Редкол.: ерм. Венедикт та ін. [PDF], Львів 2007, 129.

⁴⁸ Див. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 322.

⁴⁹ Див. Так само, 323.

⁵⁰ Пор. Так само, 323.

⁵¹ Див. Так само, 395.

та Львівського синодів – все що суперечить цим рішенням він вважав неправосильним⁵².

Натомість позиція єпископа Григорія Хомишина була більш радикальною. Він не підтримував ідеї митрополита Андрея в питанні провізантійського вектору ГКЦ в Галичині. У 1937 році був завершений Типікон для студитів і о. Климентій Шептицький передав його до Риму. Для результативного апробування типікону Римом, митрополит Андрей хотів додати характеристику від римо-католицьких дієцезій та греко-католицьких єпархій на території яких студити провадили свою діяльність⁵³.

На прохання о. Климентія Шептицького до єпископа станіславівського Григорія Хомишина стосовно цієї характеристики, як згадує о. Кирило Королевський, владику у дипломатичній манері відмовив: «Нема такого правила, щоб передавати такі свідчення прохачеві, їх відправляють просто до Риму. Якщо ж Апостольський Престол вимагає такого свідчення, його охоче надішлють»⁵⁴. Потрібно зауважити, що з благословення владики Григорія на території його єпархії існував монастир святого Пророка Іллі та скит святого Андрея Первозванного в Лужках. Єпископ Григорій ставився обережно, навіть із певним скептицизмом, до студитів, але не заборонив їм діяти на його території. Вочевидь, він погоджувався з місійною працею студитів, але не підтримував в обрядових питаннях.

У літургічних та обрядових реформах митрополита Андрея владику Григорій вбачав шкоду для пастви через скасування різних гібридизмів в обряді. Повернення до чистого східного обряду, на його переконання, міг бути незрозумілим для вірних або призвести до більшого поділу в народі, чим зможуть скористатися більшовицькі агенти. Владика Григорій Хомишин був консервативним у своїх поглядах щодо обряду, а в певних випадках навіть пролатинським. Наприклад, календарна реформа – перехід Станіславівської єпархії на Григоряньський календар. Надмірні пролатинські обрядові намагання

⁵² Див. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 395.

⁵³ Див. Так само, 325.

⁵⁴ Так само, 325.

єпископа Хомишина часто засуджувалися не тільки духовенством, але й навіть галицькою інтелігенцією, яка вважала, що владика намагається полонізувати греко-католицький обряд⁵⁵. Відповідні реформи владики Григорія Хомишина були скеровані на зближення ГКЦ з римо-католицькою Церквою та більшою інтеграцією до Західної Європи, у зв'язку посиленням впливу Радянського Союзу на кордонах з Польщею і майбутньою війною⁵⁶.

У середовищі духовенства ГКЦ утворилися дві групи, які мали вплив на майбутній розвиток Церкви, що не поступалися одна одній. Це призводило більше до конфліктів, ніж до подальшого розвитку⁵⁷. У своїх спогадах брат Йосиф Гродський намагається ідентифікувати головних протагоністів обидвох груп. На його переконання, на чолі візантиністів був митрополит Андрей, ігумен студитів Климентій, о. Йосиф Сліпий, о. Гавриїл Костельник. Пролатинську ж групу очолював владика Григорій Хомишин, владика Йосафат Коциловський та деякі василіяни⁵⁸. Ці два неоднакові між собою світогляди створювали різні підходи до духовно-культурного розвитку УГКЦ. Кожна зі сторін мала своїх впливових представників, які намагалися просувати свої переконання, що призводило до напруги серед духовенства.

3.2. Питання літургійного Типікону монастирів Студійського Уставу: задум і реалізація

Незважаючи на розбіжності серед духовенства ГКЦ в обрядових питаннях, митрополит Андрей Шептицький не залишав спроб літургійної реформи. Новим поштовхом у цій справі став попередньо згадуваний лист 1923 року від Конгрегації у справах Східних Церков. У 1924 році митрополит Андрей

⁵⁵ Пор. Чайківського А. *На беріжку останнього пастирського листа з критикою антиукраїнських настроїв пастирського листа Станіславського єпископа Хомишина*, Ф.408, оп. 1. спр. 1029, 1930. Цит. за: Єгрешій О. *Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадського діяча*. Івано-Франківськ 2006, 58.

⁵⁶ Пор. Єгрешій О. *Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадського діяча*, 58.

⁵⁷ Пор. Скакун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*, 221.

⁵⁸ Див. Так само, 221.

Шептицький пише окремого листа до монахів-студитів, в якому наголошує наголошує наступне:

Апостольський Престол бажає, щоби Типікон Наших Монастирів (Конституції) був у всім згідний з приписами, звичаями і законами східної Церкви, значить щоби Ми лиш списали ті закони і звичаї, які від віків обов'язували Монаший Чин після Студицького устава і які суть заховувані в Студицьких Лаврах і Монастирях на Атоні, які були заховувані в Печерській Лаврі в Києві і за часів св. Антонія і Теодозія Печерських⁵⁹.

Митрополит Андрей закликав студитів зайнятися пошуково-дослідницькою роботою для того, щоб правдивіше відновити Студійські звичаї чернечого життя. Він доручає їм дотримуватися літургійного типікону Лаври святого Сави Освященного, доки не буде остаточно опрацьований і затверджений Студійський Богослужбовий Устав⁶⁰.

Стосовно Божественної Літургії митрополит зобов'язує виконувати усі обряди після Венедиктинського Римського Євхольогіона 1754 року, а також використовувати устав із Стрятинського Службника 1604 року, який він вважає автентичним до візантійсько-українського обряду⁶¹. Додатково він подає ще деякі вказівки стосовно служіння Божественної Літургії. Зокрема, Проскомидію ієрей повинен робити на окремому, на те призначеному, проскомидійнику по лівій стороні від престолу, залишаючи на ньому Дари предложення до великого входу. Після цього Дари предложення переносяться на жертвник (престіл)⁶². Під час малого входу з Євангелієм, здійснюється обхід навколо престолу, а після Святого Причастя освяченні Дари переносяться на прискомидійник для споживання їх ієреєм. На проскомидійнику повинна горіти одна воскова свічка, натомість на престолі вони не вживаються: «аж до великого входу і від Причастя до єктенії (Прості приїмше)»⁶³. Не співану Літургію потрібно служити так, щоб було чути виголоси священника і відповідати на них, а молитви «Вірую» і «Отче наш» повинні прочитуватися голосніше⁶⁴. Під час читання апостола чтець повинний бути звернений боком до престолу і так читати, щоб всім вірним було

⁵⁹ Шептицький А. *Монахам Студитам Унівської Лаври*. Цит. за: Типікони. Т. I. [PDF], 133.

⁶⁰ Див. Шептицький А. *Монахам Студитам Унівської Лаври*. Цит. за: Типікони. Т. I. [PDF], 134.

⁶¹ Див. Так само, 134.

⁶² Див. Так само, 134.

⁶³ Так само, 134.

⁶⁴ Див. Так само, 134.

його чути⁶⁵. Руки повинні бути складенні на грудях або оберненні долонями до неба «так як на представленнях Дійсва Матер Божа і св. Йоан Креститель (К. П. Пар. 6, 13 в Вульгаті)»⁶⁶. На Літургії не дзвониться дзвіночками.

Далі митрополит Андрей подає студитам список змін, які вони повинні використовувати, а також додати їх в наступні поправки до Служебника:

- 1) При Проскомидії – покриваючи дискос каже священник лиш – покриваючи дискос каже священник лиш перший стих псалма 92, 20;
- 2) при «Благословенно Царство» – робить Євагелієм знак св. Креста;
- 3) при всіх возгласах крестить ся, як і діякон;
- 4) руки тримає або зложені на крест на грудях або розложені долонями до неба;
- 5) на слово Воплотити ся при «Єдинородний» і «Вірую» не покланяєся;
- 6) на «Нині и присно» по Трисвятім благословить діякона, або цілком не обертаєся;
- 7) перед Євангелієм додає «Мир Всім»;
- 8) Іже Херувимску пісню – відмовляє раз – лиш Алілуя три рази;
- 9) на великий вход держить в правій руці чашу, в лівій дискос. По вході не говорить стиха «ублажи»;
- 10) по Вірую – не повторяє Святий Боже;
- 11) слова «Горі імійм серця» – говорить звернений до народу.
- 12) по освяченю Дарів пропускає тропар Сошествія з його стихами.
- 13) перед причастієм не умиває рук
- 14) причащає ся з долоні правої руки, а з чаши заким в ню вложив Частиці;
- 15) при Причастію вірних – додає «і со любовію»;
- 16) по «нині і присно» споживає Пресвяті Дари на Предложеню»⁶⁷.

Літургічні вказівки для загальної публічності появилися 7 лютого 1924 року в «Львівських Архієпархіяльних відомостях» на 61 сторінці під заголовком «Студитський обряд літургізування»⁶⁸. Можна припускати, що на основі дозволу студитам дотримування чистоти обряду Конгрегацією Східних Церков, митрополит Андрей Шептицький розпочав організувати подальше оновлення літургійних книг. У 1926 році видається доповнений та перероблений «Требник», який, як вважає о. Кирило Кололевський, «у своїй цілісності був дуже гарним і міг служити основою для подальших перевидань»⁶⁹.

У бік митрополита посипалася критика від єпископа перемишльського Йосафата Коциловського під час єпископської конференції, на якій обговорювалися літургічні питання. Владика Йосафат дорікнув митрополиту за

⁶⁵ Див. Шептицький А. *Монахам Студитам Унівської Лаври*. Цит. за: Типікони. Т. I. [PDF], 134.

⁶⁶ Див. Так само, 135.

⁶⁷ Так само, 135-136.

⁶⁸ *Львівсько-Архієпархіальні відомості, річник XXXVII*. Львів, дня 7. Лютого 1924. Ч. 1., 61.

⁶⁹ *Кололевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 402.

видання нових богослужбових книг, що без апробації з Апостольською Столицею є не допустимим⁷⁰. Хоча сам єпископ Йосафат Коциловський у 1924 році дозволив опрацювання нового «Требника» василіянської редакції, що був виданий в Жовкві в 1926 році, також без погодження з Римом⁷¹. У ньому не вживалося «православні» та «православних» на відміну від Требника митрополита, де згадування «православні» було для обов'язкового використання⁷². Розуміючи свою помилку, владика Йосафат наступне видання Малого Службника вже давав на рецензія Апостольській Столиці, разом із требником 1926 року митрополита Андрея Шептицького⁷³.

У Львові 29-30 листопада 1927 року розпочинає свою роботу перша українська єпископська конференція, що мала на меті обговорення літургійних питань⁷⁴. На засіданні цієї конференції вирішили попросити Апостольський Престол затвердити видання літургійних книг на основі спільних рішень комісії для того, щоб видання дотримувалися всі єпархії⁷⁵. Через труднощі вибору делегатів до комісії та різні літургійні погляди, її діяльність була мало дієвою. Митрополит Андрей Шептицький запропонував розширити комісію, пропонуючи включити в неї по одному представнику з кожної єпархії, у тому числі греко-католицькі єпархії в Америці. Також митрополит подав пропозицію не розглядати лиш літургійкон, але і взяти до уваги усі літургійні книги. Цю ідею митрополита Андрея було підтримано на міжєпархіальній конференції в 1930 році.

Варто зазначити, що 19 червня 1931 році в міжєпархіальній комісії починає брати участь о. Климентій Шептицький⁷⁶. Його завданням було дослідження «Посної» та «Цвітної» тріоди. У свої доповіді він блискуче представив аналіз у

⁷⁰ Див. ЦДІАУ, Львів. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 29. 1 арк. Цит. за: Гентош Л. *Літургійна реформа митрополита Андрея Шептицького* // *Історія*. вип. 1 (34) 2016, 32.

⁷¹ Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 402.

⁷² Див. Galadza P. *The theology and liturgical work of Andrei Sheptytsky (1865-1944)*. Ottawa 2004, 319. Цит. за: Гентош Л. *Літургійна реформа митрополита Андрея Шептицького* // *Історія*. вип. 1 (34) 2016, 32.

⁷³ Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 402.

⁷⁴ Див. Так само, 402.

⁷⁵ Див. Так само, 402.

⁷⁶ Див. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климента (Шептицького) (1869-1951 рр.)*, 163.

питанні канонічно-нормативних аспектів в часі Великого Посту згідно вказівок Посної тріоди⁷⁷. Міжєпархіальні конференції відбувалися, як згадує о. Кирило Королевський, у Львові та Римі в 1927, 1928, 1929, 1932, 1934 роках⁷⁸. Всі обговорення та рішення комісії передавалися до Конгрегації у справах Східних Церков. У 1938 році Конгрегація Східних Церков створила власну комісію, яка почала вивчати усі зауваги міжєпархіальної комісії та друкувати літургійні книги для Греко-Католицької Церкви. У майбутньому з цієї співпраці в грудні 1940 року було видано Літургію св. Йоана Золотоустого. Згодом, влітку 1942 року – повний «Службник» з усіма редакторськими правками⁷⁹. Видання Євангелія в повному обсязі та його скорочена версія на неділі та свята були надруковані в 1943 році, а в 1944 році вийшов скорочений Апостол з тропарями, антифонами⁸⁰. У 1950 році в Гроттаферратті були видані два видання часослова, який мав за основу синодальний обряд, а через п'ять років було видано повний Апостол⁸¹.

У 1924 році студити, на заклик митрополита Андрея Шептицького, розпочинають працювати з різними давніми літургійними джерелами задля очищення від латинських гібридів візантійсько-український обряд. Ігумен студитів Климентій Шептицький у своєму розпорядженні «Богослуження в молитовні «Студіону»⁸² від 1938 року зазначав, що у скорому часі буде готовий до видання напрацьований на основі загальних рад ієромонахів та ієродияконів Свято-Успенської Унівської Лаври, доповнений ігуменом та дорадчими ієромонахами, які працюють в бібліотеці «Студіону», «Студійський Богослужбний Типік», у якому буде в деталях роз'яснюватися спосіб служіння утрени, вечірньої і Божественної Літургії⁸³. Він це обґрунтовує загальним

⁷⁷ Див. Блажейовський Д., Тереховський Р. *Рим і обрядово-літургійні дискусії у Патріаршій Київській Вселенській Церкві між двома світовими війнами.* // Збірка спостережень та дискусій, зібрана та передана до Східної Конгрегації о. Кирилом Королевським. Львів 2002, 300. Цит. за: Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климентія (Шептицького) (1869-1951 рр.).* Львів 2014, 163

⁷⁸ Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 404.

⁷⁹ Пор. Так само, 405.

⁸⁰ Пор. Так само, 405.

⁸¹ Пор. Так само, 405.

⁸² Див. Шептицький К. *Богослуження в молитовні «Студіону».* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні.* Львів 2014, 213.

⁸³ Пор. Шептицький К. *Богослуження в молитовні «Студіону»*, 213

обов'язком студійського чернецтва – дотримання східного обряду⁸⁴. Також о. Климентій Шептицький говорить, що в Богослужбному Типіку будуть міститися деякі молитви, рубрики та інші вказівки, які стануть обов'язковими для виконання ієромонахами, ієродияконами та монахами⁸⁵. Цей Типік має пройти апробацію Львівським Ординаріатом перед тим, як стати обов'язковим до виконання⁸⁶.

У згаданому розпорядженні о. Климентія «Богослуження в молитовні «Студіону» він подає також деякі вказівки та зауваги щодо служіння Божественної Літургії. Зокрема, зазначається, що Божественна Літургія в монастирях не повинна бути рецитованою всіма братами, а має співатися⁸⁷. Один брат повинний священикові відповідати легким стриманим співом. Ця відповідальність має бути почерговою для братів-співаків, тобто кожного будня співає новий брат⁸⁸. Отець Климентій ставив собі за мету, щоб кожний брат навчився добре співати, щоб у майбутньому в малих спільнотах був хтось, хто б розумівся у співі та уставі Богослужінь. Також він дає вказівку, що так само повинні відправлятися немонастирська Служба Божа, якщо комусь із ієромонахів доведеться десь на парафіях служити Божественну Літургію, а братові співати її, то дане розпорядження щодо співу є незмінним і має бути дотриманим.

Стосовно служіння окремої від соборної монастирської Служби Божої Божественної Літургії через потребу братів чи інших обставин, Літургія не може відбуватися двічі на одному і тому ж престолі. Так само не може служитися Утренья і Літургія одночасно в одному храмі. Як зазначає о. Климентій, до такого зобов'язує устав студитів як східних монахів. Якщо обставини є такі, що потрібно відслужити другу Божественну Літургію на тому ж престолі, то потрібно замінити антимінс⁸⁹. Відтак, щоб не було у цьому труднощів, о.

⁸⁴ Шептицький К. *Богослуження в молитовні «Студіону»*, 213.

⁸⁵ Пор. Так само, 213.

⁸⁶ Див. Так само, 213.

⁸⁷ Див. Так само, 213.

⁸⁸ Див. Так само, 213.

⁸⁹ Див. Так само, 213.

Климентій Шептицький вказує укласти другий престол у відповідному на це місці. Він радить виділити передню кімнату навпроти входу до молитовниці у Студіоні, щоби та могла служити за другу каплицю⁹⁰.

Студійський Богослужбовий Типік через лихоліття Другої Світової війни так і не був повноцінно опрацьований, але завдяки пошуковій праці ієромонаха студита Юстина Бойка, керівника Постуляційного центру монахів-студитів, було знайдено в архіві напрацювання «Божественна Літургія в монастирях Студійського Уставу». У цьому типіконі представлені вказівки та поправки щодо відправи Божественної Літургії святого Йоана Золотоустого. Цей же порядок накладається на Літургію святого Василя Великого. За припущеннями о. Юстина Бойка над більшою частиною цього типікону міг працювати ієромонах Рафаїл Хомин, студит, який проходив студії в Римі та певний час жив в колегіумі Руссікум. Це припущення можна обґрунтувати примітками та посиланнями в типіконі на практику Богослужіння в Руссікумі.

Одним із основних джерел для упорядкування цього типікону був Київський служебник Петра Могили 1629 року, Нікольський посібник з вивчення правил Богослужіння Православної Церкви 1907 року авторства протоієрея Костянтина Нікольського (РПЦ). Також у примітках згадується студійська практика, але детально не було вказано звідки упорядники брали інформацію. Зокрема, до уставу Божественної літургії додаються практики колегіуму Руссікума, також є комбінації між Нікольським посібником, Київським служебником 1629 року і місцевою галицькою практикою стосовно дій священнослужителів та диякона на пісні «Ми херувимів»⁹¹.

Щодо розташування святих речей (покривців, Дарів предложення та ін.) на престолах після великого входу, за приклад подається примітка з праці ієрея Антонова Н. Р. (РПЦ) «Храм Божий та церковні служби. Підручник богослужіння для середньої школи» 1911 року. Перед освяченням святих Дарів

⁹⁰ Шептицький К. *Богослуження в молитовні «Студіону»*, 212.

⁹¹ Пор. *Божественна Літургія в монастирях Студійського Уставу*, Постуляційний центр студитів, (машинопис), 22.

на Божественній Літургії у типіконі не опускається народний звичай дзвоніння дзвонами на дзвіниці під час проспівування молитви «Достойно і праведно»⁹².

Важливо додати, що у літургійному типіконі не зустрічається устав із Стратинського Службника 1604 року, на який наголошував студитам митрополит Андрей в окремому зверненні у 1924 році⁹³, та Львівський службник Желиборського, який згадував о. Климентій Шептицький.

У кінці типікону подається устав щодо Богослужінь у латинському храмі або златинізованому храмі східного обряду. Ця рубрика уставу називається «Божествена літургія якщо служиться торжественно й у такій церкві, де немає іконостасу й при престолі, якого не можливо ніяк обійти»⁹⁴. Для кращого розуміння можна виділити найголовніші рубрики. До прикладу, якщо немає жертovníка, то проскомидію відправляється на лівій стороні престолу на окремому ілітоні, а згодом приготовані святі Дари переносяться на антими́нс на центр престолу у час великого входу⁹⁵. Через обмеженість в рухах на малому вході, ієрей робить три поклони, взявши Євангеліє, на місці робить оберт повним колом, молячись молитви малого входу, оберт робить за лівою стороною⁹⁶. На «Трисвятому» ієрей стоїть на місці біля престолу. Опісля Святого Причастя правлячий ієрей ставить Святе Причастя на ліву сторону престолу також на окремому ілітоні. Повторно наголошується у типіку поважно і спокійно співати Святу Літургію. Ручні дзвінки підчас Літургії категорично заборонено використовувати. Причащати хворих у типіку радиться після відпусту, що може зробити священник співслужитель⁹⁷.

Підсумовуючи, варто зазначити, що богослужбовий типікон монастирів Студійського Уставу, над яким працювали студити, в основі базувався на Київському службнику 1629 року та Нікольський посібник 1907 року РПЦ, який

⁹² Пор. *Божественна Літургія в монастирях Студійського Уставу*, (машинопис), 30.

⁹³ Див. Шептицький А. *Монахам Студитам Унівської Лаври*. Цит за: Типікони. Т I. [PDF], 134.

⁹⁴ Пор. *Божественна Літургія в монастирях Студійського Уставу*. *Божественна Літургія, якщо служиться неторжественно й у такій церкві де немає іконостасу й при престолі, якого не можливо ніяк обійти*. (машинопис), 1.

⁹⁵ Див. Так само, 1.

⁹⁶ Див. Так само, 1.

⁹⁷ Пор. Так само, 3.

став джерелом інструкції та правил Богослужіння для укладачів студійського літургійного типіка. Базуючись на цьому, можна зробити припущення, що богослужбовий типікон студитів є результатом комбінації давніх авторитетних канонічних текстів, сучасних літургійних напрацювань та місцевих богослужбових традицій. Оновлення літургійної традиції стало викликом і завданням, яке студити намагалися виконати в історичному, культурному та церковному контексті.

3.3. Церковне правило

У Студійському Типіконі, який уклали Андрей та Климентій Шептицькі, говориться, що спільна молитва церковного правила для монахів має бути «Божим ділом, дорогим і близьким їхнім серцям»⁹⁸ з урахуванням обрядової точності⁹⁹. Брати Шептицькі підкреслюють важливість дотримання церковного правила у візантійсько-українському обряді «по Правилах Типіка (літургійного – ред.) з властивостями Студійського Уставу»¹⁰⁰. Можна побачити, що в Типіконі говориться про загальний Богослужбовий типік, який в подальшому мали укласти монахи-студити із його використанням для літургійного життя. Це свідчить про той факт, що приділялася велика увага у дотриманні богослужбового розпорядку в обрядовій чистоті. Також у Типіконі, у розділі про Церковне Правило, подаються деякі конкретні вказівки щодо способу відправлення Богослужінь. Мова йде про скорочення катизм і канонів в часі Утрені із комбінуванням канонів у тих випадках, коли їх багато¹⁰¹. Це показує, що з одного боку, зберігається традиційна форма богослужіння, а з іншого адаптація богослужінь до певних потреб монастирського життя.

Про Церковне Правило в Студійських монастирях згадує у своїх спогадах о. Кирило Королевський. Монахи після нічного спочинку прокидаються о 04:00,

⁹⁸ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *«Типікон»*, 68.

⁹⁹ Пор. Так само, 68.

¹⁰⁰ Так само, 68.

¹⁰¹ Пор. Так само, 68.

окрім неділі і свят – у ці дні святковий розпорядок змінний. Опісля - моляться і читають духовну літературу, далі розпочинається спільна молитву з Утрені¹⁰². Читання псалтиря скорочене, канон також скорочується – читці читають по два тропарі на кожну пісню¹⁰³. У монастирі під час Богослужінь ченці співають в унісон із легкою поліфонією для того, щоб усі могли співати, а не тільки постійні співці¹⁰⁴.

Всенічні чування, тобто вечірня з утреною, в день поліелельного святого відправляється роздільно, а не разом, як до прикладу в РПЦ. Утреня служиться в студитів зранку, як в грецькій традиції¹⁰⁵. Стосовно ранішніх Богослужінь - їх служить черговий, тобто седмичний ієромонах, із вибраними черговими ченцями. Після утрені відправляється Божественна Літургія в якій беруть участь всі ієромонахи та монахи. Перед шостим часом короткий іспит сумління, опісля – спільно моляться час¹⁰⁶.

О 17:00 годині відбувається катехизація або репетиції літургійного співу для усіх ченців. Також в інші дні брати спільно читають твори Святих Отців. Можна простежити, що для ігумена Климентія Шептицького монастирський спів відігравав важливу роль. У його листах з бенедиктинського новіціату в Бойроні до митрополита Андрея він просить його приділити увагу до співу студитів. Згодом студити проходили репетиції під керівництвом дяка із собору Святого Юрія у Львові. Дев'ятий час молиться черговий чернець, далі вечірня і вечеря, повечір'я з молебнем до Пресвятої Богородиці або Святого¹⁰⁷. Опісля північна, яку монахи моляться усією спільнотою за Скнилівською традицією¹⁰⁸ або за пізнішим уставом відправляє черговий ієромонах з черговими братами.

Поки що не знайдено у повні розроблений устав Богослужінь Церковного Правилу в студійських монастирях. Зрештою, здається, що з огляду на обставини місця і часу, Студитам так і не вдалося його повністю опрацювати. Спогади

¹⁰² Пор. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944)*, 329.

¹⁰³ Пор. Так само, 329.

¹⁰⁴ Пор. Так само, 329.

¹⁰⁵ Пор. Так само, 329.

¹⁰⁶ Пор. Так само, 330.

¹⁰⁷ Пор. Так само, 330.

¹⁰⁸ Див. Садовський Н. *Про чернече життя в Студійській Лаврі в Скнилові*. Львів 1909, 4.

тодішніх очевидців щодо моління церковного правила монахами-студитами дають змогу повніше зрозуміти устав Богослужінь. У згадуваному неодноразово розпорядженні о. Климентія Шептицького «Богослуження в молитовні «Студіону» подаються лише вказівки стосовно співу під час Богослужінь, утрени та вечірньої в будні та святкові дні:

Двоє братів (у тижневій черзі), один із кожного крилоса, стоячи при аналою, на середині церкви, відчитують псалми, стихири, ірмоси й стихи канону, поволі, виразно, просто (без патосу й декламації). Якщо не було б двох братів до доброго читання, тоді вистачить один за оба крилоси. Цілий хор відмовляє антифонно: «Начало обичне», кожне «Трисвятоє», «Слава, й нині», «Сподоби, Господи», «Славословіє», «Вірую» (на Повечерії). співають браття: ектенії, на Вечірні «Світе тихий», на Утрени «Бог Господь», «Чеснішую», «Славословіє» (як є велике), тропар із Богородичним і кондак. У будні дні спів має бути простенький (не торжественний, ані протяжний) та стриманий, тихіший. У будні дні браття-спудеї є звільнені з Утрени й Вечірні. У такий самий спосіб має правитися Повечеріє, Полуношниця і Часи. Час Третій, Дев'ятий і Малі Вечірні править сам седмичний ієрей з одним братом. Виїмково може його заступити диякон, якщо другий ієрей не може цього зробити¹⁰⁹.

На утрени і вечірні в неділі та свята о. Климентій зобов'язує бути присутніми всю чернечу спільноту, а недільна Божественна Літургія повинна супроводжуватися «всіма співаками, самолівкою або хорально»¹¹⁰. Для того, щоб Богослужіння відправлялися з усією точністю, без непорозумінь, о. Климентій радить канонарху і протопсалту перед Юогослужінням ознайомитися з уставом у типіку¹¹¹. Якщо у певні дні випадають зміни в уставі Богослужіння, то відповідальні брати повинні напередодні про це повідомити спільноту, вивісивши відповідне оголошення на монастирській дошці оголошень¹¹².

У посланні о. Климентія Шептицького до студійських монастирів на Поліссі, він закликає братів дотримуватися чистоти східного обряду більше, ніж у матірній лаврі. Місійна праця серед православних вимагала від студитів більшої розсудливості та толерантності. У цьому посланні о. Климентій дає братам поради щодо літургійного життя їхніх монастирів:

¹⁰⁹ Шептицький К. *Богослуження в молитовні «Студіону»*, 211.

¹¹⁰ Так само, 212.

¹¹¹ Див. Так само, 213.

¹¹² Див. Так само, 213.

На відправу церковну (іменно в неділі і свята) велику вагу класти, щоби у якнайбільшій ладі і гарно відбувалися Утрені, Вечірні, Служби Божі; не забувати часом Акафістів, Параклису до Пречистої Діви Марії і пр.). Нових Богослужень там не впроваджувати, напр., Молебня до Серця Христового, так само не виставляти Найсвятійших Тайн (не запроваджувати Монстранції), не благословляти Найсвятійшими Тайнами, бо то все там не є у звичаї, а невільно нових звичаїв впроваджувати. Дзвонити на часи, на вечірню, повечеріє, полуношницю і утреню; не дзвонити на Ангел Господень, і тоту молитву приватно кожний най собі відмовляє¹¹³.

З цього можна припускати, що все ж таки деякі молебні або обряди, які були більш притаманні римо-католицькій Церкві і популярні серед вірних ГКЦ, студити практикували в Галичині. Все ж заради місійної праці на Поліссі о. Климентій забороняє відправляти ці молебні та різні латинські набожності.

Церковне Правило в Студійських монастирях спрямоване не тільки на духовне збагачення ченців, а також на впорядкування спільнотового життя завдяки регулярному дотриманню молитовного ритму. Ігумен Климентій Шептицький прагнув очистити від нашарованих обрядових гібридизмів в літургійному житті монастирів, зробити їх більш ідентичним до давніх чернечих звичаїв, але також із урахуванням тогочасних запитів, як серед монахів, так і серед народу. Він вважав, що молитва для ченця має стати найпершою діяльністю, а на основі літургійного життя монастирі стають духовно-культурними осередками з яких народ черпає сили. Отець Климентій Шептицький зазначає, що запорукою успішної місійної діяльності студитів є плекання літургійної молитви, що через красу візантійсько-слов'янського обряду, привертає люд до Бога:

До проповіді, молитви і приміру святого життя будуть мусіти будучі місіонарі додавати і святість культу належного Господу Богу. Чим більша вага буде кладена на тоту церковну службу, віддавану Г. Богу в стариннім ріднім обряді, тим кращий успіх буде мати апостольська праця, бо літургійний чар обряду є для многих душ такий сильний, що не опруться йому, а дадуться потягнути до Христа не розумованням і навіть не приміром, а своєю любов'ю до обряду¹¹⁴.

¹¹³ Шептицький К. *Послання отця Климентія, ігумена Свято-Успенської Лаври в Уневі, для монастирів на Поліссі*, 35.

¹¹⁴ Шептицький К. «*Митрополит Андрей і обновлення східньої чернечої традиції*», 143.

3.4. Літургійна молитва: відмінна для різних категорій монахів

Перебування на спільній молитві є обов'язком для кожного ченця. При певних вагомих обставинах монах може бути відсутнім на спільних Богослужіннях. Брати Шептицькі, аргументуючи звільнення монаха із церковного правила, у Типіконі для монахів-студитів посилаються на Монастирські конституції XVII століття у яких говориться: «Нехай новики повідомляють Ігумена про свої дії. У випадку потреби можна покинути Богослуження в церкві, або окрему службу»¹¹⁵. Типікон зазначає, що ті брати, які мають багато фізичної роботи, обов'язково повинні бути з ранку на Утрені, щоб отримати ранішнє благословення на працю, а ввечері на Повечір'ї, щоб попросити благословення на нічний спочинок¹¹⁶.

У Божественній Літургії повинна брати участь вся спільнота, але іноді для братів, які були задіяні у польових роботах, Божественна Літургія відправлялася окремо від цілої спільноти і, ймовірно, вони отримували ранішнє благословення після Літургії, а не утрени¹¹⁷. У «Наших Звичаях» монахів-студитів наголошується, що кожний схимник зобов'язаний брати участь в Церковному Правилі. Тільки ігумен або настоятель монастиря може дозволити приватно молитися келійне правило або Ісусову молитву замість спільної молитви¹¹⁸. Також у Типіконі говориться, що для кращого врегулювання такого способу молитви буде напрацьований: «Окремий Типік визначить точно час, місце і спосіб відправ таких виняткових видів Правила»¹¹⁹. Очевидно, що, коли отець Климентій пише ці слова, на той час вони звучали як ідея.

Отець Климентій Шептицький у посланні до монахів за 1937 рік наголошує на важливості достойного відправлення Церковного Правила в монастирях. Він радить особливо малим обителям регулярно дотримуватися спільної молитви у

¹¹⁵ Монастирські конституції XVII ст., ч. 34. Цит. за: Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 69.

¹¹⁶ Пор. Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 69.

¹¹⁷ Див. *Кормчая*. канон 46, гл. 62. Москва 1665 Цит. за: Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 69.

¹¹⁸ Пор. *Наші Звичаї, Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, 48.

¹¹⁹ Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон*, 69.

всій повноті і бути на ній всім присутніми¹²⁰. Тим самим о. Климентій підкреслює важливість єдності монашої спільноти, що буде запорукою доброго розвитку монастиря. Навіть при малій спільноті молитва повинна проводитися побожно та спокійно. На його думку, настоятель повинен так розрахувати день, щоб всі монахи могли взяти участь у повному Церковному Правилі, а весь інший час буде присвячений фізичній праці на благо монастиря.

Також він застерігає настоятеля не зловживати владою: «Сталий денний порядок для всіх — Він не має залежати ані від примхи настоятеля, ані від примх братів. Але зате він має стисло обов'язувати всіх, а передовсім самих настоятелів»¹²¹. Отець Климентій вважає, що сталий розпорядок дня забезпечить стабільність, оскільки ненормований графік монастирського життя згодом призведе до занепаду спільноти: «бо нелад і безпорядок на цій точці дуже скоро потягає за собою такий же нелад і безпорядок в душах монахів»¹²².

У 1938 році ігумен Климентій пише «Правильник для братів спудеї-іноків богословського й малосемінарійного курсу в «Студіоні», у якому містяться правила для монахів, що займаються науковою діяльністю або навчаються у духовній семінарії. Розуміючи, що через наукову працю монах-спудей не зможе фізично дотримуватися цілого Церковного Правила, о. Климентій дозволяє бути не присутнім на певних Богослужіннях: «Задля браку часу, спричиненого годинами науки, можуть спудеї бути присутні лиш на малій часті денного Богослуження; тим більше хай дбають, щоби то була не тільки присутність тіла в молитовниці, але щоби й душа брала повну участь у прилюдному Богослуженні»¹²³. Ігумен Климентій зобов'язує монахів-спудеїв у будні дні брати участь в Божественній Літургії, після якої вони отримують благословення

¹²⁰ Шептицький К. *До всіх чесних іноків і моїх найдорожчих отців і братів, що по Студійському Уставі живуть в Уневі та по інших наших домах. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні.* Львів 2014, 59.

¹²¹ Шептицький К. *До всіх чесних іноків і моїх найдорожчих отців і братів, що по Студійському Уставі живуть в Уневі та по інших наших домах,* 58.

¹²² Так само, 58.

¹²³ Шептицький К. *Правильник для братів спудеї-іноків богословського й малосемінарійного курсу в «Студіоні». // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні.* Львів 2014, 216.

на навчання¹²⁴. Після навчання повинні бути присутніми на Повечір'ї, щоб отримати благословення на ніч¹²⁵. У цьому можна побачити, що о. Климентій діє суто в рамках 302 пункту Типікону стосовно обов'язкового благословення про, що було згадувано попередньо. Також монахи-спудеї повинні дотримуватися ранкового духовного читання та розважань, що мають тривати до години часу. У неділі та свята спудеї повинні бути присутніми на цілому Церковному Правилі окрім III та IX часу¹²⁶. Щодо способу служіння утрени, Божественної Літургії та вечірньої, о. Климентій подає окремий правильник¹²⁷, але його не подано в існуючій публікації його творів.

З полуношниці брати-спудеї звільненні, але з умови, що наступний день вимагає бути присутнім на викладах¹²⁸. Для того, щоб не занедбувати це Богослужіння, о. Климентій радить виділити принаймні два дні, щоб його помолитися: «На знак, однак, що, поза тим виїмком, Полуношниця має бути через наших монахів заховувана, будуть і спудеї відправляти Полуношницю у четвер і суботу ввечір сейчас по Повечерії. У тих двох днях буде ця Полуношниця спільна для цілого дому»¹²⁹.

У Правильнику о. Климентія також вказується, що коли монах-спудей перебуває поза монастирем, навчаючись у духовній семінарії або в богословській академії, він повинен дотримуватися всіх правил та уставів навчального закладу, але при цьому заховувати чернечу поставу.

Аналізуючи наведенні джерела можна зробити висновок, що літургійна молитва у Студійських монастирях була комбінована та адаптована до потреб різних категорій монахів. Для чернечої спільноти існує обов'язок спільної участі у Богослужіннях Церковного Правила. Проте, існують виключення для тих, хто більш задіяний фізичною працею або науковою діяльністю. Для того, щоб молитва була завжди у житті ченця, о. Климентій розпрацював оптимальні

¹²⁴ Пор. Шептицький К. *Правильник для братів студеї-іноків богословського й малосемінарійного курсу в «Студіоні»*, 216.

¹²⁵ Див. Так само, 216.

¹²⁶ Див. Так само, 216.

¹²⁷ Див. Так само, 216.

¹²⁸ Див. Так само, 216.

¹²⁹ Так само, 216.

рішення з метою, щоб це не применшувало роль молитви, а навпаки, щоб вона супроводжувала і підтримувала ченця в його духовних змаганнях. Ці вказівки регулюють участь у Богослужіннях та підтримують баланс між духовним життям і повсякденною працею. Такий підхід дозволяє чернечій спільноті дотримуватися Церковного Правила, не занедбуючи власне духовне життя.

ВИСНОВОК

У цій дипломній роботі було досліджено проблематику духовно-літургійного життя Студійського чернецтва, через призму бачення його отцем Климентієм Шептицьким. Життєвий шлях о. Климентія припав у часи великих випробувань для УГКЦ та українського народу. Він вклав вагомий внесок у формування студійського чернецтва, що свідчить про його величезний вплив як церковного діяча. Його підхід до чернечого життя, що спрямований на поєднання духовності, яка відображається у його турботі про літургійно-обрядову спадщину, та активної місійної діяльності чернецтва у суспільному житті. У результаті о. Климентій Шептицький не лише намагався відродити давню чернечу спадщину, але й активно адаптував її до сучасних потреб, враховуючи соціально-політичні та духовні виклики того часу.

Для кращого розуміння постаті о. Климентія Шептицького у першому розділі цієї праці нами було використанню багато біографічних джерел, що дозволило проаналізувати формування його світогляду. Важливу роль у формації о. Климентія мали батьки та духовники. Виховний процес у Яна Кантія та Софії Шептицьких базувався на основі християнських цінностей, що у подальшому формувало морально-етичні якості та покликання до богопосвяченого життя тоді ще юного Казимира. Батько о. Климентія Ян Кантії плекав у нього ще з малих літ любов до знань та наполегливість до праці. Варто зазначити, що незважаючи на те, що давній руський шляхетний рід Шептицьких полонізувався, батько о. Климентія не забував про свою приналежність до українського народу і цьому дусі виховував свого сина. Натомість Софія Шептицька виховувала своїх дітей в любові, довірі до Бога та Церкви. Важливо також зазначити, що вагомий внесок у покликання до чернечого життя о. Климентія вклав його старший брат митрополит Андрей Шептицький. Власний приклад глибокого духовного життя та відданості Церкві митрополита Андрея стало натхненням для його брата Климентія.

Додатково у першому розділі ми представили коротку, але цілісну картину життєвого шляху о. Климентія, його громадську та церковну діяльність від успішного політика до відповідального наставника студійської чернечої спільноти, далекоглядного ченця-аскета.

У другому розділі були розглянуті та проаналізовані думки о. Климентія стосовно духово-молитовної формації монаха-студита. Головними джерелами для аналізу його поглядів стали послання о. Климентія до монахів-студитів, «Типікон» та «Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складенні в Унівській Свято-Успенській Лаврі» над упорядкуванням яких він працював. Ігумен Климентій вважав, що молитва є основним аспектом формації ченця і є способом його життя, а не обов'язком. У своїх порадах він закликає ченців сприймати молитву не як примус, а як неповторний та індивідуальний зв'язок Бога і людини. Досліджуючи погляди о. Климентія щодо життя ченця, можна побачити, що для нього духовне зростання є більш ефективним завдяки самодисципліні та довірі духовним наставникам. Також вагомим і центральним аспектом плідного духовного життя о. Климентій вважав Євхаристію. Він розглядав Євхаристію як фундаментальну основу духовного життя, у якій чернець занурюється в таємницю віри та віднаходить єдність з Богом.

У третьому розділі нами було проведено історично-критичний аналіз літургійного життя у монастирях Студійського Уставу у міжвоєнний період, а також літургійні реформи започатковані праведним митрополитом Андреем. Більшу увагу ми зосереджували на різне бачення розвитку ГКЦ в Галичині серед її вищого духовенства. Під проводом братів Шептицьких процес відновлення Студійського чернецтва та літургійної реформи в ГКЦ супроводжувався значним опором з боку противників візантинізації обряду, але це не завадило знаходити компроміс серед конфліктних сторін та дозволило у майбутньому працювати над літургійним оновленням студійських монастирів о. Климентієм Шептицьким. Додатково нами було розглянуто питання Літургійного Типікону напрацьованого монахами-студитами ймовірно під керівництвом о. Климентія,

який вмістив в себе правила служіння Божественної Літургії з усуненнями латинських обрядових нашарувань. На жаль, в більшості джерелами для даного Літургійного Типіку слугували синодальні видання. Варто зазначити, що брати Шептицькі у відновленому Студійському чернецтві та літургійній реформі вбачали відродження давньої Київської християнської традиції в ГКЦ Галичини, що у майбутньому буде помостом єдності Церков.

Окрім цього, нами було досліджено літургійно-молитовне правило в Студійських монастирях спільне та відмінне для різних категорій монахів. Аналізуючи різні джерела варто зазначити, що підхід о. Климентія до літургійної молитви був не лише обов'язковою складовою життя ченців, але й адаптувався до їхніх потреб і обставин.

Ця дипломна роботи може зацікавити для майбутніх досліджень серед церковних істориків, літургістів та богословів, адже постать блаженного священика Климентія Шептицького вимагає поглибленого вивчення. Його внесок у розвиток Студійського чернецтва, а також погляди стосовно літургійно-молитовного життя Греко-Католицької Церкви, надалі може відкрити нові перспективи для аналізу та вивчення української церковної історії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Jackowski H. *Bazylianie i reforma dobromilska*. Kraków 1884.
2. *The Holy Rule of St. Benedic*. Translated by Rev. Boniface Verheyen, OSB of St. Benedict's Abbey. [PDF], Atchison, Kansas 1949.
3. *Божественна Літургія в монастирях Студійського Уставу*, Постуляційний Центр Монастирів Студійського Уставу (машинопис).
4. Єгрешій О. *Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадського діяча*. Івано-Франківськ 2006.
5. Королевський К. *Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) / Кирило Королевський / перекл. з фр. Ярема Кравець*. 2-ге, вид. Львів 2016.
6. *Листи митрополита Андрея Шептицького до брата Климентія Шептицького, з архіву Андрея Шептицького*. Постуляційний Центр Монастирів Студійського Уставу (машинопис).
7. *Львівсько-Архієпархіальні відомости, річник XXXVII*. Ч. 1. Львів 1924.
8. *Наші Звичаї. Звичаї монахів Студійського Уставу складені в Унівській Свято-Успенській Лаврі*, Львів 1992.
9. Новосад Р. *Зустріч і спільне перебування з архимандритом Климентієм Шептицьким в камері внутрішньої тюрми МГБ у Києві в 1948 р.* Тем. Збір. Вип. 9, 77.
10. Садовський Н. *Про чернече життя в Студійській Лаврі в Скнилові*. Львів 1909.
11. Св. Теодор Студит. *Повчання монахам*. / перекл. Кобильник Ю. Тернопіль 2012.
12. Скакун Р. *Життя в тіні великого Митрополита брат Йосиф Гродський і його спогади*. Львів 2020.
13. Слуги Божі митрополит Андрей і Архимандрит Климент Шептицькі-Студити. *Типікон* / перекл. з фр. Дейнега Н. та Вороновський Ю. Львів 1996.
14. *Типікони. Т I* / Редкол. ерм. Венедикт та ін. [PDF], Львів 2007.

15. Хомишин Г. *Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до людей доброї волі про політичне положення українського народу в польській державі*. Станіславів 1931.
16. Хомишин Г. *Пастирський лист єпископа Станіславівського Григорія Хомишина до клира єпархії Станіславівської про византійство*. Станіславів 1931.
17. Чернописька В. *Останній період життя Архімандрита Климентія Шептицького (1947-1951 рр.)* // Чорноморський літопис 6 (2012) [PDF], 47-52.
18. Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького*, Вінніпег-Торонто 1965.
19. Шептицька С. *Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Спогади*, [PDF], 1-83.
20. Шептицький А. *Пастирські послання 1899-1914 рр., т. 1. 1907 р., // Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства Зближуються часи...* Львів 2007.
21. Шептицький А. *Пастирські послання 1918-1939 рр., т. II, Відновлення слов'янського чернецтва*. Львів 2009.
22. Шептицький К. *До всіх монастирів й домів, що в них живуть наші браття іноки по Студійському Уставі. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.*
23. Шептицький К. *Богослуження в молитовні «Студіону»*. // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.*
24. Шептицький К. *Віра, Надія, Любов. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.*
25. Шептицький К. *Воля Божя – це святість наша. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.*

26. Шептицький К. *Всіх єромонахів і монахів, а дуже близьких і дорогих братів по Христі, що стараються служити Богові в іноцестві по Студійському Уставу здоровлю усяким добром у Господі нашім Ісусі Христі! Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
27. Шептицький К. *До всіх чесних іноків і моїх найдорожчих отців і братів, що по Студійському Уставі живуть в Уневі та по інших наших домах. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
28. Шептицький К. *За церковну єдність.* Мета. – 2 липня 1939.
29. Шептицький К. *Із літопису Львівської Студитської обителі св. Священномученика Йосафата. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
30. Шептицький К. *Листи до рідного брата Станіслава графа Шептицького та родини 1881-1945 рр. /* перекл. з пол. Матковський І. Львів 2017.
31. Шептицький К. *Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні, упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.*
32. Шептицький К. *Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
33. Шептицький К. *Наставлення Авви-Архимандрита новопоставленому ігуменові. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
34. Шептицький К. *Пересторога до всіх братів-іноків Студійського Уставу. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
35. Шептицький К. *Під Новий Рік. // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні /* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.

36. Шептицький К. *Послання отця Климентія ігумена свято-успенської лаври в Уневі, для монастирів на Поліссі.* // Збірка творів, серія *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні* упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
37. Шептицький К. *Посліднє слово.* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні* / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
38. Шептицький К. *Правильник для братів спудеї-іноків богословського й малосемінарійного курсу в «Студіоні».* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні*, упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
39. Шептицький К. *Слово до братів.* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні* / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
40. Шептицький Я. *Отець Климентій Шептицький. Життєпис на підставі архівних матеріалів родини Шептицьких* / перекл. з пол. Пікулик Н. Сеник Л. з фр. Максимович Ж. Львів 1996.

Використана література:

1. Алексійчук В. *Настоятель як духовний отець: Дослідження у світлі творів преп. Теодора Студита (759-826).* Львів 2009.
2. Бойко Ю. *отець Климентій Шептицький кандидат на єпископа-помічника Львівської Архієпархії* // *Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні* / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.
3. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії.* Рим 2006.
4. Гентош Л. *Літургична реформа митрополита Андрея Шептицького* // *Історія* вип. 1 (34). (2016) 31-36.
5. Галадза Д. *Світ потребує молитви.* / Інтерв'ю з Блаженнішим Любомиром про монаше життя в діаспорі УГКЦ, Патріархат ч. 3 (травень – червень 2017) 6-11.
6. Димид М. *Бачення єдності Церкви ігуменом Климентієм Шептицьким.* // *Метрон* 14 (2017) 9-26.

7. Дмитрух С. *Блаженний Климентій Шептицький про молитву у відроджених монастирях Студійського уставу*. Львів 2002.
8. Дмитрух С. *Духовне формування монаха студити. У світлі писань о. Климентія Шептицького*. Львів 1997.
9. Єзерський Н. *Руське чернецтво в XI столітті: його виникнення і розвиток під впливом чернечих традицій Єгипту й Палістини*. Львів 2023.
10. Киричук О. *граф Казимир Шептицький – інтелектуал, зразковий господарник, депутат віденського парламенту (1869-1911) Блаженний Климентій Шептицький. До 150-літнього ювілею / ред. Киричук О. – Омельчук М. Львів 2019.*
11. Кравчук А. *Соціальне вчення і діяльність Митрополита Андрея Шептицького під час німецької окупації* А. Кравчук // *Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1941- 1944 рр.* / упоряд. Ковба Ж. – Кравчук А. Київ 2003.
12. Лончина Г. *Требник митрополита Андрея Шептицького (Львів 1925-1926): Спроба літургійної віднови*. Львів 2014.
13. Манькут О. *Софія з Фредрів Шептицька / перекл. з пол. Мандрика О.* Львів 2015.
14. Мартинюк Т. *Відновлення Студійського чернецтва слугою Божим митрополитом Андреем і блаж. свцмуч. Климентієм. // Студійське монашество: Матеріали конференцій*. Львів 2008.
15. Мартинюк Т. *Життя, мученича смерть і слава мучеництва блаженного преподобномученка Климентія (Шептицького) // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні / упоряд. Бойко Ю.* Львів 2014.
16. Матковський І. *Казимир граф Шептицький — отець Климентій: польський аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студит*. Львів 2019.
17. Мицько І. *Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.)*. Львів 1998.

18. Небесняк Є. *Митрополит Андрей. Обширне популярне видання про галицького митрополита Слугу Божого Андрея Шептицького (1865-1944)*. Рим-Львів 2003.
19. Пишкович М. *Історія Свято-Успенської Лаври та студійського монашества*. Львів 2005.
20. Проців О. *Діяльність Казимира Шептицького в організації лісового господарства Галичини До 150-літнього ювілею // Історично-канонічні джерела Студійського чернецтва в Україні / упоряд. Бойко Ю. Львів 2014.*
21. *Український мученик ХХ ст. о. Климентій Шептицький // до 150-річчя від дня народження / упоряд. Москович Г. ред. Дигас Д – Лешнівська І. Львів 2020.*
22. Чернописька В. *Відродження монастирів Студійського Уставу в контексті релігійно-культурного життя Східної Галичини (1912-1939 рр.)*. [PDF] 2016.
23. Чернописька В. *Релігійна та громадська діяльність блаженного преподобномученика Климента (Шептицького) (1869-1951 рр.)*. Львів 2014.

Інтернет джерела:

1. Герич А. *Культура Галичини – культура релігійна*. 06.04.2018 // zbruc.eu (11.02.2024).
2. Герман С. *Андрей Шептицький і чотири історичні епохи* // zbruc.eu (28.03.2024).
3. Карпінець М. *Сила Ісусової молитви / Слово №1 (77)* // dds.edu.ua (10.02.2024).
4. Кісь Н. *Русофільство (москвофільство)* // lia.lvivcenter.org (11.02.2024).
5. Кривенко М. *Бібліотека «Студіону» у Львові* // Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія [онлайн]. Київ, Львів: НТШ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2015. // encyclopedia.com.ua (16.11.2023).

6. *Невідомий «Заповіт» митрополита Андрея Шептицького від 17 квітня 1928 року* // ugcc.lviv.ua (13.10. 2023).
7. Склена І. *Кирило Королевський та дом Ламбер Бодуен: дві візії єдності Церкви на початку ХХ століття: «уніонізм» vs «єкуменізм»* 26.05.2018. // risu.ua (30.01.2024).
8. СХМ. Валент (Валентин Рубаха) студит. *Роль та місія Свято-Іванівської Лаври у контексті відновленого Студійського чернецтва* // justyn-study.com. (14.10. 2023).
9. Фонд ім. Митрополита Андрея гр. Шептицького для українських сиріт. // zbruc.eu (10.11.2023).
10. Якубовський М. *Унійна Церква в Речі Посполиті*. 01.02.2024 / перекл. Марії Шагурі // nowapolshcha.pl (11.02.2024).